

Sociale en culturele waarde van visserij voor de visserijgemeenschap

En gevolgen van beleidswijzigingen

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

M.L. Kraan,[1] N.A. Steins,[2] X. Verschuur,[2] O. van der Valk,[1] D. van Wonderen,[1] L. Puister-Jansen,[1] A. Klok,[1] B. Deetman,[1] 2023. *Sociale en culturele waarde van visserij voor de visserijgemeenschap; En gevolgen van beleidswijzigingen*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2023-053. 136 pp.; 20 fig.; 10 tab.; 52 ref.
ISBN 978-94-6447-685-9

1 Wageningen Economic Research
2 Wageningen Marine Research

De studie beschrijft de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland aan de hand van: identiteit, sociaal welzijn, cultureel erfgoed en sociale cohesie. Gekeken is naar de effecten van beleidsveranderingen voor visserijgemeenschap(pen). Nederland heeft 44 visserijgemeenschappen met een actieve vloot en 84 historische visserijgemeenschappen. De praktijkgerelateerde visserijgemeenschap in Nederland heeft een gedeelde identiteit waarin het familiebedrijf een belangrijke rol speelt. Voor hun (subjectief) sociaal welzijn is de visserij zeer belangrijk. Deze (historische) familiebedrijven zijn verankerd in de visserijgemeenschappen, hebben veelal plaatsgenoten aan boord en dragen bij aan sociale cohesie, (im)materieel cultureel erfgoed en het sociaal welzijn van visserijgemeenschappen. Tegelijkertijd lijken sociale structuren te veranderen door consolidatie, buitenlandse opvarenden en continu-visserij. De visserijgemeenschap maakt zich eensgezind grote zorgen over de toekomst van de visserij als gevolg van alle beleidswijzigingen. Met name de herinrichting van de Noordzee met minder ruimte voor visserij ziet men als een bedreiging. Het *proces* van beleid heeft geleid tot veel wantrouwen. Deze studie beschrijft hoe de krimp van de vloot maatschappelijk kan doorwerken en pleit voor monitoring van sociale factoren, het ontwikkelen van een gedeelde visie op de toekomstige visserij en herstel van vertrouwen.

The study describes the socio-cultural value of fishing in the Netherlands in terms of: identity, social well-being, cultural heritage and social cohesion. It looked at the effects of policy changes for the fishing community or communities. The Netherlands has 44 fishing communities with an active fleet and 84 historical fishing communities. The fisheries 'community of practice' has a shared identity in which in the Netherlands the family business plays an important role. For their (subjective) social well-being, fishing is very important. These (historical) family businesses are anchored in fishing communities, often have locals on board and contribute to social cohesion, (im)material cultural heritage and the social well-being of fishing communities. At the same time, social structures seem to be changing due to consolidation, fishers with a non-Dutch nationality and continuous fishing. The fishing community is unanimously very concerned about the future of fisheries as a result of all policy changes. In particular, they see the redesign of the North Sea with less space for fisheries as a threat. The policy process has led to much distrust. This study describes how the reduction of the fleet has social implications and pleads for monitoring social factors, developing a shared vision for future fisheries and restoring trust.

Trefwoorden: sociaal-cultureel belang, visserij, Nederland, visserijgemeenschap, identiteit, sociaal welzijn, cultureel erfgoed, sociale cohesie, percepties vissers, beleidswijzigingen

Dit rapport is gratis te downloaden op https://doi.org/10.18174/629835 of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2023 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl,
www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2023
De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2023-053 | Projectcode 2282200714

Foto omslag: John Gundlach, Flying Holland; foto pagina 47: Koos de Visser; de andere foto's in dit rapport zijn gemaakt door Marloes Kraan

Inhoudsopgave

Woord vooraf 6
Begrippenlijst 7
Leeswijzer en context 8
Motivation for this study 10
Samenvatting 12
S.1 Kernvraag 12
S.2 Boodschap 12
S.3 Methode 18
Summary 20
S.1 Research question 20
S.2 Key Message 20
S.3 Method 26
1 Aanleiding en doel 28
1.1 Aanleiding en doel 28
1.2 Kernvraag en deelvragen 29
2 Hoe kun je de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland onderzoeken? 31
2.1 Visserij is een manier van leven 31
2.2 Visserij is verankerd in families en gemeenschappen 31
2.3 Visserij is een traditionele activiteit en deel van Nederlands erfgoed 31
2.4 Hoe kun je dan het sociaal-culturele belang van visserij zichtbaar maken? 32
2.5 Methoden 38
2.6 Limiteringen van het onderzoek 45
3 De visserijgemeenschappen van Nederland 48
3.1 Inleiding 48
3.2 Visserijgemeenschappen van Nederland 48
3.3 Hoe nu verder? 50
3.4 Welke visserij is belangrijk voor welke plaats? 51
3.5 Visserijregio's 53
3.6 Visserijgemeenschappen aan de gehele Noordzee 57
3.7 Vlagschepen 58
4 Visserij cultureel erfgoed 60
4.1 Visserij cultureel erfgoed heeft een sociaal-culturele waarde 60
4.2 In kaart brengen 61
4.3 Een Zeeuwse casestudie 62
4.4 Een casestudie in het waddengebied 65
4.5 De rol van visserij cultureel erfgoed 67
5 Identiteit, sociale cohesie en welzijn 70
5.1 Identiteit 70
5.2 Familiebedrijven 72
5.3 Vrouwen van vissers 73
5.4 Opvarenden uit woonplaats, Nederland en Buitenland 76
5.5 Bijdrage van visserij aan welzijn van kust- en visserijgemeenschappen 79
5.6 Sociale cohesie 80
5.7 Sociaal (subjectief) welzijn 85
6 Hoe zien vissers en vissersvrouwen de toekomst? 91
6.1 Zorgen over de toekomst 91
6.2 Van plan te stoppen met de visserij 94
6.3 Investeren en innoveren 96
6.4 Gevolgen van beleidswijzigingen voor de vloot en gemeenschappen 97
7 Discussie en conclusie 104
Bronnen en literatuur 112
Bijlage 1 Persartikel over impactanalyse 115
Bijlage 2 Enquête digitaal uitgezet onder vissers (schipper-eigenaren en bemanning) en vissersvrouwen 118
Bijlage 3 Presentatie regionale workshops voor de visserij per visserijregio 127

Figuren

Figuur 2.1 Conceptueel model van het concept visserijgemeenschap Bron: ICES 2021, vertaald door Kraan. 33
Figuur 2.2 Visuele definitie van cultureel erfgoed 36
Figuur 2.3 Pagina uit het rapport Staat van de Nederlandsche Zeevisscherijvloot en hare bemanning op 1 maart 1906 38
Figuur 2.4 Herkomst respondenten per visserijgemeente. Uit de gemeente Urk (moeilijk te zien op deze kaartjes) hebben bij alle categorieën respondenten meer dan 20 personen meegedaan aan de enquête. 43
Figuur 3.1 Kaart van Nederland met de visserijgemeenschappen 48
Figuur 3.2 Kaart van Nederland, met daarop de visserijgemeenschappen uit 1906 (grijs) en 2022 (groen). De grootte van de bolletjes geeft het aantal schepen aan..... 50
Figuur 3.3 De gemeenschappen die verbonden zijn aan de kottervisserij, met aantallen schepen per gemeenschap, de vangsten in miljoenen kg en de waarde in miljoenen euro's. Gegevens zijn een gemiddelde over de laatste vijf jaar (2017-2021). 52
Figuur 3.4 De gemeenschappen die verbonden zijn aan de kleinschalige kustvisserij, met aantallen schepen per gemeenschap, de vangsten in tonnen en de waarde in miljoenen euro's. Gegevens zijn een gemiddelde over de laatste vijf jaar (2017-2021). 52
Figuur 3.5 Kaart van Nederland, met daarin de 6 visserijregio's en de plaatsen waar de regiobijeenkomsten gehouden zijn..... 53
Figuur 3.6 Visserij intensiteit (a), aanlandingen per gewicht (b) en waarde aanlandingen (c) voor elke haven met visserijschepen actief in de Greater North Sea ecoregion (2017-2019). De grootte van de cirkels geeft de orde van grootte weer, kleur geeft de categorie lengte vaartuigen weer. Schepen onder 10m zitten niet in de data. Noorse data ontbreekt 58
Figuur 4.1 Kaart van Nederland met diverse aspecten van visserij cultureel erfgoed. De kaart is online te bekijken https://mapyourheritage.eu/ klik op WaddenSea..... 61
Figuur 4.2 Visserij-gerelateerd materieel cultureel erfgoed in Yerseke, Arnemuiden en Zierikzee 63
Figuur 4.3 Visserij-gerelateerd immaterieel cultureel erfgoed in Yerseke, Arnemuiden en Zierikzee..... 64
Figuur 4.4 Is de klok van Arnemuiden (foto: Kraan) 65
Figuur 4.5 Rede van de Garnalenkoningin in 1959, de eerste Vlaggetjesdag op Zoutkamp (De Jong 2019) 67
Figuur 5.1 Antwoorden van respondenten per gemeente (voor die gemeentes waar we minimaal 10 respondenten hadden) op de stellingen: 'Onze visserijgemeenschap is een museumdorp' en 'Onze visserijgemeenschap is een museumdorp aan het worden'. 84
Figuur 5.2 Waardering (in mate van tevredenheid) van de aspecten om een goed leven te hebben, uitgesplitst naar visserijregio..... 88
Figuur 6.1 Reacties van alle respondenten samen op een aantal stellingen die gaan over mogelijke zorgen..... 93

Tabellen

Tabel 2.1 Dimensies van sociaal welzijn, vertaald van Britton & Coulthard (2013) 37
Tabel 2.2 Overzicht van de data en plaats van de regiobijeenkomsten, met het aantal deelnemers 39
Tabel 2.3 Type visserij verdeeld over het type respondent 42
Tabel 2.4 Type demersale kotter visserij verdeeld over het type respondent 42
Tabel 3.1 Lijst van visserijgemeenschappen (thuishaven), de gemeente waar de plaats toe behoort en de visserijregio waar het ligt, die we in deze studie onderscheiden. 'Binnen' staat voor binnenvisserij 49
Tabel 5.1 Aspecten van welzijn van visserij-/kustgemeenschappen en de bijdrage van de visserij 79
Tabel 5.2 De 16 aspecten op een goed leven te hebben waaruit respondenten konden kiezen. 85
Tabel 5.3 Belangrijkste aspecten voor sociaal welzijn, de mate van tevredenheid hiermee, en waar verandering gewenst is 86

Woord vooraf

De Nederlandse visserij is de laatste jaren in toenemende mate beperkt in haar activiteiten door ontwikkelingen in het (visserij)beleid op de Noordzee. Diverse grote beleidsbeslissingen, zoals het Noordzeeakkoord, de Waddenagenda, de Kottervisie en de Brexit, inclusief gebiedsafsluitingen en beperkingen in ruimtegebruik door windmolenparken op zee, stikstofwetgeving en natuurgebieden, hebben grote gevolgen voor de Nederlandse visserij. De sociaal-economische consequenties van deze ontwikkelingen zijn voor de Nederlandse visserij slechts deels duidelijk en hoe dit doorwerkt in de visserijketen en de visserijgemeenschappen is onbekend. In Hoekstra et al. (2023) is gekeken naar economische gegevens van de visserijketen in relatie tot de Noordzeevisserij, deze studie beschrijft de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland, kijkend naar de visserijgemeenschap(pen).

Beide studies maken deel uit van een impactanalyse van diverse beleidsbeslissingen voor de Nederlandse visserij. De impactanalyse is gestart in 2022 en het onderzoek is er gekomen als gevolg van de door de Tweede Kamer aangenomen moties Lodders en Von Martels.

Tot nu toe is er nog weinig systematisch en toegepast onderzoek gedaan naar het sociaal-culturele belang van visserij, deze studie heeft hier een begin mee gemaakt. Ook heeft deze studie voor het eerst de visserijgemeenschappen van Nederland in kaart gebracht en daarmee helder op de kaart gezet.

Dat is belangrijk omdat visserij niet alleen een economische activiteit is en zorgt voor handel, werkgelegenheid, inkomen en voedsel, maar visserij is ook een manier van leven voor de vissers en hun families, belangrijk voor hun identiteit en sociaal welzijn. Doordat visserij in Nederland van oudsher uitgevoerd wordt door vissers opererend in familiebedrijven uit diverse visserijgemeenschappen langs de Nederlandse kust, draagt het bij aan sociale cohesie in die gemeenschappen en is het een bron van (cultuur) historische, ecologische en ambachtelijke kennis en (im)materieel erfgoed. Visserij is onderdeel van twee aspecten die verankerd zijn in de Nederlandse identiteit: leven met het water en maritieme historie.

Met deze studie kan de maatschappelijke meerwaarde van visserij beter meegewogen worden in beleidskeuzes in en voor de toekomst. Dit onderzoek vond plaats in een tijd dat er veel veranderde voor de visserij, desalniettemin hebben zeer veel mensen de tijd genomen om deel te nemen aan dit onderzoek. We willen alle mensen bedanken die naar de regiobijeenkomsten zijn gekomen, zich hebben laten interviewen, de enquête hebben ingevuld of ons geholpen hebben bij de verspreiding van de enquête.

Ook dank aan de studenten die hebben geholpen in de dataverzameling over cultureel erfgoed: Adelien de Jong, Ben Scholten, Sander Buijze, Twan Hendrix, Vera Hop, Annebelle Jonker, Anne Straesser en Wisse Zwanenburg.

Ir. O. (Olaf) Hietbrink
Business Unit Manager Wageningen Economic Research
Wageningen University & Research

Begrippenlijst

ACT	Academic Consultancy Team
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
Demersaal	vissen die op de bodem leven (zoals platvissen, tong en schol)
DETV	Door Eendracht Tot Vooruitgang, organisatie van vissers
DGMARE	Het Europese directoraat generaal verantwoordelijk voor het Gemeenschappelijk Visserijbeleid
EMK	Eendracht Maakt Kracht, organisatie van vissers
EO	Ecosysteem Overzicht (een van de ICES producten)
EU	Europese Unie
Fte	fulltime-equivalent
GIS	geografisch informatiesysteem, programma om kaarten mee te maken
ICES	Internationale Raad voor Onderzoek der Zee
LNV	het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
MSc	Masters (niveau in wetenschappelijke opleiding)
Ngo	non-gouvernementele organisatie
Pelagisch	vis die in de waterkolom zwemt (zoals haring en makreel)
PERICLES	afkorting voor EU-onderzoeksproject: Preserving and Sustainably governing cultural heritage and landscapes in European coastal and maritime regions
PO	Producentenorganisatie
R	een statistisch en grafisch softwarepakket om data-analyses mee te doen
SEI	Sociaal-Economische Impact. Afkorting voor dit project. Wordt gebruikt om respondenten een consistente anonimisering mee te geven
SFM	Sociaal Fonds voor de Maatschapsvisserij
SIHD	Strategisch Initiatief voor de Humane Dimensie in ICES
STECF	Scientific, Technical and Economic Committee for Fisheries
Vof	Vennootschap onder firma (een vorm voor een gedeelde onderneming)
SW	Stuurman Werktuigkundige
WGSOCIAL	Werkgroep Sociaal binnen ICES
WGECON	Werkgroep Economisch binnen ICES
WUR	Wageningen University & Research

Leeswijzer en context

Aanleiding

Dit onderzoek beschrijft de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland en de gevolgen van de beleidsveranderingen die voorzien worden voor de visserijgemeenschap(pen) in Nederland. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) naar aanleiding van twee aangenomen moties door het Parlement. De moties kwamen als reactie op de enorme veranderingen waar de visserij de afgelopen jaren mee geconfronteerd is op de Noordzee. Er zijn beleidsmaatregelen genomen met grote gevolgen voor de vloot (zoals bijvoorbeeld het pulsverbod). Maar ook is de inrichting van de Noordzee in hoog tempo veranderd, door Brexit, het aanwijzen van natuurgebieden en de aanleg van windparken op zee. In reactie op de moties heeft LNV aan WUR gevraagd om een sociaal-economische impactanalyse uit te voeren. Waar in de studie Hoekstra (2023) wordt ingegaan op de economische waarde van de Noordzeevisserij voor de hele keten, gaat deze studie in op de sociaal-culturele waarde van visserij voor (de) visserijgemeenschap(pen).

Tot nu toe was er nog weinig systematisch en toegepast onderzoek gedaan naar het sociaal-culturele belang van visserij; deze studie heeft hier een begin mee gemaakt. Om die reden wordt er in deze studie uitgebreid stilgestaan bij de centrale concepten (waar gaat 'het sociaal-culturele belang' eigenlijk over) en de methoden (hoe hebben we dat dan onderzocht). Deze studie staat dus aan het begin van een (toegepast) onderzoeksveld waar meer onderzoek naar gedaan kan worden.

De gevolgen van de beleidsveranderingen voor de visserijgemeenschap(pen) van Nederland worden zo goed mogelijk geschetst door enerzijds op basis van kwalitatieve onderzoeksmethodes *de gemeenschap van mensen* verbonden aan de visserij te bevragen over het sociaal-culturele belang van visserij voor hen en hun gemeenschappen; en door hun percepties te peilen over hoe het nu gaat en hoe ze de toekomst zien.

Anderzijds wordt dit gedaan door de visserijgemeenschappen (plaatsen waar een visserijvloot een thuis heeft) in Nederland op de kaart te zetten, en per visserijregio te beschrijven wat de respondenten van dit onderzoek ervaren aan (mogelijke) verandering als gevolg van de beleidsmaatregelen voor hun regio of plaats.

We kijken in deze studie alleen naar de Noordzeevisserij, en laten de binnenvisserij en schelpdier- en mosselvisserij grotendeels buiten beschouwing.

Context

Dit onderzoek vond plaats in een turbulente tijd: allereerst brak aan het begin van het onderzoeksproject (februari 2022) de oorlog in Oekraïne uit, wat resulteerde in een sterk gestegen olieprijs. Ook speelde de onzekerheid voor de garnalenvloot over de WNB-vergunning en de noodzaak een katalysator te moeten inbouwen in beperkte tijd in verband met stikstofemissie eisen. De deelnemers aan de studie ondervonden veelal acute problemen in hun bedrijfsvoering en waren uitermate bezorgd over de toekomst en kritisch op het ministerie. Dit heeft dus invloed gehad op de uitkomsten van dit onderzoek. Maar ook veranderde de sector gedurende de studie sterk als gevolg van een mix van de veranderde beleidsmaatregelen (waaronder de openstelling van de saneringsregeling) en de oliecrisis. De onderzoeksvraag waar we de studie mee begonnen was toekomst gericht maar werd gaandeweg het onderzoek de werkelijkheid.

Dit onderzoek is een deelonderzoek van de impactanalyse. Na dit onderzoek volgt een rapport over de impact van de kottersanering op de vloot, keten en visserijgemeenschappen. Daarnaast wordt een sociaal-economische monitoring gepland en een visserijmodel ontwikkeld om de sociaal-economische effecten van beleidsmaatregelen en externe ontwikkelingen op de visserij voor de toekomst beter in te kunnen schatten. Deze staan vanaf tweede helft 2023 gepland als vervolgonderzoek. De kennis vergaard in dit rapport zal in het vervolgonderzoek meegenomen worden.

De opbouw en structuur van het rapport per hoofdstuk

De hoofdvraag van het onderzoek luidt: Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland en welke effecten van de beleidsveranderingen voorzien we voor de visserijgemeenschap(pen)?

Deze is verder uitgewerkt in vier deelvragen die in de verschillende hoofdstukken behandeld worden.

- Deelvraag 1: Hoe kun je de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland onderzoeken?
- Deelvraag 2: Wat zijn de visserijgemeenschappen van Nederland?
- Deelvraag 3: Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland?
- Deelvraag 4: Welke effecten hebben de beleidsveranderingen gehad op de visserijgemeenschappen?

Hoofdstuk 2 behandelt deelvraag 1, en geeft weer welke concepten en methoden gebruikt zijn voor deze studie. Ook worden de limiteringen van het onderzoek besproken. In hoofdstuk 3 gaan we in op deelvraag 2, en geven we aan wat de visserijgemeenschappen van Nederland zijn, zowel nu als historisch. Om het onderzoek hanteerbaar te maken, beschrijven we niet alle afzonderlijke visserijgemeenschappen in deze studie maar de zes visserijregio's die we in Nederland onderscheiden: de Waddenkust, de Kop van Noord-Holland, IJmuiden, Urk, Scheveningen en Katwijk en Zuidwest-Nederland (gebaseerd op de studie van Quirijns et al. 2019). De sociaal-culturele waarde van visserij (deelvraag 3) in Nederland wordt in de hoofdstukken 4 en 5 besproken, gebruikmakend van de concepten cultureel erfgoed, identiteit, sociale cohesie en sociaal welzijn. In hoofdstuk 6 kijken we met vissers en hun vrouwen mee naar hoe ze naar de toekomst kijken en naar de effecten van de beleidsveranderingen op de visserijgemeenschappen (deelvraag 4). We eindigen met een discussie en conclusies waarin de uitkomsten van de verschillende deelvragen bediscussieerd worden en conclusies worden getrokken.

Motivation for this study

This study describes the socio-cultural value of fishing in the Netherlands and the consequences of the policy changes that are foreseen for the fishing community(s) in the Netherlands. This study was commissioned by the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality (LNV) in response to two motions adopted by Parliament. The motions came in response to the enormous changes the fishing sector has faced in recent years in the North Sea. Policy measures have been taken with major consequences for the fleet (such as the pulse ban). But the layout of the North Sea has also changed rapidly, due to Brexit, the designation of marine protected areas and the construction of offshore wind farms. In response to the motions, LNV asked WUR to conduct a socio-economic impact analysis. Whereas the Hoekstra (2023) study looked at the economic value of North Sea fisheries for the entire chain, this study looks at the socio-cultural value of fisheries for (the) fishing community(s).

Until now, little systematic and applied research had been done on the socio-cultural importance of fisheries; this study has begun to do so. For this reason, this study considers in detail the central concepts (what is 'the socio-cultural importance' actually about) and the methods (how did we investigate it then). This study is thus at the beginning of an (applied) research field where more research can be done.

The effects of policy changes on the fishing community(s) of the Netherlands are sketched in two ways. On the one hand by querying the fishing community as *community of practice* about the socio-cultural importance of fishing to them and their communities; and by gauging their perceptions about how things are now and how they see the future. On the other hand, this is done by mapping *place based fishing communities* of the Netherlands (both historically as current), and describing for each fishing region what the respondents to this study experience in terms of (possible) change as a result of policy measures for their region or place.

We only look at North Sea fisheries in this study, leaving inland fisheries and shellfish and mussel fisheries largely aside.

Context

This research took place at a turbulent time: first, at the beginning of the research project (February 2022), the war in Ukraine broke out, resulting in a sharp increase of the oil price. For the shrimp fleet the uncertainty about the WNB licence was at play as the need to install a catalyst converter in limited time due to the Dutch nitrogen policy. Study participants experienced acute problems in their operations and were extremely concerned about the future and critical of the ministry. So this influenced the outcomes of this study. The sector also changed significantly during the study due to a mix of the changed policies (including the opening up of a decommissioning scheme) and the oil crisis. The research question we started the study with had been future-oriented but became a reality as the study progressed.

This study is part of a larger impact analysis. It will be followed by a report on the impact of the decommissioning scheme for the fleet, fish chain and fishing communities. In addition, socio-economic monitoring is planned and a fisheries model is developed to better estimate the socio-economic effects of policy measures and external developments on fisheries for the future. These are planned as follow-up studies from the second half of 2023. The knowledge gathered in this report will be included in the follow-up research.

The structure of the report

The main research question of the study is: What is the socio-cultural value of fisheries in the Netherlands and what effects of policy changes do we foresee for the fishing community(ies)?

The four sub-questions that have been developed are the following:

- Sub-question 1: How to study the socio-cultural value of fisheries in the Netherlands?
- Sub-question 2: What are the fishing communities of the Netherlands?
- Sub-question 3: What is the socio-cultural value of fishing in the Netherlands?
- Sub-question 4: What effects have policy changes had on fishing communities?

Chapter 2 deals with sub-question 1, presenting the concepts and methods used for this study. It also discusses the limitations of the study. In Chapter 3, we address sub-question 2, and outline the fishing communities of the Netherlands, both now and historically. To make the study manageable, we do not describe all individual fishing communities in this study but rather the six fisheries regions we have distinguished in the Netherlands: de Waddenkust (the Waddensea coast), de Kop van Noord-Holland (the northern part of Noord-Holland), IJmuiden, Urk, Scheveningen & Katwijk and Zuidwest-Nederland (South-West Netherlands) (based on the study by Quirijns et al. 2019). The socio-cultural value of fishing (sub-question 3) in the Netherlands is discussed in chapters 4 and 5, using the concepts of cultural heritage, identity, social cohesion and social well-being. In chapter 6, we describe how fishermen and their wives look to the future and assess the effects of policy changes on fishing communities (sub-question 4). We end with a discussion and conclusions.

Samenvatting

S.1 Kernvraag

In deze studie is ingegaan op de vraag: Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland en welke effecten van de beleidsveranderingen voorzien we voor de visserijgemeenschap(pen)?

De volgende deelvragen zijn daarvan afgeleid:

- Deelvraag 1: Hoe kun je de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland onderzoeken?
- Deelvraag 2: Wat zijn de visserijgemeenschappen van Nederland?
- Deelvraag 3: Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland?
- Deelvraag 4: Welke effecten hebben de beleidsveranderingen gehad op de visserijgemeenschappen?

S.2 Boodschap

Op basis van academische literatuur weten we dat visserij - naast dat het een economische activiteit is en zorgt voor handel, werkgelegenheid, inkomen en voedsel - ook bijdraagt aan het *sociaal welzijn* van vissers. Visserij is een manier van leven en is belangrijk voor de *identiteit* van vissers en hun families. Visserij vindt historisch plaats vanuit een aantal *visserijgemeenschappen* en wordt grotendeels uitgevoerd door *familiebedrijven* en is zo een bron van (cultuur)historische, ecologische en ambachtelijke kennis. Het draagt ook bij aan de *sociale cohesie* in die gemeenschappen en heeft zijn sporen nagelaten in divers *(im)materieel erfgoed* door heel Nederland. Visserij draagt niet alleen bij aan de identiteit van vissers maar is ook onderdeel van de Nederlandse identiteit door de rol van visserij in de geschiedenis. Visserij is onderdeel van twee aspecten die verankerd zijn in de Nederlandse identiteit: leven met het water en maritieme historie. Deze concepten (hierboven cursief) hebben structuur gegeven aan het onderzoek dat we hebben verricht. De methoden van onderzoek staan kort genoemd in S.3.

Visserijgemeenschap(pen) en regio's

Om te weten wat de impact is van de beleidsmaatregelen op de visserijgemeenschappen, is het eerst belangrijk om te weten over welke gemeenschappen we het hebben. Door visserijgemeenschappen op de kaart te zetten (iets dat ook in internationaal verband nu meer aandacht krijgt) heb je een startpunt om nader onderzoek te doen naar het sociaal-culturele, historische of economische belang van visserij aan de hand van kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren. Voor dit onderzoek bestond er nog geen kaart van de visserijgemeenschappen van Nederland. Dit onderzoek heeft laten zien dat er, verdeeld over de zes visserijregio's die in deze studie worden onderscheiden, 44 visserijgemeenschappen zijn in 34 gemeenten. In 1906 waren er bijna drie keer zoveel visserijgemeenschappen, namelijk 128.

Figuur S1 Kaart van Nederland, met daarop de visserijgemeenschappen

De *grote zeevisserij* is met name belangrijk voor Scheveningen-Katwijk en IJmuiden, waar de schepen hun thuis- en/of aanlandingshavens hebben. De *kottervisserij* is voor gemeenschappen door heel Nederland belangrijk, de grootste kotterthuishavens (meer dan twintig Nederlandse gevlagde schepen) zijn: Zoutkamp, Urk, Wieringen en Texel en in iets mindere mate Westdongeradeel en Goederede. De *kleinschalige visserij* is met name te vinden langs de Hollandse en Zeeuwse kust. Plaatsen die eruit springen qua aantal schepen zijn: Wieringen, IJmuiden, Breskens en Yerseke.

De Nederlandse Noordzeevisserij biedt directe werkgelegenheid en inkomen aan de vissers (1.779 opvarenden in 2021) en omzet aan de bedrijven (344 miljoen euro in 2021) en indirect (samen met de aanlandingen van de vlagkotters) aan de keten die daar verder achter zit (12.500 werknemers en 5,8 miljard omzet) (zie Hoekstra et al. 2023). Daarnaast is er nog veel verborgen werkgelegenheid doordat vrouwen (of gepensioneerde vissers) vaak meewerken in het familiebedrijf, maar niet op de loonlijst staan.

Aan de *Waddenkust* vindt vooral garnalenvisserij plaats, wat ook gereflecteerd wordt in het aantal garnalenafslagen in deze regio, één in Zoutkamp, één in Harlingen en één in Lauwersoog. De *Kop van Noord-Holland* heeft een wat meer gemengde vloot met vanuit Den Helder en Texel vooral grote boomkorschepen en vanuit Den Oever en Wieringen vooral garnalen- en langoustinevissers. *IJmuiden* is pas een belangrijke haven geworden na de aanleg van het Noordzeekanaal, dat Amsterdam direct met de zee verbond. IJmuiden is belangrijk voor de grote pelagische schepen die daar vaak aanleggen (naast in Scheveningen) en als afslag en haven voor de kotter en kleinschalige visserij. *Urk* is de enige visserijregio dat ook meteen een (historische) vissersplaats is. Het voormalige eiland 'ademt vis', zoals ze dat zelf zeggen. De Urker vloot ligt niet meer in de haven, maar elders in het land. Urkers hebben ook het grootste aantal schepen onder buitenlandse vlag (44 van de 79). Urkers oefenen alle type visserijen uit behalve de pelagische. Scholvisserij (en verwerking) zijn belangrijk voor Urk. Scheveningen heeft net als IJmuiden zowel aanvoer van verse demersale vis op de afslag als veel pelagische bevroren vis voor diepvrieshuizen. Veel bemanningsleden van pelagische schepen komen uit *Scheveningen en Katwijk* (60-70% van de opvarenden met een Nederlandse nationaliteit komt uit Katwijk). Vanuit Scheveningen vertrekken ook kleinschalige vissers naar de visgronden. In de regio *Zuidwest-Nederland* is vooral kottervisserij en kleinschalige visserij.

Uiteraard is ook de schelpdiersector zeer belangrijk in Zeeland, maar dat is niet meegenomen in dit onderzoek. Het is een groot geografisch gebied met meerdere havens verspreid over de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden. Zuidwest-Nederland heeft veel tongvisserij en garnalenaanvoer uit de Noordzee en er is een aantal flyshooters actief.

Naast deze geografische en cultureel-historische kijk op visserijgemeenschap(pen), heeft dit onderzoek laten zien dat er in Nederland ook een *praktijkgerelateerde visserijgemeenschap* is. Vissers en de vrouwen van vissers hebben gedeelde ervaringen en praktijken doordat ze aan de visserij verbonden zijn. Internationaal onderzoek laat zien dat dit ook in andere landen het geval is en dat vissers over de grenzen heen, veel ervaringen delen (Ross 2015, Pauwelussen 2016, Clay en Olsen 2008). Velen hebben familiebedrijven en de visserij dus van jongs af aan meegekregen, ze delen de vanzelfsprekendheid daarvan en de trots, delen de ervaring van hoe zwaar en gevaarlijk vissen is, iedereen kent wel iemand die niet teruggekomen is van zee, delen de ervaring van de invloed van 'buitenstaanders' die 'zich met hun werk bemoeien' en ze leven mee met vissers en hun families die moeten stoppen met vissen. De overeenkomsten tussen de antwoorden van de respondenten in de enquête was vaak groter dan de verschillen (tussen mannen en vrouwen of tussen regio's).

Dit onderzoek heeft laten zien dat alle drie de dimensies van visserijgemeenschap (geografisch, cultureel historisch en praktijkgerelateerd) van belang zijn.

Visserij cultureel erfgoed

De eeuwen aan visserijgeschiedenis hebben hun sporen nagelaten in diverse musea en in veel (im)materieel erfgoed in kustgemeenschappen. Denk daarbij aan kades, gebouwen, schepen, standbeelden, herinneringsmonumenten, schilderijen, verhalen, kennis, achternamen, uitdrukkingen, recepten, vlaggetjes-, visserij- en havendagen, schilderijen, boeken, toneelstukken, liederen en straatnamen. Nederland heeft heel veel visserij-musea en openlucht- en maritieme musea met aandacht voor visserij (onder meer walvisvaart). Al dit visserij gerelateerde cultureel erfgoed is onderdeel van de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland. Echter, de kennis over visserij cultureel erfgoed is heel erg gefragmenteerd. Visserij cultureel erfgoed maakt het sociaal-cultureel belang en de meerwaarde van visserij 'tastbaar', met name op lokaal niveau. Voor vissers zelf is het sociaal-culturele belang van visserij heel gewoon. In visserijgemeenschappen is het cultureel erfgoed bekend en wordt het deels ook middels feesten, rondleidingen en musea expliciet gedeeld met 'buitenstaanders' zoals toeristen. Visserij en het erfgoed draagt bij aan de identiteit, het welzijn en de gehechtheid aan de plaats van de bredere gemeenschap; allemaal elementen die bijdragen aan maatschappelijke veerkracht. Maar dit is niet altijd bekend of zichtbaar op nationaal niveau. Deze studie heeft een begin gemaakt dit erfgoed 'op de kaart te zetten' waarbij we vooral laten zien hoe cultureel erfgoed onderzocht kan worden en waar het allemaal over gaat aan de hand van casestudies in Zeeland en het Waddengebied.

Het erfgoed heeft betekenis voor de inwoners en, vooral het immateriële erfgoed, wordt door de aanwezigheid van een actieve vloot levend gehouden. Tegelijkertijd lijken de veldbezoeken die we verricht hebben voor dit onderzoek te suggereren dat visserij gerelateerd erfgoed een prominentere plek zal krijgen als de visserij zelf kleiner wordt (zoals in Arnemuiden en Zoutkamp). Om deze relatie beter te kunnen begrijpen, zou meer onderzoek gedaan moeten worden. Het meer tonen en uitdragen van visserij cultureel erfgoed kan bijdragen aan het versterken van een positief imago van de sector en het visserijverhaal kan een boost brengen en sommige regio's meer op de kaart zetten. Toerisme en visserij kunnen elkaar op die manier versterken. Maar er kleven ook risico's aan het willen 'behouden' of 'vast' houden of benutten van erfgoed. Zo kan de authenticiteit van het erfgoed ook juist verdwijnen omdat het bevroren wordt in de tijd en het risico loopt een karikatuur te worden. Het leidt ook tot vragen over wie er besluit over wat erfgoed is, of het behouden moet worden en voor wie het erfgoed is.

Identiteit, sociale cohesie en welzijn

Visser zijn is niet gewoon een baan, maar onderdeel van iemands identiteit. Visser (of vrouw van een visser) zijn is een levensstijl die gekarakteriseerd wordt door onzekerheid, risico nemen en een zekere mate van ontbering (lange dagen, weinig slaap, zwaar en risicovol werk voor de mannen; voor de

vrouwen – alleen thuis zijn en huishouden kinderen en werk combineren)[1]. Visserij bepaalt het levensritme; het is weersafhankelijk, men is vaak meerdere dagen of weken van huis. Ook is er een gedeeld gevoel van rouw en empathie voor de families die familieleden op zee zijn verloren. Visserij is nog altijd een van de dodelijkste beroepen ter wereld. Maar ook door de gedeelde ervaring van zelfstandigheid, vrijheid en autonomie die men ervaart – 'we rooien het zelf wel', geen baas hebben, het gewend zijn 'het ruime sop' op te gaan, en op zee alle problemen zelf op te lossen. De trots te voelen op wat je bereikt, de vis die je zelf vindt, terugkeren met een ruim vol. En ten slotte de gedeelde ervaring van externe bedreigingen die op je af komen, wat door de tijd heen geleid heeft tot een defensieve houding jegens de buitenwereld.

Familiebedrijven

Visserij is in Nederland voor een belangrijk deel een familieactiviteit. Vijfenzeventig procent van de schipper-eigenaren die meededen aan de enquête heeft ofwel een familiebedrijf (61%), ofwel men heeft familie aan boord (50%). Bij de bemanningsleden is dit 45% en 40% is familie van de schipper-eigenaar. De helft van de vrouwen gaf aan kinderen te hebben die werkzaam zijn in de visserij. Ook komen bemanningsleden, als het geen familie is, veelal uit dezelfde woonplaats (70%), wat een indicatie kan zijn van lokale worteling. Bij meer dan 20% van de schipper-eigenaren zijn buitenlandse opvarenden in dienst, in 2008 was dat 12%. Dat is dus bijna een verdubbeling in vijftien jaar. De meeste buitenlandse opvarenden komen uit Polen, gevolgd door de Filipijnen en daarna uit onze buurlanden. Vaak komen deze vissers onder loondienst aan boord, wat een verandering betekent voor cultuur van vissen in een maatschap. Ook in de visverwerkende industrie werken steeds meer buitenlandse werknemers. Deze ontwikkeling kan consequenties hebben voor de sociaal-culturele inbedding van de visserij in Nederland, en het is dan ook goed dat dit meer in beeld komt. Vierenzestig procent van de schipper-eigenaren en 38% van de vrouwen wier man een eigen visserijbedrijf heeft, en die (nog) geen opvolging hadden, maakten zich zorgen over opvolging, ofwel vanwege de toekomst van de visserij (gebiedssluitingen, regels, onzekerheid), ofwel omdat er geen opvolging in de familie is (zoons willen niet of de respondenten hebben zelf geen kinderen) of omdat ze het niet aanraden aan hun kinderen.

Vrouwen van vissers

De vrouwen spelen een belangrijke rol in het familiebedrijf. Ten eerste doordat ze mede-eigenaar kunnen zijn en delen in winst, verlies en risico. Ten tweede doordat de mannen veel weg zijn, en ze vaak naast hun eigen baan het huishouden draaien en de kinderen grotendeels alleen opvoeden, ook een rol spelen in het bedrijf. Het belang van de rol van de vrouw in de visserij en voor de visserij is veelal onbelicht gebleven. De visserij is over het algemeen nog vrij traditioneel waarbij mannen over het algemeen (naar buiten toe) de hoofdrol spelen. Dit is langzamerhand wel aan het veranderen, maar de deelname van vrouwen in de organisatie van de visserij is tot nu toe verder niet echt van de grond gekomen, terwijl dat in feite wel voor de hand ligt. De vrouwen zijn altijd aan de wal en kunnen in die zin makkelijker meedoen aan vergaderingen dan de mannen die de hele week op zee zitten. Ook hebben ze een belangrijke rol als schakel met de gemeenschap en onderhouden ze vaak al veel externe contacten (zoals met banken, het ministerie, de handel en accountants). De vrouwen die mee hebben gedaan aan de enquête werkten voor een groot deel (80%), de meesten op kantoor, in het onderwijs en in de zorg. Op de vraag 'Op welke manier bent u betrokken bij het bedrijf van uw man?' (56 van de 61 vrouwen gaf aan een man als schipper-eigenaar te hebben), gaven maar 2 vrouwen aan er *niet* actief bij betrokken te zijn. Taken die genoemd werden: besturen, de administratie en/of boekhouding doen, hand en span diensten verrichten, contact naar buiten zijn (bijvoorbeeld met de bank), schoonmaken, boodschappen doen, bestellen van materialen, in de coöperatie werken. Twee vrouwen visten ook mee (één altijd, en één soms) en één vrouw gaf aan ook de netten te maken. Een derde van de vrouwen met een eigen visserijbedrijf was mede-eigenaar.

Sociale cohesie

Het gegeven dat visserij uitgevoerd wordt door familiebedrijven met veelal plaatsgenoten aan boord, betekent dat visserij door de gedeelde ervaringen (zie hierboven onder identiteit) en veel samen optrekken, bijdraagt aan de

[1] De auteurs van dit rapport zijn zich ervan bewust dat de tekst van dit rapport vanuit een *etic* perspectief niet genderneutraal geschreven is. Toch wordt hiervoor gekozen omdat het vanuit een *emic* perspectief beter aansluit bij de cultuur van de visserijgemeenschap (het onderwerp van deze studie) (https://en.m.wikipedia.org/wiki/Emic_and_etic).

sociale cohesie in een vissersgemeenschap. Men komt elkaar regelmatig tegen, in het verenigingsleven, voetbal, op café en in de kerk. Religie is voor veel vissers belangrijk (zie ook welzijn), veel vissers zijn religieus en dat heeft invloed op de organisatie van de visserij. Zo ligt een groot deel van de vloot binnen bij belangrijke religieuze dagen (Kerst, Pasen, Biddag en Dankdag voor gewas en arbeid, Pinksteren, Hemelvaart) en Nederland kent (en is daarin uniek in Europa) voor de kotters een dominant ritme van visserij tussen maandag en vrijdag. Op zondag ligt een groot deel van de Nederlandse vloot binnen (Schadeberg et al. 2021). De mate waarin de visserij bijdraagt aan sociale cohesie verschilt waarschijnlijk wel tussen de plaatsen. In plaatsen waar de visserij in het geheel genomen klein is geworden (zoals Scheveningen), zal dit effect niet zo groot zijn als in plaatsen waar een groter deel van de bewoners in de visserij(handel) werkt (zoals Urk en Yerseke). Het is belangrijk om op te merken dat er niet alleen cohesie is, maar ook concurrentie, competitie of onmin. Gemeenschappen hebben een beeld naar buiten toe van eenheid, maar er zijn weldegelijk verschillen tussen leden van de groep. Zoals tussen oorspronkelijke bewoners en nieuwkomers (Beeris 2017) of langs lijnen van verwantschap en politiek-religieuze lijnen (Van der Gaag 2009). En zorg voor elkaar kan ook als druk, sociale controle of bemoeienis ervaren worden. Cohesie kan ook een mate van conservatisme in zich bergen en daarmee (noodzakelijke) veranderingen of transities tegenhouden. We hebben in dit onderzoek niet voor alle 44 visserijgemeenschappen de mate waarin visserij bijdraagt aan de sociale cohesie in beeld kunnen brengen, dat vereist meer etnografisch onderzoek.

Bijdrage visserij aan maatschappelijk welzijn

Visserij draagt ook bij aan verschillende aspecten van het welzijn van kust- en visserijgemeenschappen, zoals: aan een veerkrachtige economie (door de familiebedrijven die kunnen meeveren met hoe het gaat en door de werkgelegenheid die ze verschaffen in de gemeenschappen), aan de gezondheid en veiligheid (gezond voedsel, reddingsdiensten), aan onderwijs en kennisontwikkeling (ecologische kennis), aan een gezonde leefomgeving (betrokkenheid bij onderzoek en beheer), aan een saamhorige, cultureel diverse en levendige gemeenschap (feesten, vis uitdelen), aan cultureel erfgoed en een gemeenschapsidentiteit (vlaggetjesdag, havenfeest, musea) en aan ontspanning en recreatie (havens, coöperatie) (Voyer et al. 2016)[8]. Dit draagt uiteindelijk allemaal bij aan maatschappelijke veerkracht op verschillende schaalniveaus. Het is belangrijk om deze koppeling (welzijn gemeenschap, toerisme en visserij) mee te nemen in politieke beslissingen en beleidsmatige uitvoering van visserijbeleid. Dat vergt een goede koppeling tussen schaalniveaus aangezien het visserijbeleid op EU en landelijk niveau ontwikkeld wordt, maar de impact op lokaal niveau is (en daarmee op EU-niveau en landelijk onvoldoende in beeld). Door meer (met name op sociaal gebied) en structurele monitoring (in plaats van incidentele aandacht) van sociale en economische ontwikkelingen in de visserij op lokaal en geaggregeerd niveau uit te voeren, kan dit verbeterd worden.

Subjectief sociaal welzijn

Ook hebben we de respondenten van de enquête bevraagd over hun subjectief sociaal welzijn door te laten aankruisen welke aspecten om een goed leven te hebben voor hen belangrijk zijn. De top vijf aspecten zijn (door hen gekozen uit 16 aspecten): *gezondheid*, *familie & vrienden, financiële zekerheid, een goede toekomst*, en als nummer vijf op een gedeelde plaats: *geloof* en *werktevredenheid*. Als we hen vragen hoe het hiermee gaat, is men van die aspecten het minst tevreden met *een goede toekomst* en *financiële zekerheid*. Dit zijn, naast *visserijbeheer*, ook de aspecten waar men het liefst iets aan wil veranderen. Verder nog *zeemilieu* en *werktevredenheid*. Het valt op dat deze aspecten voor een heel groot deel samenhangen met het visserswerk.

Toekomst

De visserijgemeenschap, hier gezien als de locatie overstijgende groep mensen betrokken bij de visserij, is behoorlijk eensgezind over hoe het met de visserij gaat. De meerderheid van de respondenten maakt zich namelijk zorgen over de toekomst van de visserij. Aspecten die daarbij door 179 respondenten in een open vraag benoemd worden zijn: de hoge olieprijs (34%) het gebrek aan ruimte (33%) ofwel door gesloten gebieden (17%) of windmolenparken (23%) of beiden; de regelgeving (te veel, onuitvoerbaar, complex) (31%); de (hoge) investeringen (18%) die gedaan moeten worden; en men ervaart gebrek aan steun (29%). Men vindt het lastig om langetermijnplannen te maken, investeringen te doen en na te denken over innovatie. Nog maar 4% van de schipper-eigenaren heeft er overtuigd vertrouwen in (door met *zeer eens* te antwoorden) dat hun bedrijf er over vijf jaar nog is. Toen dit in 2008 gevraagd werd, was dit nog 40%.

Een kwart van de respondenten met een eigen visserijbedrijf overweegt in 2023 te stoppen. Het nadenken over stoppen met de visserij is een moeilijk

proces, omdat het moeilijk is te stoppen met de visserij dat generaties lang voor hen is gedaan in de familie en onderdeel is van wie ze zijn. De helft van de respondenten die wil stoppen, weet nog niet wat ze na de sanering gaan doen. Een dominee die we interviewden gaf aan dat sommige gezinnen die voor de keuze staan het goed kunnen verwerken, anderen zijn emotioneler en ontwikkelen soms ook depressieve klachten. Uit dit en andere gesprekken blijkt hoe de keuze impact heeft op het hele gezin.

Tegelijkertijd geeft 70% van de respondenten aan dat het goed gaat met hun bedrijf en 76% dat ze niet overwegen te stoppen en dus door te willen gaan met visserij. Voor hen is het dus belangrijk dat er duidelijkheid is over de beschikbare ruimte voor visserij (zowel fysiek als qua regelgeving). Ook denkt een meerderheid van de respondenten dat de visserij nog een toekomst heeft. Uit de enquête en gesprekken blijkt dat men het lastig vindt om langetermijnplannen te maken, investeringen te doen en na te denken over innovatie. Als schipper-eigenaren die door willen met hun bedrijf gevraagd wordt waarin ze willen investeren, dan is het interessant om te zien dat de prioriteit in 2008 vooral bij de visserijtechnieken (56%) lag en in 2022 bij zuiniger vissen (nieuwe motor of aanpassing van de voortstuwing) (50%).

Gevolgen van de beleidswijzigingen voor de visserijgemeenschap(pen)
Volgend uit het multidimensionale begrip van visserijgemeenschap moeten we zowel kijken naar het effect van de beleidsveranderingen op de visserijgemeenschap (gezien als een gemeenschap van mensen is die met elkaar verbonden zijn door gedeelde visserij ervaringen en/of praktijken) als naar het effect op de visserijgemeenschap*pen* (gezien als een geografische gemeenschap).

De vele beleidswijzigingen samen hebben hun sporen nagelaten bij de *visserijgemeenschap*, en dat hebben we ervaren gedurende dit onderzoek en dat laten de resultaten ook zien. Men ondervindt veel gevolgen van de beleidsveranderingen van de afgelopen jaren. Het pulsverbod betekende dat vissers weer terug moesten schakelen naar de boomkor, wat leidde tot meer kosten en anders vissen (vangstsamenstelling en andere gebieden). Ook heeft de 'puls-saga' het vertrouwen van vissers in de politiek, in ngo's en hun 'zin' in innovatie beïnvloed. De puls is een van de voorbeelden die vissers noemen om de inconsistenties van beleid aan te tonen (minder CO_2-uitstoot, en de puls dan?). Ook al raken sommige maatregelen bepaalde vloten meer dan andere[2], men is vrij unaniem in het omschrijven van de problematiek waar de vloot mee geconfronteerd wordt. De herinrichting van de Noordzee door Brexit, windmolenparken en beschermde gebieden maakt dat men zich zorgen maakt over of er voldoende ruimte overblijft voor de visserij (alleen voor kleinschalige vissers bieden *multi-use* oplossingen mogelijk kansen voor vissen in windparken). Dit was dan ook, na de zorg om de hoge gasolieprijs (wat niet door het beleid komt) het meest genoemde aspect (een derde in een open vraag en 65% in een gesloten vraag). Uit de antwoorden klinkt veel boosheid, onbegrip en onmacht door over de situatie waar de visserij zich in verkeert. Ze voelen zich niet gehoord of begrepen. In feite gaat dit meer over het *proces* van beleid dan over het beleid zelf. Daarbij komt dat er ook binnen de visserij onenigheid is geweest (als gevolg van het Noordzeeakkoord), wat niet helpt om het verhaal van de visserij over te brengen in Den Haag en Brussel.

De effecten van de krimpende vloot zullen ook in de *gemeenschappen* ervaren worden. In veel gemeenschappen is de visserij al een relatief kleine sector en in sommige plaatsen gaat naar verwachting een derde tot de helft saneren.

Hoe de kottersanering *precies* uitpakt weten we nog niet: hierover verschijnt in de loop van 2023 een studie. Wel weten we dat niet alle regio's door de kottersanering even hard geraakt worden. De (platvis) kottervloot is vooral van belang in de Kop van Noord-Holland, IJmuiden, Urk en Zuidwest-Nederland. De Kop van Noord-Holland is al getroffen door het stoppen van grote boomkorkotters uit Texel en Den Helder en het sluiten van de afslag. Voor de Waddenkust is de garnalenvisserij belangrijker, dus daar komen de stikstofmaatregelen dan weer hard aan, evenals in een deel van de Kop van Noord-Holland en Zuidwest-Nederland. In de regio Scheveningen-Katwijk zijn relatief weinig kotters, wel maken kotters gebruik van de haven en afslag in Scheveningen.

Krimp betekent *in elk geval:* verlies aan werkgelegenheid, minder vissers (met onder andere effecten voor de verzekering van de maatschapvissers), legere havens, minder visserij (familie) bedrijven in de gemeenschappen en doorwerkende effecten in de keten en toeleverende bedrijven (zie ook

[2] Goed om op te merken dat aan de enquête vooral respondenten meededen die aan de kottervisserij verbonden waren (80% viste met de boomkor op garnalen of platvis).

Hoekstra et al. 2023). Voor coöperaties speelt dat vissers mede-eigenaar zijn, wat het moeilijk kan maken voor de coöperatie als ze (met aantal tegelijk) eruit willen stappen. Maar ook voor het visserijonderwijs en de wetenschap zijn er effecten (wetenschappelijke bemonsteringsprogramma's moeten veranderen, ook zullen er minder schepen zijn om samenwerkingsprojecten mee te doen). Een afname van familiebedrijven zal effect hebben op de nu nog vanzelfsprekende verankering van familiebedrijven in visserijgemeenschappen. Dit onderzoek heeft laten zien dat de visserij door hoe het in Nederland georganiseerd is, door de historie en familiebedrijven een maatschappelijke meerwaarde heeft. Een kleinere actieve vloot kan resulteren in verdere gevolgen voor de visserijbeleving in de gemeenschappen doordat er minder draagkracht voor visserij gerelateerde festiviteiten zal zijn (bijvoorbeeld vlaggetjesdag). Als dit gebeurt in een regio waar al krimp gaande is, kan dit 'harder' aankomen, zowel in de visserij(keten) als mogelijk ook voor toerisme.

Mogelijk betekent het ook dat de quota niet opgevist worden, wat consequenties kan hebben voor de voedselvoorziening in Europa (en indien dit gaat gelden voor de pelagische visserij mogelijk ook op voedselzekerheid elders in de wereld). Verder drukken respondenten hun zorg uit over de representatie van de sector. De sector is verdeeld uit de coronatijd gekomen, daar waar met een verdere krimp effectieve representatie nog meer zorg geeft. En tot slot wordt de kennis over visserij in beleidsmatige en bestuurlijke context steeds kleiner, is de verwachting. De aandacht die er nu nog is voor visserij op lokaal niveau neemt mogelijk verder af. Daarnaast kunnen de verhoudingen binnen de visserij op verschillende manieren veranderen, wat ook sociaal-culturele gevolgen kan hebben. Het gaat dan om (bestuurlijke) verhoudingen binnen de visserijorganisaties, in de PO's puur door het wegvallen van (bepaalde) kotters.

Het speelveld zal in elk geval veranderen, hoe precies hangt af van welke bedrijven en schippers door gaan en welke stoppen. De verhouding Nederlands gevlagd en buitenlands gevlagd verandert door de sterke afname van Nederlands gevlagde kotters. Wat betekenen deze veranderingen voor de innovatiekracht en -zin? Maar ook kan deze sanering leiden tot verdere consolidatie, wat een verdere afname betekent van familiebedrijven en schipper-eigenaren, het kan leiden tot verdere verandering van het visserijritme (meer continu-visserij) of van de maatschapcultuur als standaard. Elk van die ontwikkelingen kan 'neveneffecten' hebben op hoe de visserij georganiseerd is en op wat de visserij voor wie oplevert. Het verdient aanbeveling deze ontwikkelingen te monitoren.

Ook is het belangrijk om te werken aan het (herstel van) vertrouwen en gezamenlijk een visie te ontwikkelen op hoeveel ruimte er is, zowel fysiek als maatschappelijk (dus ook in overleg met de ngo's en gebruikers van de zee) voor visserij op de Noordzee. Dan kan er besproken worden hoe die visserij eruit moet zien zodat het een optimale en duurzame impact heeft op zee en op land, zowel economisch als sociaal-cultureel. Zo'n visie geeft ondernemers weer een langetermijnperspectief dat nodig is voor investeringen en opvolging. De rust die dat geeft is belangrijk voor hun en hun families welzijn. Eventuele onzekerheden moeten benoemd worden met heldere beleidsprocessen om afspraken indien nodig bij te sturen. Door op verschillende bestuurlijke schalen samen te werken, kunnen de plannen zowel internationaal als lokaal geborgd worden.

S.3 Methode

Voor dit onderzoek zijn verschillende onderzoeksmethoden gebruikt (zie tabel S1). Daarnaast is uiteraard gebruikgemaakt van diverse studies in binnen- en buitenland (zie de referentielijst). Zo veel mogelijk is geprobeerd deze studie te verbinden aan eerdere studies (zoals Salz et al. 2008) en andere lopende onderzoekslijnen (zoals het werk in WGSOCIAL en de STECF), zodat deze onderzoeksresultaten niet op zich staan en er zo veel mogelijk uit het onderzoek gehaald kan worden.

Tabel S1 *De methoden van onderzoek, wanneer deze zijn uitgevoerd en aantal bezoeken/bijeenkomsten en hoeveel respondenten meegedaan hebben*

Methode	Wanneer	Aantal (respondenten)
Kaarten	n.v.t.	n.v.t.
Regiobijeenkomsten	Zomer 2022 (tussen juni en augustus)	9 bijeenkomsten in 6 visserijregio's met 107 deelnemers
Enquête	Tussen 20 december 2022 en eind januari 2023	241 respondenten
Interviews	December 2022 en januari 2023	12
Veldstudies	Tussen 2019 en 2022	Twee keer een week veldwerk in Zoutkamp (De Jong 2019), Literatuurstudie en 8 interviews (Buijze en Scholten 2020), 3 dagen veldbezoek Zeeland met 10 interviews en 35 korte gesprekken op straat (Hendrix et al. 2022)

Limiteringen van het onderzoek

- Er was voor dit onderzoek niet voldoende budget om veldwerk te doen in één of meer gemeenschappen. Participerende observatie en etnografisch veldwerk zou een goede methode zijn om onderzoek te doen naar de gevolgen van een kleiner wordende vloot op de gemeenschap. Onder meer sociale cohesie kan beter onderzocht worden door een etnografische benadering.
- Achteraf realiseerden we ons dat het openstellen van drie enquêtes: voor *vissers* (bemanning en schipper-eigenaren) en voor *vrouwen van vissers* niet erg inclusief is. Ook al denken we niet dat we iemand uitgesloten hebben van deelname aan het onderzoek, de volgende keer zullen we dit anders verwoorden. Ook waren er twee personen die de enquête hadden ingevuld voor schipper-eigenaren die ofwel schipper waren maar geen eigenaar, ofwel een bedrijf vertegenwoordigden met meerdere schepen.

Summary

S.1 Research question

The main research question of the study is: What is the socio-cultural value of fisheries in the Netherlands and what effects of policy changes do we foresee for the fishing community(ies)?

The four sub-questions that have been developed are the following:

- Sub-question 1: How to study the socio-cultural value of fisheries in the Netherlands?
- Sub-question 2: What are the fishing communities of the Netherlands?
- Sub-question 3: What is the socio-cultural value of fishing in the Netherlands?
- Sub-question 4: What effects have policy changes had on fishing communities?

S.2 Key Message

Based on academic literature, we know that fishing - besides being an economic activity resulting in trade, and providing employment, income and food - also contributes to the *social well-being* of fishermen. Fishing is a way of life and is important for the *identity* of fishermen and their families. Fishing is an historical activity in the Netherlands and has taken place from a number of *fishing communities*. It is largely carried out by *family businesses* and is thus a source of (cultural) historical, ecological and artisanal knowledge. It thereby contributes to social cohesion in those communities and has left its mark in diverse (*im)material cultural heritage* throughout the Netherlands. Fishing not only contributes to the identity of fishermen but is also part of Dutch identity through the role fishing played in history (such as the herring fleet). Fishing is part of two aspects embedded in Dutch identity: living with water and maritime history. These concepts (in italics above) gave structure to the research we conducted. The methods of research are briefly mentioned in S.3.

Fishing community(ies) and regions

To know what the impact is of policy measures on fishing communities, it is first important to know which communities we are talking about. By putting fishing communities on the map (something that is now gaining more attention internationally as well), you have a starting point to further investigate the socio-cultural, historical or economic importance of fisheries using qualitative and quantitative indicators. Before this research, no map of the fishing communities of the Netherlands existed. This research revealed that, spread across the six fishing regions identified in this study, there are 44 fishing communities in 34 municipalities. In 1906, there were almost three times as many fishing communities, namely 128.

Figure S1 Map of the Netherlands, with the fishing communities

Large-scale fishing is particularly important for Scheveningen-Katwijk and IJmuiden, where pelagic vessels have their home and/or landing ports. The *cutter fishery* is important for communities throughout the Netherlands, the largest cutter ports (more than 20 Dutch-flagged vessels) are: Zoutkamp, Urk, Wieringen and Texel and, to a slightly lesser extent, Westdongeradeel and Goederede. *Small-scale fishing* is mainly found along the Dutch and Zeeland coasts. Places that stand out in terms of the number of vessels are: Wieringen, IJmuiden, Breskens and Yerseke.

The Dutch North Sea fishery provides direct employment and income to fishermen (1,779 crew in 2021) and turnover to companies (€344 million in 2021) and indirectly (together with the landings of flag cutters) to the chain further behind (12,500 employees and €5.8 billion turnover) (see Hoekstra et al. 2023). In addition, there is still a lot of hidden employment as women (or retired fishermen) often work in the family business but are not on the payroll.

Shrimp fishing mainly takes place along *the Waddensea coast*, which is also reflected in the number of shrimp auctions in this region, one in Zoutkamp, one in Harlingen and one in Lauwersoog. *The Kop van Noord-Holland* has a somewhat more mixed fleet with mainly large beam trawlers from Den Helder and Texel, and mainly shrimp and langoustine fishing from Den Oever and Wieringen. *IJmuiden* only became a port after the construction of the North Sea Canal, which connected Amsterdam directly to the sea. IJmuiden is important for the large pelagic vessels that often dock there (besides Scheveningen) and via the auction for cutter and small-scale fishing. *Urk* is the only fishing region that also is an (historic) fishing community. The former island 'breathes fish', as they say themselves. The Urk fleet does not land its fish at home, but elsewhere in the country. Urkers also have the largest number of foreign-flagged vessels (44 out of 79). Urkers practise all types of fisheries except pelagic. Plaice fishing (and processing) are important for Urk. *Scheveningen*, like IJmuiden, has both landings of fresh demersal fish at the auction and a lot of pelagic frozen fish. Many crew members of pelagic vessels come from Scheveningen and *Katwijk* (60-70% of crew members with Dutch nationality come from Katwijk). Small-scale fishermen also depart from Scheveningen for their fishing grounds. In the *South-West Netherlands* region, it is mainly cutter fishing and small-scale fishing that takes place. Of course, the shellfish sector is also very important in Zeeland, but this sub-sector is not included in this study. This region is a large geographical area with several

ports spread across the islands of Zeeland and South Holland. South-West Netherlands has many sole fisheries and shrimp landings from the North Sea and a number of flyshooters.

Besides this geographical and cultural-historical view of fishing community(s), this study has shown that understanding the concept 'fishing community' as a *community of practice* is also useful. Fishermen and the wives of fishermen have shared experiences and practices because they are linked to fishing. This is the case elsewhere as well, as international research has shown (Ross 2015, Pauwelussen 2016, Clay and Olsen 2008). Many fishers have inherited family businesses and fishing as a practice since childhood, they share the experience of how tough and dangerous fishing is, everyone knows someone who has not returned from sea, they share the experience of the influence of 'outsiders' who 'interfere with their work', they share the pride for the profession as well as the obviousness and they sympathise with fishermen and their families who have to stop fishing. The similarities between survey respondents' answers were often greater than the differences (between men and women or between regions).

This study has shown that all three dimensions of fishing community (geographical, cultural historical and practice-related) are important.

Fisheries cultural heritage

The centuries of fishing have left their traces in various museums throughout the country and in (in)tangible cultural heritage in coastal communities. This includes wharves, buildings, ships, statues, memorials, paintings, stories, knowledge, surnames, expressions, recipes, *Vlaggetjesdag* (a fisheries festival) or 'harbour days' in fishing communities, paintings, books, plays, songs and street names. The Netherlands has lots of fishing museums and open-air and maritime museums focusing on or addressing fishing (including whaling). All this fishery-related cultural heritage is part of the socio-cultural value of fishing in the Netherlands. However, knowledge about fisheries cultural heritage is very fragmented. Fisheries cultural heritage makes the socio-cultural importance and added value of fisheries 'tangible', especially at the local level. For fishermen themselves, the socio-cultural importance of fishing is very common. In fishing communities, cultural heritage is well known and, in part, explicitly shared with 'outsiders' such as tourists through festivals, tours and museums. Fisheries and heritage contribute to identity, well-being and attachment - and sense of place in the wider community; all of which contributing to social resilience. But this is not always known or visible at the national level. This study has started to put this heritage 'on the map' where we mainly show how cultural heritage can be studied and what it is all about using case studies in Zeeland and the Waddensea region.

Heritage has meaning for local inhabitants and, especially intangible heritage, is kept alive by the presence of an active fleet. At the same time, the field visits we conducted for this study seem to suggest that fishing-related heritage will have a more prominent place when fishing itself decreases (such as in Arnemuiden and Zoutkamp). More research should be conducted to better understand this relationship. More display and promotion of fishery cultural heritage can help strengthen a positive image of the sector and the fishery story can bring a boost to communities and put some regions more on the map. Tourism and fisheries can reinforce each other in this way. But there are also risks involved in wanting to 'preserve' or 'hold on to' or exploit heritage. For instance, the authenticity of heritage can also disappear precisely because it is frozen in time and risks becoming a caricature (such as in Volendam). It also leads to questions about who decides what heritage is, whether it should be preserved and for who's heritage it is.

Identity, social cohesion and well-being

Being a fisherman is not just a job, but part of one's identity. Being a fisherman (or a fisherman's wife) is a lifestyle characterised by uncertainty, risk-taking and a degree of hardship (long days, little sleep, heavy and risky work for men; for women - being home alone and combining household children and work)[3]. Fishing determines the rhythm of life; it is weather-dependent, which means one often is away from home for several days or weeks. There is also a shared sense of grief and empathy for the families who have lost family members at sea. Fishing is still one of the deadliest professions in the world. But also through the shared experience of self-reliance, freedom and autonomy experienced - 'we'll

[3] The authors of this report are aware, that from an *etic* perspective, the text of this report is not written in a gender-neutral way. Nevertheless, this is chosen because, from an *emic* perspective, it better reflects the culture of the fishing communities (subject of this study)(https://en.m.wikipedia.org/wiki/Emic_and_etic).

manage on our own′, not having a boss, being used to going 'out to sea′, and being at sea solving all problems alone. Feeling the pride in what you achieve, the fish you find yourself, returning with a full hold. And finally, the shared experience of external threats, which over time has led to a defensive attitude towards the outside world.

Family businesses

Fishing is largely a family activity in the Netherlands. Seventy-five per cent of the skipper-owners who participated in the survey either have a family business (61%) or have relatives on board (50%). Forty-five per cent of the crew members participating in the study, work in a family business or (40%) are relatives of the skipper-owner. Half of the women responding to the questionnaire reported having children working in fisheries. Also, if not related, crew members tend to come from the same fishing community as the skipper-owner (70%), which indicates the local rootedness of these companies. More than 20% of skipper-owners employ foreign crew members, up from 12% in 2008. So that is almost a doubling in 15 years. Most foreign crew come from Poland, followed by the Philippines and then our neighbouring countries. Often, these fishermen come on board under contract, marking a change to the dominant culture of in the cutter fleet of working in a fishing agreement. Foreign workers are also increasingly employed in the fish processing industry. This development may have consequences for the socio-cultural embedding of fishing in the Netherlands, something that is good to monitor. Sixty-four per cent of the skipper-owners and 38% of the women whose husbands own fishing businesses, and who did not (yet) have a successor, were concerned about succession, either because of the future of fishing (area closures, rules, uncertainty), or because there is no successor in the family (sons do not want to or the respondents do not have children) or because they do not recommend the job to their children.

Wives of fishermen

Women play an important role in the family business. First, because they can be co-owners and share in profits, losses and risk. Second, because as the men are away a lot, they often run the household in addition to their own jobs and raise the children largely on their own. They often also play a role in the business. The importance of women′s role in fishing and for fishing has mostly gone unexposed. In general, fishing is still quite traditional with men generally playing the leading role (outwardly). This is gradually changing, but women′s participation in the organisation of fisheries has not really taken off so far, when in fact it is obvious. Women are always ashore and in that sense can participate in meetings more easily than the men who are at sea all week. They also have an important role as a link with the community and often already maintain many external contacts (such as with banks, the ministry, trade and accountants). Most of the women who participated in the survey had a job (80%), most of them had office jobs, worked in education or in healthcare. All but two wives of skipper owners were actively involved in the business. Tasks mentioned: management tasks, doing the administration and/or bookkeeping, doing hands-on services, being the outward contact (e.g. with the bank), cleaning, shopping, ordering materials, working in the cooperative. Two women also fished (one always, and one sometimes) and one indicated that she also made and repaired the nets. One third of the wives of skippers were co-owners of the company.

Social cohesion

The fact that fishing is carried out by family businesses with mostly locals on board means that fishing contributes to social cohesion in the fishing communities through the shared experiences (see above under identity) and the shared practices. People meet each other regularly, in local sports - (and other leisure) clubs, at pubs and in church. Religion is important to many fishermen (see also welfare), many fishermen are religious and this affects the organisation of fishing. For instance, a large part of the fleet stays in the harbour on religious days (Christmas, Easter, Prayer day and Thanksgiving Day for crops and labour, Pentecost and Ascension day) and the Netherlands has (and is unique in Europe in this respect) a dominant rhythm of fishing for cutters between Monday and Friday. On Sundays, much of the Dutch fleet is home (Schadeberg et al. 2021). The extent to which fishing contributes to social cohesion probably does differ between localities. In places where fishing has become small overall (such as Scheveningen), this will not be as large as in places where a higher proportion of residents work in the fishing (trade) industry (such as Urk and Yerseke). It is important to note that there is not only cohesion, but also competition, rivalry or disunity. Communities have an outward image of unity, but there are indeed differences between members of the group. Such as between original residents and newcomers (Beeris 2017) or along kinship and political-religious lines (Van der Gaag 2009). And caring for each other can also be experienced as pressure, social control or interference. Cohesion can also harbour a degree of conservatism and thus block

(necessary) changes or transitions. In this study, we were not able to capture the extent to which fishing contributes to social cohesion for all 44 fishing communities, which requires ethnographic research.

Contribution of fisheries to social welfare

Fishing also contributes to well-being of coastal and fishing communities. One can think of the following aspects: to a resilient economy (through *adaptive* family businesses and through the employment they provide in communities), to health and safety (healthy food, rescue services), to education and knowledge development (ecological knowledge), to a healthy living environment (involvement in research and management), to a cohesive, culturally diverse and vibrant community (celebrations, fish distribution), to cultural heritage and community identity (*Vlaggetjesdag*, harbour festivals, museums) and to recreation (ports, cooperatives) (Voyer et al. 2016). These all ultimately contribute to social resilience at different scales. It is important to understand these links, such as between the wellbeing of the community, tourism and fisheries, and consider them whilst making political decisions or implementing fisheries policy. It also requires bridging different governance scales as whilst fisheries policy is developed at the EU and national level, the social impact of fisheries policy is felt at the local level (and therefore insufficiently visible at EU and national level). By carrying out more and structural monitoring of social and economic indicators in fisheries at local and aggregate level (instead of only ad hoc research), this can be improved.

Subjective social well-being

We also asked survey respondents about their subjective social well-being by having them choose which aspects of having a good life are important to them. The top five aspects are (selected from 16): *health*, *family & friends*, *financial security*, *a good future*, and as number five in a shared place: *religion* and *job satisfaction*. When we ask them how satisfied they are with these aspects, they are least satisfied with *a good future* and *financial security*. When asked which aspects they would like to change, they chose *fisheries management*, *the marine environment* and *job satisfaction*. It is striking that all the aspects they are not satisfied with and would like to change, are very much related to fisheries.

Future

The fishing community, seen here as the *community of practice,* is pretty unanimous about state of fisheries: the majority is concerned about the future of fisheries. Aspects mentioned by 179 respondents in an open-ended question include: the high oil price (34%) the lack of space (33%) either due to closed areas (17%) or wind farms (23%) or both; the regulations (too much, unenforceable, complex) (31%); the (high) investments (18%) that need to be made; and the respondents experience a lack of support (29%). Fishers and their wives find it difficult to make long-term plans, make investments and think about innovation. Only 4% of skipper-owners are confident (by answering *strongly* agree) that their business will still be around in five years' time. When asked in 2008, this was 40%.

A quarter of respondents with their own fishing business are considering quitting by 2023. Thinking about quitting fishing is a difficult process, as it is difficult to stop fishing that has been done for generations in the family and is part of who they are. Half of the respondents who want to quit do not yet know what they will do after the decommissioning of their vessel. A pastor we interviewed indicated that some families facing the choice cope well, others are more emotional and sometimes develop symptoms of depression. This and other interviews show how the choice (to quit or not) has an impact on the whole family.

At the same time, 70% of the respondents indicate that their business is doing well and 76% that they are not considering quitting and thus want to continue fishing. For them, it is important to have clarity on the space available for fishing (both physical and regulatory). A majority of respondents also think that fishing still has a future. The survey and interviews show that people find it difficult to make long-term plans, make investments and think about innovation. When skipper-owners who want to continue with their business, are asked what they want to invest in, it is interesting to see that the priority in 2008 was mainly on fishing techniques (56%) and in 2022 on an improved propulsion of the vessel (50%).

Impact of policy changes on fishing community(ies)

Following from the multidimensional understanding of fishing community, we need to look at the effect of policy changes on both the community of practice as on the geographical fishing communities.

This study shows that the policy changes altogether have left their mark on the fishing community. People are experiencing many consequences of the policy changes in recent years. The pulse ban meant that fishermen had to switch back to beam trawls, leading to more costs, less fishing grounds and a different catch composition. The 'pulse saga' also affected fishermen's trust in politics, NGOs and their appetite for innovation. The pulse is one of the examples cited by fishermen to demonstrate the inconsistencies of policy (less CO_2 emissions, what about the pulse?). Even though some measures affect certain fleets more than others, the respondents are fairly unanimous in describing what they are faced with. The redesign of the North Sea due to Brexit, wind farms and protected areas makes one worry about whether there will be enough space left for fishing (perhaps only small-scale fishermen might be served with opportunities for fishing in wind farms). This was the most frequently mentioned area of concern (a third in an open question and 65% in a closed question) after the high oil price (which is not result of policy). There is a lot of anger, lack of understanding and expression of experienced powerlessness in the responses about the state of fisheries. They experience not to be heard or understood. In fact, this is more about the *process* of policy than the policy itself. Added to this, there has also been disagreement within the fishing sector (as a result of the North Sea Agreement), which does not help to get their story across in The Hague and Brussels.

The effects of the declining fleet will also be felt in the fishing communities. In many communities, fishing is already a relatively small sector, and in some places a third to half are expected to apply for decommissioning.

At this point we do not yet know what the impact of the decommissioning scheme will be. This will be the topic of study following later in 2023. We do know that not all regions will be affected equally. The (flatfish) cutter fleet, eligible for decommissioning is particularly important in the Kop van Noord-Holland, IJmuiden, Urk and South-West Netherlands. The Kop van Noord-Holland has already been hit by the cessation of large beam trawlers from Texel and Den Helder and the closure of the auction. For the Waddensea coast, the shrimp fishery is more important, as well as in part of the Kop van Noord-Holland and South-West Netherlands. So nitrogen policy measures will have impact in these regions. There are relatively few cutters in the Scheveningen-Katwijk region, although cutters do use the harbour and auction in Scheveningen.

In any case, a decrease of the fleet will mean: loss of employment, fewer fishermen (with effects on the insurance of crew fishing under a fishing agreement, among others), emptier ports, fewer fishing (family) businesses in the communities and knock-on effects in the chain and supply companies (see also Hoekstra et al. 2023). Cooperatives with fishermen are co-owners might struggle when multiple fishers with to exit. But there are also effects for fisheries education and science (scientific sampling programmes have to change, also there will be fewer vessels to do cooperative research projects with). A decline in family businesses will affect the anchoring role these businesses have in fishing communities. This research has shown that fishing has added value to society, because of how fisheries is organised (with historical family businesses with different social structures linked to it). A smaller active fleet may result in further impacts on the fishing experience in communities as there will be capacity to organise and fund fishing-related festivities (e.g. *Vlaggetjesdag*). If this happens in a region already experiencing loss of job opportunities and inhabitants moving out, this may hit harder, both in the fishery (chain) and for tourism.

It may also mean that quotas will not be fully exploited, which could have implications for food provisioning in Europe (and if this is applicable to pelagic fisheries, possibly also impacting food security elsewhere in the world). Furthermore, respondents express concern about the representation of the sector. The sector has emerged as heavily divided after the covid pandemic. A smaller fleet will make effective representation even more difficult. And finally, it is expected that knowledge about fisheries in policy and administrative contexts will decrease. The current attention for fisheries at the local level may continue to decline. In addition, the composition of the industry may change in various ways (such as the power balance in fisheries organisations), which may also have socio-cultural consequences.

In any case, the configuration of the industry will change, how exactly depends on which companies and skippers continue and which quit. The ratio of Dutch-flagged to foreign-flagged will change because of the sharp decline in Dutch-flagged cutters. What do these changes mean for innovation capacity and willingness? But also, this reorganisation may lead to further consolidation, which means a further decline in family businesses and skipper-owners, it may lead to further changes in fishing rhythm (more continuous fishing) or in the fisheries agreement culture (which still is the standard). Each of these developments may

have 'side effects' on how the fishery is organised and on what the fishery brings to whom. It is recommended to monitor these developments.

It is also important to work on (restoring) trust and to jointly develop a vision on how much space is available, both physically and socially, for fishing in the North Sea. Preferably in consultation with NGOs and other marine industries. It should be discussed what that fishery should look like to have an optimal and sustainable impact at sea and on land, both economically and socio-culturally. Such a vision gives entrepreneurs a long-term perspective again, which is needed for investment and succession. The peace of mind this gives is important for their and their families' well-being. Any uncertainties should be made explicit with clear processes laid out to make adjustments if needed. By working together at different administrative scales, plans can be secured both internationally and locally.

S.3 Method

In addition to literature (see the references), several research methods were used for this study (see Table S1). As much as possible, an attempt was made to link this study to previous studies (such as Salz et al. 2008) and ongoing scientific work (such as in WGSOCIAL and the STECF) to make best use of the work.

Table S1 *The methods used in this study, when executed and the number of meetings and or respondents/participants*

Methods	When	Number (respondents)
Maps	n.a.	n.a.
Regional meetings	Summer 2022 (between June and August)	9 meetings in 6 fisheries regions with 107 participants
Survey	Between 20 December 2022 and the end of January 2023	241 respondents
Interviews	December 2022 and January 2023	12
Field visits	Between 2019 and 2022	Two weeks of fieldwork in Zoutkamp (De Jong 2019), Literature study and 8 interviews (Buijze en Scholten 2020), 3 days fieldwork in Zeeland with 10 interviews and 35 informal interviews on the street (Hendrix et al. 2022)

Research limitations

- There was not enough budget to conduct fieldwork in one or more communities. Participatory observation and ethnographic fieldwork would be a good method to investigate the impact of a declining fleet for the fishing community. Among other things, social cohesion can be better investigated through an ethnographic approach.
- In retrospect, we realised that opening up three surveys: to fishermen (crew and skipper-owners) and to wives of fishermen is not very inclusive. Even though we do not think we excluded anyone from participating in the survey, next time we will rephrase it. There were also two people who had completed the survey for skipper-owners who were either skippers but not owners or represented a company with multiple vessels.

1 Aanleiding en doel

1 Aanleiding en doel

1.1 Aanleiding en doel

De afgelopen jaren is de wereld voor de visserij in sneltreinvaart veranderd. De aanlandplicht, het pulsverbod, maatregelen rond natuurgebieden, stikstof en de bouw van windparken op zee zijn een paar van de ontwikkelingen die grote invloed hebben op de ruimte voor visserij en van eenieder die graag in de visserij wil blijven werken. Deze enorme veranderingen voor de vissers hebben niet alleen gevolgen voor de visserij en de keten maar ook voor de visserijgemeenschap.[4] Dan gaat het niet alleen om economische consequenties maar ook om sociale gevolgen voor vissers, hun families en visserijgemeenschappen. In 2021 zijn twee moties aangenomen (Lodders en Von Martels)[5] waarin gevraagd wordt om een impactanalyse van beleid (Noordzeeakkoord, het pulsverbod, de Waddenagenda, de Kottervisie en de Brexit, inclusief gebiedsafsluitingen/beperkingen door windmolenparken op zee en natuurgebieden) op de visserij, de keten (inclusief visverwerkende en toeleverende industrie) en de visserijregio's.[6]

Wageningen Economic Research heeft in januari 2022 van het ministerie van LNV de opdracht gekregen om deze sociaal-economische impactanalyse uit te voeren (zie bijlage 1). Binnen de impactanalyse zijn er drie studies waarover in 2023 wordt gerapporteerd. Deze zijn:

1. Visclusters in Nederland (nulmeting): omvang en afhankelijkheid voor de keten en toeleverende industrie van Noordzeevisserij: Hoe groot zijn de regionale visclusters en hoe afhankelijk zijn die van de Nederlandse visserij? (Hoekstra et al. 2023)
2. Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland en welke effecten van de beleidsveranderingen voorzien we voor visserijgemeenschappen?
3. Impactanalyse sanering kottervisserij en garnalenvisserij: Wat zijn de economische effecten van de twee saneringen op het viscluster? Hierbij opgemerkt dat voor dit onderdeel van de impactanalyse twee rapporten zullen worden opgeleverd. Een rapport over de sanering in de garnalenvisserij (Hamon et al. 2023) en een rapport over de sanering in de kottervisserij (later in 2023 verwacht).

Hoewel de sociaal-culturele waarde van visserij in algemene zin veelal onderkend wordt en er verspreid over Nederland veel informatie over te vinden is in visserijmusea, in (plaatselijke) bibliotheken en in academische sociaal wetenschappelijke literatuur, is er weinig toegepast en systematisch onderzoek naar gedaan. Wel is er in 2019 op basis van een literatuurstudie een hoofdstuk geschreven 'Het sociaal culturele belang van visserij in Nederland' in het rapport *Duurzame Noordzee kottervisserij in ontwikkeling. Ervaringen, lessen en bouwstenen* (Quirijns et al. 2019). En in 2008 verscheen, ten tijde van de vorige crisis in de visserij, het rapport *Maatschappelijke gevolgen van de achteruitgang in de visserij* (Salz et al. 2008). Beide stukken zijn gebruikt als basis voor dit rapport (zie hoofdstuk 2 over de methode).

[4] In dit rapport hebben we het over 'de visserijgemeenschap' om alle mensen aan te duiden die met de visserij te maken hebben en daar een gedeelde identiteit aan ontlenen. Deze mensen wonen daarnaast ook in allerlei lokale (visserij)gemeenschappen, plaatsen die veelal historisch nauw bij de visserij betrokken zijn als havens (zoals Urk, Katwijk, Stellendam of Zoutkamp) waar we in deze studie ook aandacht aan besteden (zie hoofdstuk 3).

[5] Aangenomen motie Von Martels: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2020Z24275&did=2020D50982 en aangenomen motie Lodders c.s.: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2020D52724&did=2020D52724.

[6] Een regio met een duidelijk aanwezig viscluster, visserijhavens met toeleverende industrie en handel en verwerking en de bijbehorende visserij-gemeenten en gemeenschappen (zie 3.5). De regio's zijn: De Waddenkust, de Kop van Noord Holland, IJmuiden, Urk, Scheveningen en Katwijk en Zuidwest-Nederland (gebaseerd op de studie van Quirijns et al. 2019).

Dit rapport is geschreven in een tijd waarin er internationaal meer aandacht ontstaat voor de sociale impact van visserij. Dit past binnen de verschuiving in visserijbeheer van (*single species*) bestandsbeheer naar ecosysteembeheer, waar de mens en menselijke activiteiten op zee onderdeel van uitmaakt en om die reden ook beter begrepen moet worden. Het Europese directoraat generaal verantwoordelijk voor het gemeenschappelijk visserijbeleid (DGMARE) is sinds 2018 geïnteresseerd in wat ze 'de sociale dimensie' noemen en heeft haar eigen adviesorgaan, het Wetenschappelijk, Technisch en Economisch Comité voor Visserij (STECF) opdracht gegeven sociale indicatoren te definiëren en op te nemen in de dataverzameling (European Commission, 2019). Ook binnen de Internationale Raad voor Onderzoek der Zee (ICES) is sinds 2018 een werkgroep WGSOCIAL die onderzoek uitvoert naar visserijgemeenschappen, sociale indicatoren, gedrag en methodieken om sociale impact van beleid te onderzoeken. Deze werkgroep werd opgericht samen met de werkgroep WGECON als onderdeel van de *Strategic Initiative on the Human Dimension* (SIHD) dat de integratie van deze sociaal wetenschappelijke disciplines in het werk van ICES (veelal natuurwetenschappelijk) wil verbeteren. Dit rapport maakt gebruik van de kennis die in genoemde fora is ontwikkeld en draagt er ook weer aan bij.

In dit onderzoek kijken we naar de Noordzeevisserij vanwege de specifieke beleidsmaatregelen en de eigen bestuurlijke setting daarvan. De schelpdiervisserij en binnenvisserij wordt buiten beschouwing gelaten. Ook bespreken we de effecten met name op schaal van de visserijgemeenschap (zie hoofdstuk 2) en de visserijregio's, omdat het binnen de kaders van deze studie ondoenlijk is om voor alle visserijgemeenschap*pen* afzonderlijk de effecten te bespreken.

Het sociaal-culturele belang van visserij in Nederland is een veelomvattend onderwerp dat niet volledig recht kan worden gedaan met één rapport. Wel kan een begin gemaakt worden met het beschrijven van het onderwerp, hoe het onderzocht kan worden om dit vervolgens voor deze studie af te bakenen naar een aanpak die past bij de opdracht.

1.2 Kernvraag en deelvragen

De kernvraag van dit onderzoek is: Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland en welke effecten van de beleidsveranderingen voorzien we voor visserijgemeenschappen?

De volgende deelvragen zijn daarvan afgeleid:

- Deelvraag 1: Hoe kun je de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland onderzoeken?
- Deelvraag 2: Wat zijn de visserijgemeenschappen van Nederland?
- Deelvraag 3: Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland?
- Deelvraag 4: Welke effecten hebben de beleidsveranderingen gehad op de visserijgemeenschappen?

In het volgende hoofdstuk worden de vragen geoperationaliseerd en wordt de gehanteerde theorie en gebruikte methoden besproken.

2

Hoe kun je de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland onderzoeken?

2 Hoe kun je de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland onderzoeken?

2.1 Visserij is een manier van leven

Visserij is niet alleen een beroep dat je uitvoert en waar je inkomen mee genereert; het is manier van leven. Vissers zeggen veelal dat ze als visser geboren zijn; visser word je niet, dat ben je. Visser zijn is dus ook onderdeel van je identiteit, het definieert wie je bent, het grijpt veelal terug op je vader en je opa (en de generaties daarvoor) en naaste familie en draagt bij aan de toekomst van je kinderen (Britton en Coulthard 2013, Nadel Klein 2003, Acheson 1981, Van Ginkel 2009a).

2.2 Visserij is verankerd in families en gemeenschappen

Vissers in Nederland werken over het algemeen in familiebedrijven. De kennis van het vissen (zoals goede visbestekken, weersomstandigheden, bedrijfsvoering, kennis van het viswater, de verschillende habitats, verwerkingstechnieken) wordt van vader op zoon/dochter overgedragen (Van Ginkel 2014). Veelal zijn diverse familieleden betrokken bij het vissen, de verwerking, de handel en de bedrijfsvoering (Quirijns et al. 2019). Ze wonen vaak in visserijgemeenschappen die al een lange historie kennen als vissersgemeenschap. Dit betekende vroeger dat door (in)directe werkgelegenheid veel mensen in de gemeenschap meeprofiteerden als het goed ging met de visserij, maar ook dat het individuele welzijn van vissers en hun families zijn weerslag had op de bredere gemeenschap (Vriend 2020, Van Ginkel 2009a). De familiebedrijven zijn op verschillende manieren verankerd in de visserijgemeenschappen, onder meer doordat ze naast familieleden ook dorpsgenoten aan boord hebben (Quirijns et al. 2019). In de plaatsen waar relatief veel vissers wonen, draagt de sector bij aan de sociale cohesie. Zo zijn families met elkaar verbonden (Van Ginkel 2009a), ze delen ervaringen, staan voor elkaar klaar in tijden van nood ongeacht privé-verhoudingen of kerkelijk gezindte, en hebben een gedeelde identiteit.

2.3 Visserij is een traditionele activiteit en deel van Nederlands erfgoed

Visserij en handel hebben in de Nederlandse geschiedenis altijd een grote rol gespeeld (De Wit 2008; Neefjes et al. 2017) en zijn belangrijke bouwstenen van de Nederlandse economie geweest. Handel was lange tijd ook een maritieme aangelegenheid, veel Hanzesteden (zoals Elburg, Harderwijk, Kampen) langs de IJsselmeerkust ontlenen hun bestaan aan de maritieme handel (Neefjes et al. 2017). De Nederlandse haringvloot heeft een belangrijke rol gespeeld voor Nederlands maritieme rol (Stam 2015). Ook woonden in waterrijk Nederland veel mensen langs de kust: de Noordzee, de Zuiderzee (nu Waddenzee en IJsselmeer) en in de Zeeuwse delta. Handel en visserij wisselden elkaar veelal af in belangrijkheid (Neefjes et al. 2017, Vriend 2020, Van Keeken 2014, Van der Zeijden et al. 2011). Visserij leverde gezond voedsel dat bijdroeg aan de groeiende stedelijke bevolking en gaf veel werkgelegenheid in en om de havens (Neefjes et al. 2017, Stam 2017). Enkhuizen had in 1600 nog de grootste haringvloot van Noordwest Europa en tot aan de 19e eeuw was visserij in Nederland een belangrijke economische bedrijfstak (Neefjes et al. 2017).

Na 1900 nam het nationale belang van visserij snel af, en de afsluiting van de Zuiderzee in 1936 droeg daar verder aan bij. Visserij is in Nederland een traditionele activiteit. De eeuwen aan visserijgeschiedenis hebben hun sporen nagelaten in diverse musea en in veel (im)materieel erfgoed in kustgemeenschappen. Denk daarbij aan kades, gebouwen, schepen, standbeelden, herinneringsmonumenten, schilderijen, verhalen, kennis, achternamen, uitdrukkingen, recepten, vlaggetjes-, visserij- en havendagen, liederen en straatnamen. Nederland heeft heel veel visserij-musea en

openlucht- en maritieme musea met aandacht voor visserij (onder meer walvisvaart). Daarnaast hebben de zee en visserij gefungeerd als belangrijk thema in de Nederlandse geschreven en geschilderde kunst (De Wit 2008, Van Ginkel 2009b). Eind 19e eeuw was er in de kunst zelfs een enorme fascinatie voor het vissersgenre inclusief de schepen, gereedschappen en streekdracht (denk bijvoorbeeld aan Jozef Israëls en Hendrik Willem Mesdag). Niet alleen schilders maar ook schrijvers, folkloristen en buitenlandse reizigers beschreven de 'typische Hollandse kust- en visserscultuur' in die periode en dat vond gretig aftrek in de tijd van grote maatschappelijke veranderingen (Van Ginkel 2009b). Ook in gemeenschappen waar visserij vandaag de dag niet meer belangrijk is als economische activiteit, identificeren mensen zich er nog wel altijd mee zoals in Hastings, Engeland, werd ontdekt door de onderzoekers Urquhart en Acott (2013). Ook schrijfster Eva Vriend hoorde in de vertelcafés in Nederland die ze organiseerde in plaatsen rondom het IJsselmeer, ter voorbereiding op haar boek *Eens ging de zee hier tekeer. Het verhaal van de Zuiderzee en haar kustbewoners*, dat mensen zich identificeerden met visserij ook in plaatsen waar tegenwoordig nauwelijks nog commerciële vissers wonen (zoals Enkhuizen).

Visserij is onderdeel van twee aspecten die verankerd zijn in de Nederlandse identiteit: leven met het water en maritieme historie. Het is dan ook niet voor niets dat (maatjes) haring nog altijd, ook al wordt ze niet meer gevangen door Nederlandse vissers en niet meer verwerkt op Nederlandse bodem (Stam 2015), een van de nationale symbolen is (haringparty's, Frau Antje), naast tulpen, klompen en kaas (Kraan, 2019).

2.4 Hoe kun je dan het sociaal-culturele belang van visserij zichtbaar maken?

De voorgaande paragrafen geven ons richting over hoe we het sociaal-culturele belang van de visserij kunnen onderzoeken. Uit eerder onderzoek weten we dat visserij, naast dat het een economische activiteit is en zorgt voor handel, werkgelegenheid, inkomen en voedsel, ook bijdraagt aan het *sociaal welzijn* van vissers en hun families. Dat visserij historisch plaatsvindt vanuit een aantal *visserijgemeenschappen* en zo een bron is van historische, ecologische en ambachtelijke kennis. En dat het ook bijdraagt aan *sociale cohesie* in die gemeenschappen en dat visserij zijn sporen heeft nagelaten in divers (im)materieel *erfgoed* en niet alleen bijdraagt aan de vissers' *identiteit* maar ook onderdeel is van de Nederlandse identiteit. Deze concepten zullen structuur geven aan het onderzoek.

2.4.1 Visserijgemeenschap(pen)

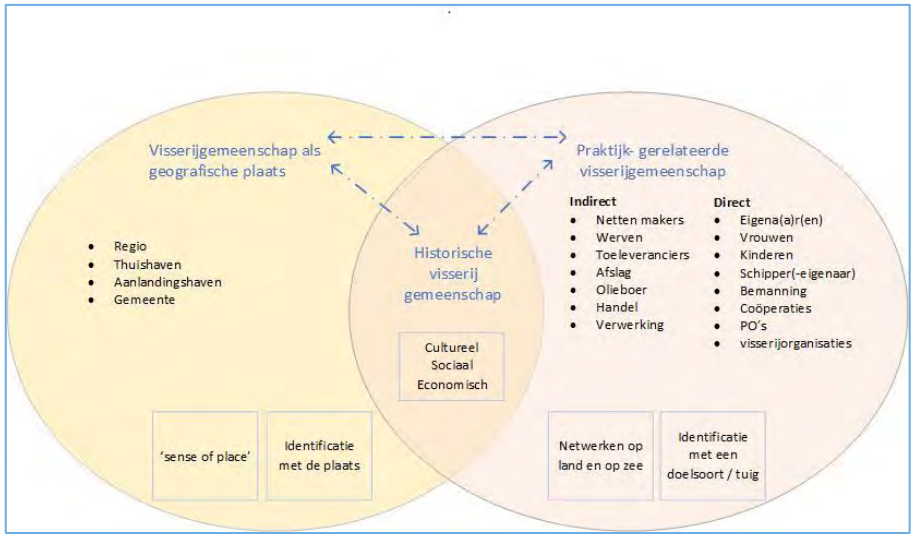
De eerste stap in het onderzoek is het op de kaart zetten van de visserijgemeenschappen in Nederland. Vanuit onze visserijdata weten we goed uit hoeveel schepen de vloot bestaat en welke havens en afslagen Nederland kent, maar de visserijgemeenschappen zijn tot nu toe niet goed in beeld geweest. In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 3) zullen we beschrijven hoe we visserijgemeenschap definiëren en hoe we, met een geografische benadering, tot een kaart van visserijgemeenschappen gekomen zijn. Pas als we de gemeenschappen geïdentificeerd hebben, kunnen we er verder informatie aan koppelen.

Historisch gezien is er een aantal plaatsen in Nederland dat nauw verbonden is met de visserij. Die verbondenheid gaat over banen in visserij(gerelateerde) bedrijven, familiebedrijven, identiteit, culturele gebruiken, gedeelde ervaringen en geschiedenis en erfgoed. Er is een aantal havenplaatsen waarvandaan van oudsher gevist is en nu nog altijd vandaan gevist wordt (zie 3.3.2). Omdat visserij vaak een ambacht is dat van vader op zoon/dochter wordt doorgegeven, is die verbondenheid tussen familie, gemeenschap, plaats (zowel op land als op zee) historisch verankerd. De familieleden van de eigenaar werken vaak op allerlei manieren betaald of onbetaald mee in het bedrijf, door de boekhouding te doen, de netten te maken of de schepen schoon te maken. In die visserijplaatsen liggen de schepen in de haven, zijn de visserijbedrijven (met nettenschuren) te vinden, wonen de eigenaren van de schepen en hun bemanning (veelal deels familie). Vaak is er dan ook een visafslag, een coöperatie en toeleverende industrie (ijs, een werf, scheepsbenodigdheden, olie, nettenmateriaal) en visverwerkingsbedrijven en handel. De mensen die daar werken wonen in dezelfde plaats. Ze komen elkaar tegen bij het voetbal, in de kerk of in het zangkoor en in de winkels en het wandelrondje om de haven en vieren samen allerlei feesten, waaronder feesten die horen bij de visserij zoals vlaggetjesdagen. Gaat het goed met de visserij, dan gaat het goed met veel mensen in de gemeenschap en omgekeerd.

Zijn deze plaatsen nog altijd te vinden in Nederland? Ja. Betekent het dan dat visserij de belangrijkste economische activiteit is voor de gemeenschap? Nee. Dat bestaat al lang niet meer. Toen in 2008 onderzoek gedaan werd naar visserijgemeenten was ook Urk, toch een van de meest bekende visserijgemeenschappen in Nederland, goed voor 65 kotterschepen onder Nederlandse vlag[7] met 350 man aan boord (cijfers uit 2006). Dat was toen 8% van alle mannen tussen de 20 en 60 jaar oud.[8] Omdat visserij (en aanverwante beroepen) niet alleen een baan is, maar ook onderdeel van de identiteit van mensen, is werkgelegenheid niet de enige maat om te gebruiken om visserijgemeenschappen te identificeren (Quirijns et al. 2019). De vraag is dan wel, hoe vind je alle visserijgemeenschappen in Nederland en welke definitie hanteer je daarvoor?

Definitie van een visserijgemeenschap

Hoe een visserijgemeenschap te definiëren is een vraag waar onderzoekers zich al het hoofd over hebben gebogen (Jentoft 2000, Clay en Olsen 2008, Ross 2015, ICES 2021). Er zijn drie manieren om het concept 'visserijgemeenschap' te definiëren. Dat kan geografisch, cultureel-historisch en praktijkgerelateerd (Clay en Olsen 2008). Dit laat zien dat een visserijgemeenschap een gelaagd concept is waarbij meerdere aspecten een rol spelen (zie figuur 2.1).

Figuur 2.1 Conceptueel model van het concept visserijgemeenschap
Bron: ICES 2021, vertaald door Kraan.

Bij een geografische benadering zet je visserijgemeenschappen op de kaart volgens een bepaalde definitie. Je kunt kijken naar hoe afhankelijk de plaatsen zijn van visserij, hoeveel vissers er wonen of naar het aantal visserijschepen verbonden aan de plaats (zie 3.4). Deze keuze hangt af van het doel van het onderzoek. In onze studie hebben we voor de geografische definitie gebruikgemaakt van het visserij-register.[9] Van oudsher worden schepen in Nederland geregistreerd op aanlegplaats die de visser kiest, veelal ook zijn woonplaats. Omdat visserij een historische activiteit is worden 'aanlegplaatsen' die nu niet meer (kunnen) functioneren als aanlegplaats nog altijd gebruikt als scheepsnummer als er een nieuw schip in de vaart komt. Ter illustratie: ook al zal een Katwijker niet meer zijn 'bomschuit' op het strand bij Katwijk trekken maar eerder zijn hektrawler aanmeren in de haven van IJmuiden, staat er toch nog KW op de boeg van het schip. Hetzelfde geldt voor Urk: door de aanleg van de Afsluitdijk en groter wordende schepen (sluizen) meerden vissers gaandeweg niet meer aan op Urk, toch staat er nog altijd UK op de boeg van

[7] Hierbij is de vloot 'Urker schepen' onder buitenlandse vlag en hun bemanning niet meegeteld. Zie 3.7 over de vlagschepen.

[8] https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-bevolking/regionaal/inwoners

[9] https://www.vissersvaartuigen.nl/gidsen/

de kotter.[10] Om zeker te zijn dat we geen visserijplaatsen zouden missen door deze lijst te gebruiken, hebben we in de regiobijeenkomsten kaarten per regio met alle visserijgemeenschappen erop gecheckt en dit leverde geen omissies op.

De andere twee methoden om visserijgemeenschappen te identificeren zijn door cultureel-historisch te kijken of praktijkgerelateerd.

Een *cultureel-historische* benadering levert in Nederland veel meer visserijplaatsen op, met name rondom het IJsselmeer. Dan gaat het om plaatsen waar van oudsher visserij plaats vond, maar die nu geen actieve beroepsvloot meer hebben zoals Vollenhove en Kampen (zie 3.4.2 en hoofdstuk 4). De visserijgeschiedenis is een belangrijk onderdeel van de identiteit van de gemeenschap. Dit cultureel-historisch perspectief laat zien dat ook in plaatsen waar geen visserij meer plaatsvindt of nog maar een relatief kleine vloot, dat visserij sterk verankerd is in een gedeelde identiteit - ook bij de inwoners die 'niks' met de visserij (meer) te maken hebben. Deze voormalige kustgemeenschappen hebben nog altijd een sterke band met visserij doordat het al generaties lang een manier van leven is (geweest) dat verder reikt dan alleen een manier om brood op de plank te krijgen. Onderzoek in Engeland toonde aan dat inwoners van Hastings zich bijvoorbeeld sterk met de visserij identificeren, ook al is er geen grote actieve vloot meer (Urquhart en Acott 2013). De visserij (en alles eromheen) draagt bij aan een 'sense of place' (de band die inwoners met hun plaats, het landschap waar ze wonen, hebben). Veel inwoners in visserijplaatsen rondom het IJsselmeer die geen actieve visserij meer hebben, identificeerden zich nog wel met de visserij (Vriend 2020). Ook in Scheveningen is dit terug te vinden:

> 'Voor veel Scheveningers worden de overeenkomsten binnen de eigen groep vandaag de dag bepaald door het gemeenschappelijke verleden als vissersdorp. Dit is wat hen gevoelsmatig onderscheidt van andere inwoners van Den Haag [...]. Het idee Scheveningse wortels [lees: een visserijverleden - MK] te hebben is voor de inwoners heel belangrijk.' (Van Leeuwen 2011)

Veelal krijgt visserij een plaats in de toeristische verbeelding van de plaats, iets wat je ook nadrukkelijk terugziet in plaatsen als Marken en Volendam (Van Ginkel 2009b).

De laatste methode is *praktijkgerelateerd*. Gemeenschap is hier niet een geografische locatie maar een aanduiding voor mensen die met elkaar verbonden zijn door gedeelde ervaringen en/of praktijken (*community of practice*). Ross noemt dit ook wel de 'communities of the mind' (Ross 2015). De mensen vormen een netwerk van relaties en contacten via hun gedeelde ervaringen, praktijken en contacten. Deze manier van kijken kan een waardevolle aanvulling zijn als je bijvoorbeeld wilt onderzoeken welke visserijgemeenschappen afhankelijk zijn van een bepaald gebied op zee. Zo zijn (veelal Zeeuwse) mosselvissers afhankelijk van het waddengebied voor hun mosselzaadvisserij en bodemkweek, Belgische vissers van de Ierse Zee, en flyshootvissers (uit diverse plaatsen in Nederland) van Het Kanaal. Vissers zijn vaak zeer mobiel en soms zijn ook de gemeenschappen translokaal (Pauwelussen 2016).

Maar bovenal stijgt dit uit boven geografie, mensen in de visserij (maar we kunnen dit ook zien in Nederland met de boeren) voelen zich met elkaar verbonden door gedeelde ervaring door de levensstijl die men heeft (zie hoofdstuk 5), een levensstijl die in de visserij gekarakteriseerd wordt door onzekerheid, risico nemen en een zekere mate van ontbering (lange dagen, weinig slaap, zwaar en risicovol werk voor de mannen; voor de vrouwen – alleen thuis zijn en huishouden kinderen en werk combineren). Visserij bepaalt het levensritme; het is weersafhankelijk, men is vaak meerdere dagen of weken van huis. Ook is er een gedeeld gevoel van rouw en empathie voor de families die familieleden op zee zijn verloren. Visserij is nog altijd een van de dodelijkste beroepen ter wereld. Maar ook door de gedeelde ervaring van zelfstandigheid, vrijheid en autonomie die men ervaart – 'we rooien het zelf wel', geen baas hebben, het gewend zijn 'het ruime sop' op te gaan, en op zee alle problemen zelf op te lossen. De trots te voelen op wat je bereikt, de vis die je zelf vindt, terugkeren met een ruim vol. En ten slotte de gedeelde ervaring van externe bedreigingen die op je af komen vanuit beleid, de wetenschap of de maatschappij, wat door de tijd heen geleid heeft tot een defensieve houding jegens de buitenwereld, dat een gevoel van saamhorigheid met zij die in de

[10] Een uitzondering hierop zijn de vlagkotters die de Urkers hebben.

visserij zijn versterkt. Ross (2015) heeft deze 'communities of mind' beschreven voor Schotland en liet zien hoe dit bijdraagt aan veerkracht, saamhorigheid (*closing the ranks*) en het versterken van de lokale identiteit.

> 'Maar ook al ken je ze niet, dat heb ik overal ervaren. Dat heb ik in Ierland ervaren en dat heb ik in Schotland ervaren. Dat heb ik in Denemarken ervaren. […] Dan hadden we een dag verlof, ja dan ging ik naar de haven. Ja […] want ik ken de verhalen uit [het] eiland. Man, daar ging mijn grootvader naartoe om haring te laden. […] Dus ik wilde dat zien. Zo lag er een vissersschip binnen. Ik denk oh, maar dat is een ouwe Hollandse kotter. O, dat is Wieringen 244. Dat was moeilijk zichtbaar. […] Ik ga gewoon aan boord. Dus je komt aan boord en zegt 'Hello, this is a former beam trawler!', […] binnen een uur wist ik wat ze verdienden, wat ze besomd hadden. Dat is de band, je deelt iets met elkaar en dat hebben ze gauw genoeg in de gaten van hé, die heeft dat gevoel ook, zonder dat je je daarvan bewust bent. Die heeft dat gevoel ook in zich. Heel intrinsiek is dat. En dat is moeilijk te omschrijven. Maar dat is er dan gewoon. Dat herken je van elkaar zonder dat je een woord wisselt of wat dan ook. […] Ik weet zeker dat dat vroeger nog veel fijner was ontwikkeld dan nu. Die gemeenschappelijke interesse dat is wel een factor die een rol speelt uiteindelijk om dat gevoel los te krijgen.' (SEI2)

Met deze drie dimensies van visserijgemeenschap gaan we in deze studie aan de slag. We zullen het zowel over de visserijgemeenschappen (geografisch en cultureel historisch) hebben als over de visserijgemeenschap (praktijk gerelateerd – van alle mensen in Nederland die verbonden zijn aan de visserij).

2.4.2 Cultureel erfgoed

Er is geen gedeelde definitie van wat cultureel erfgoed precies is. Deels komt dat doordat het begrip 'cultuur' moeilijk te definiëren is. Cultuur gaat namelijk over het geheel van gewoonten en gebruiken van een groep mensen, inclusief de objecten die ze daarbij gebruiken en de betekenis die het heeft. Cultureel erfgoed is 'goed' dat we 'erven' en dat we waarderen om haar (culturele) betekenis. Het 'erven' wijst op de tijdsdimensie. Dat 'goed' kan zowel materieel zijn zoals monumenten of wrakken maar ook immaterieel zoals liederen, of feesten. Viojo-Rose (2015:3) definieert het als 'een modus (manier) van culturele productie in het heden dat teruggrijpt op het verleden'. Cultureel erfgoed is dat wat een gemeenschap verbindt, het is de schakel tussen het heden, het verleden en de toekomst' (kenniscentrum immaterieel erfgoed). Bezittingen, maar ook kennis, gebruiken en verhalen zijn doorgegeven van generatie op generatie. Bij cultureel erfgoed is materieel erfgoed altijd verbonden aan immaterieel erfgoed, het tastbare object fungeert dan als voertuig voor de verhalen die er door de groep over worden verteld en het kan verbonden zijn aan rituelen die in de groep worden gevierd (Bazelmans 2012). Erfgoed heeft verschillende soorten waarde: gebruikswaarde, economische waarde, cultuur-historische, emotionele of sociale waarde. Materieel cultureel erfgoed heeft in feite 'waarde in meervoud' (Bazelmans 2012): het 'goed' heeft een bepaalde economische waarde, maar er is ook de waarde van het gebruik, de verhalen erover en de moeite die ervoor gedaan wordt (Bazelmans 2012: 18-19). Het is belangrijk om te benadrukken dat erfgoed (net als cultuur) aan verandering onderhevig is. Het kan ook zijn waarde of betekenis verliezen, het kan veranderen of verdwijnen.

Visserij cultureel erfgoed is onderdeel van een bredere categorie waar in de EU onderzoek naar gedaan is: *coastal and maritime cultural heritage* (cultureel erfgoed van kustgemeenschappen en maritiem cultureel erfgoed).[11] Ounanian et al. (2021) benoemen wat daar zoal onder valt: oudheden aan de kust of onder water, archeologische sites aan de kust, traditionele materiele culturen zoals visserij en maritieme gemeenschappen, traditionele tuigen en instrumenten, boten en schepen, de vaardigheden om ze te bouwen en aanverwante traditionele ambachten, vuurtorens, unieke huizen en schuilplaatsen evenals de materialen waarmee die gebouwd zijn. Het gaat om materieel en immaterieel erfgoed (zie figuur 2.2). Dus ook dingen als liedjes (zie box 1), spreekwoorden, recepten, verhalen of bijvoorbeeld de unieke werk ethos en plaats gerelateerde identiteit zoals van visserijgemeenschappen is onderdeel van het erfgoed (zie Westerdahl 2007 en Nadel-Klein 2003). Ook het kustlandschap (inclusief het water: 'zee-schap') en de sporen van menselijk gebruik (gebruiken en activiteiten) in het verleden maakt er deel van uit. Dit erfgoed is niet altijd goed in beeld. Een deel van het erfgoed is letterlijk

[11] www.pericles-heritage.eu

verborgen omdat het onder water ligt, maar ook omdat het erfgoed in perifere gebieden ligt (bijvoorbeeld in de meer afgelegen gebieden van een land) (Ouanian et al. 2021).

Box 2.1

Tijdens de werkzaamheden werd gezongen met ritmische liedjes die de gang er goed in hield. Bij het lossen van de haringtonnen (dat uren duurde) zong men in Maassluis dit liedje. De versregels werden langer naarmate men van de bovenste rij tonnen in het ruim naar de onderste rij kwam.

1e rij: *Er uit en er bij*

2e rij: *Bovenaan, pak hem aan*

3e rij: *Zachtjes van boord, waar die komt hij moet er uit*.

Bij de tonnen die het verst onder dek zitten: *Zoetjes en zachtjes nog een keer, boven in dit gat met dat vat.*

Vervolgens: *Handen voor handen, een tonnetje met banden voor je handen.*

Daarna: *Daar komt jan, trek er an met alle man, hij moet er uit.*

Bij de onderste tonnen: *Dat is er nog zes, dan komt de stuurman met de flesch, hand op, zet op, er uit.*

Dat is nog vijf, zie je daar dat dikke wijf, hij moet er uit.

Dat is er nog vier, haast nemen wij een potje bier, en er uit.

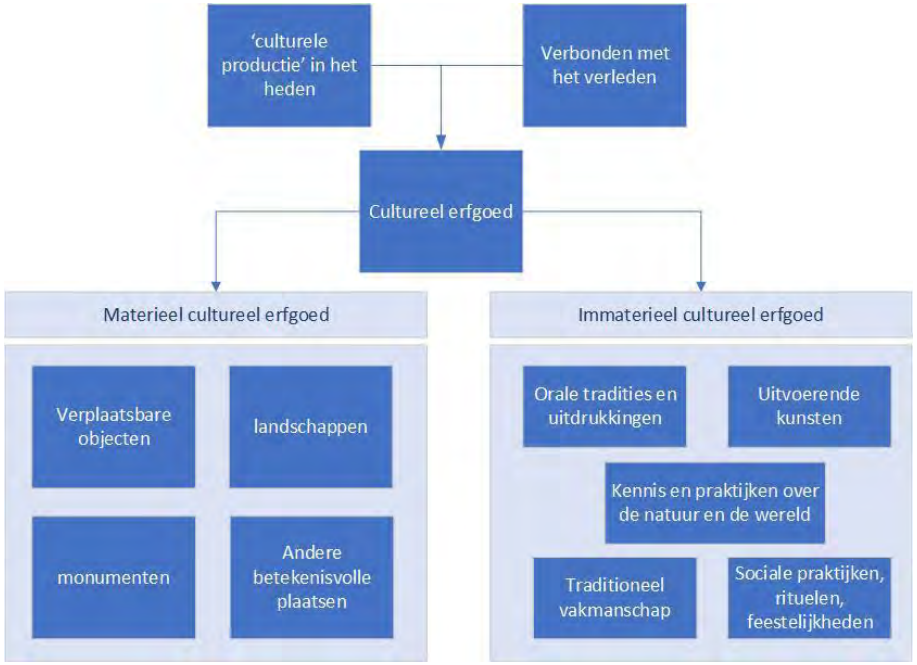
Dat is er nog drie, met die gaan we naar Overschie, hij moet er uit.

Nog twee, dat is de bruidegom en de bruid, ze moeten er allebei nog uit dat gat.

Dat is dan de kiel, ga naar den Briel en daar komt Jan de Draaier, de Pierewaaier.

(Van de Voort 1975: 113)

Visserij cultureel erfgoed kan als volgt worden beschreven (Unesco 2003 volgend):

Figuur 2.2 Visuele definitie van cultureel erfgoed

In hoofdstuk 4 beschrijven we voorbeelden van visserij cultureel erfgoed in Nederland aan de hand van een aantal casestudies verricht door studenten (zie 2.5.4). Dit hoofdstuk is geen complete beschrijving van al het visserij cultureel erfgoed in Nederland maar het begin van een nieuw onderzoeksveld. Wat belangrijk is te benadrukken is dat veranderingen in het visserij- en maritiem beleid via de vloot en de gemeenschappen ook doorwerken op het visserij cultureel erfgoed.

2.4.3 Identiteit, welzijn en sociale cohesie

Uit de literatuur weten we dat visser zijn niet alleen een baan is, maar belangrijk is voor de identiteit van de visser en van de familie (omdat het familiebedrijven zijn) (zie 2.1 en 2.2). In hoofdstuk 5 komen de vissers en hun vrouwen aan het woord, die we middels interviews en een enquête bevraagd hebben over wat het belang is van visserij voor hen en voor hun families. Deze

gedeelde identiteit, die gebaseerd is op gedeelde praktijken maakt dat vissers en hun families samen een vissers*gemeenschap* vormen (zie 2.4.1.1).

Ook bespreken we in dat hoofdstuk de sociale cohesie van vissersgemeenschappen. Sociale cohesie gaat over de bindingskracht in een groep mensen (bijvoorbeeld van een familie, een wijk, een organisatie of een samenleving). Als een sociaal systeem heel cohesief is (veel cohesie kent), is er een sterk groepsgevoel, men identificeert zich met elkaar, saamhorigheidsgevoel en veelal ontstaat dat (en wordt dat onderhouden) door veel en intensief contact met elkaar, is er sprake van veel onderling vertrouwen, gedeelde normen en waarden en doet men ook veel dingen samen in groepsverband (De Hart 2002 in Salz et al. 2008). Tegelijkertijd leidt een hoge mate van sociale cohesie ook tot een moeilijkere toegankelijkheid. Als leden van de gemeenschap zich duidelijk willen onderscheiden van hun omgeving, kan een gemeenschap meer gesloten worden (Van der Gaag 2009). We stellen in dit deel vissers en vissersvrouwen ook vragen over de gemeenschappen waar ze wonen en of ze die zelf (nog) zien als visserijgemeenschap.

En we kijken naar sociaal (subjectief) welzijn. Kortom hoe denkt men zelf dat het gaat met hun welzijn en hoe verhoudt zich dat tot visserij? Het hebben van een baan (bijvoorbeeld vissen) draagt namelijk bij aan je welzijn, je kunt in je levensonderhoud voorzien (je hebt inkomen), je hebt diverse sociale contacten en afhankelijk van hoe je baan georganiseerd is en hoe je dat waardeert, de mate van autonomie bijvoorbeeld die je hebt, voel je je er prettig bij (Voyer et al. 2016). Deze aspecten hangen samen met de drie aspecten van sociaal welzijn: materieel, relationeel en subjectief welzijn (zie tabel 2.1).

Tabel 2.1 *Dimensies van sociaal welzijn, vertaald van Britton & Coulthard (2013)*

Typen welzijn	Beschrijving
Materieel welzijn	Dat wat mensen hebben, de objectiveerbare uitkomsten van welzijn. Materiële bronnen: voedsel, inkomen, goederen, onderdak, werk, toegang tot diensten (zorg, onderwijs) en natuurlijke hulpbronnen en kwaliteit van de leefomgeving.
Relationeel welzijn	Dat wat mensen doen, de relaties die ze onderhouden om hun behoeften en kwaliteit van leven te organiseren. Relaties, instituties, regels, normen.
Subjectief welzijn	De percepties die mensen zelf hebben over hoe het gaat, wat ze hebben, over de relaties die ze hebben en de onderliggende waarden die die percepties vormen. Deze percepties vormen de betekenis die ze zelf geven aan materieel en relationeel welzijn.

Bron: Br tton & Coulthard, 2013.

We vroegen vissers en vissersvrouwen hoe ze hun welzijn waarderen en ze kregen daarbij zestien aspecten om een goed leven te hebben te zien (wat aspireren ze), waar ze er vijf uit konden kiezen die ze het belangrijkst vonden ze aangeven hoe tevreden ze waren met die aspecten (schaal van één tot vijf, waarbij één 'zeer ontevreden' was en vijf 'zeer tevreden'). En tot slot werd hen gevraagd de aspecten aan te kruisen waar men iets aan zou willen veranderen om de kwaliteit van leven te verbeteren (ze mochten daarbij zoveel aankruisen als ze wilden). Deze manier om subjectief welzijn te meten is gebaseerd op onderzoek dat eerder onder Ierse vissers werd gehouden, en aangepast was op basis van de Global Person Generated Index op de visserijcontext (Britton en Coulthard 2013).

2.4.4 Toekomst

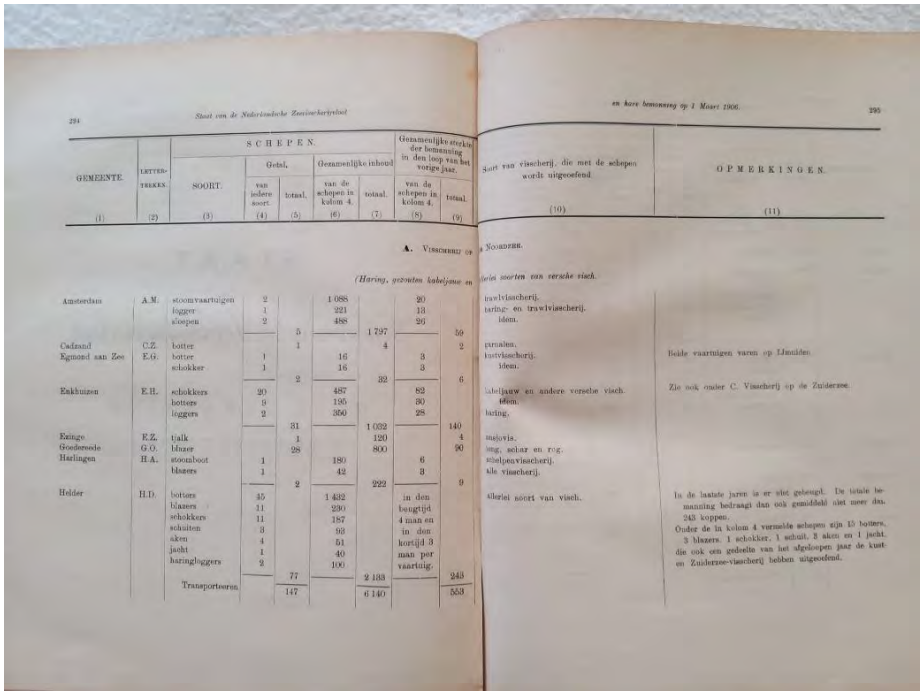
In hoofdstuk 6 komen vooral de vissers en hun vrouwen aan het woord over hoe zij de toekomst zien. Maken ze zich zorgen over de toekomst en, zo ja, welke zorgen hebben ze? Maken ze zich zorgen over hun bedrijf, en waarom? Willen ze door met vissen of willen ze stoppen, en wat betekent dat dan voor hen? En als ze door willen, waar zouden ze in willen investeren? Tot slot kijken we naar de gevolgen van alle beleidswijzigingen voor de visserijgemeenschappen.

2.5 Methoden

Verschillende onderzoeksmethodes zijn gebruikt in deze studie: er zijn kaarten gemaakt (2.5.1), regiobijeenkomsten gehouden (2.5.2), interviews (2.5.3), een enquête onder de hele Nederlandse Noordzeevloot (2.5.34) en er zijn veldstudies gedaan (2.5.5). Daarnaast is uiteraard gebruikgemaakt van diverse studies in binnen- en buitenland (zie referentielijst). Zo veel mogelijk is geprobeerd deze studie te verbinden aan eerdere studies (zoals Salz et al. 2008) en andere lopende onderzoekslijnen (zoals het werk in WGSOCIAL en de STECF), zodat deze onderzoeksresultaten niet op zich staan en er zo veel mogelijk uit het onderzoek gehaald kan worden.

2.5.1 Kaarten

Er zijn verschillende kaarten gemaakt voor deze studie. Daarbij is gebruikgemaakt van GIS en R. De data voor de Nederlandse visserijgemeenschappen in 2022 komen uit het visserijregister van 2022,[12] uit 1906 uit *Staat van de Nederlandsche Zeevisscherijvloot en hare bemanning op 1 maart 1906* (College voor Zeevisscherijen 1906). Deze gegevens bevatten visserijplaatsen (gemeente en letterteken), waar de visserij plaatsvindt, soort vaartuig, aantal schepen, inhoud van de schepen, grootte van de bemanning, soort visserij (bijvoorbeeld trawlvisserij of ansjovisvisserij). Voor deze studie hebben we gebruikgemaakt van plaats en aantal schepen. Deze gegevens zijn eerst gedigitaliseerd. De data voor de vaartuigen en waarde vangsten komen uit het bedrijven informatie netwerk (agrimatie).

Figuur 2.3 Pagina uit het rapport Staat van de Nederlandsche Zeevisscherijvloot en hare bemanning op 1 maart 1906

2.5.2 Regiobijeenkomsten

In de zomermaanden van 2022 hebben we negen regiobijeenkomsten gehouden in de zes verschillende visserijregio's in Nederland. In totaal deden 107 mensen mee aan de bijeenkomsten. De regiobijeenkomsten hadden als doel om een indruk te krijgen per regio hoe de beleidsmaatregelen impact hebben op de visserij, visserijketen en visserijgemeenschappen. Per sessie werden een gemengde groep belanghebbenden uit de visserij en visserijketen (handel, verwerking en toeleverende bedrijven) uitgenodigd om hierover te praten.

[12] https://www.rvo.nl/onderwerpen/visserijregelingen/vissersvaartuigen/registreren#gids-van-vissersvaartuigen

Tabel 2.2 *Overzicht van de data en plaats van de regiobijeenkomsten, met het aantal deelnemers*

Regio	Plaats	Datum	Aantal
Kop van Noord-Holland	Den Helder	3 juni	Visserij 9 Handel 8
Zuidwest Nederland	Stellendam	10 juni	Visserij 11 Handel 10
Waddenkust	Lauwersoog	24 juni	Visserij 6 Handel 7
Scheveningen-Katwijk	Scheveningen	2 juli (visserij) 12 juli (handel)	Visserij 4 Handel 7
Urk	Urk	9 juli (visserij) 30 augustus (handel)	Visserij 12 Handel 14
IJmuiden	IJmuiden	29 augustus (visserij) 26 juli (handel)	Visserij 5 Handel 14

Bij het uitnodigen van de participanten is gelet op diversiteit, denkend aan gender, verschillende type bedrijven (toeleveranciers, afslag, transport, verwerking, handel) en visserijtechnieken die uitgeoefend worden vanuit die regio (dus Waddenkust: kleinschalige visserij & garnalenvissers). Aangezien in de meeste havens kotters liggen en de impact op de kottervisserij goed aan bod komt, hebben we in twee regio's het accent gelegd op de andere visserijen; op de kleinschalige visserij in Scheveningen-Katwijk en op de pelagische visserij in IJmuiden zodat er op die momenten specifiek stilgestaan kon worden bij de impact op die twee deelsectoren. Aangezien de mossel- en schelpdierensector in dit onderzoek niet wordt meegenomen, hebben we daar in de Waddenkust en Zuidwest-Nederland geen aandacht aan besteed.

De twee-uur durende bijeenkomsten hadden steeds dezelfde opbouw. Tijdens het eerste uur begonnen we met een voorstelrondje, gevolgd door een presentatie over het onderzoek, het doel van de bijeenkomst en het delen van gegevens over de regio (de visserij en of de handel en keten en de visserijgemeenschappen) die Wageningen Economic Research heeft verzameld. Die gegevens werden besproken om te zien of het beeld dat uit de data naar voren komt voor die regio herkend worden door de deelnemers (ofwel over de data ofwel over onze interpretatie van de data). Tijdens het tweede deel van de bijeenkomst gingen we uiteen in twee of drie groepen, afhankelijk van hoeveelheid aanwezigen, waarin elk groepje 20 tot 30 minuten een vraag besprak om vervolgens naar een andere tafel te gaan om een andere vraag te bepreken. Elke tafel werd bemand door een onderzoeker die de discussie leidde en opschreef wat gezegd werd op flipovers die snel na de bijeenkomst uitgewerkt werden. Met deze worldcafé-methode zorgden we ervoor dat alle deelnemers aan bod kwamen (door in de kleinere groepen steeds aandacht te besteden aan elke deelnemer) en dat elke groep, en daarmee ook elke deelnemer, alle vragen kon bespreken. Na de eerste ronde werd, door de onderzoeker die de vraag leidde, kort terug gekoppeld aan de nieuwe groep wat de eerste groep al verteld had zodat ze daarop konden aanvullen.

In de eerste bijeenkomst hadden we de volgende vragen besproken:

<u>Visserij</u>

1. Waar is deze regio sterk in? Hoe is deze regio anders dan de andere regio's in Nederland? *Denk aan de visserij, de handel, de gemeenschappen & aan economische, sociale, technische en culturele aspecten.*
2. Hoe hebben beleidsmaatregelen invloed *op de vloot uit deze regio*?
3. Wat betekent het effect van beleid op visserij voor de keten en gemeenschappen? (In deze regio)

<u>Keten</u>

1. Wat zijn de belangrijkste activiteiten, onderlinge werking en afhankelijkheden in de keten (op land) die gerelateerd zijn aan de visserij?
2. Hoe hebben visserij beleidsmaatregelen invloed op de keten uit *deze regio*? En wat zijn de belangrijkste trends en ontwikkelingen daarbij in de visketen van uw regio?
3. Wat is de verwachting voor de nabije toekomst? Oftewel, wat is het toekomstbeeld van de regio qua visketen?

Vanaf de tweede bijeenkomst hebben we de vragen geclusterd tot twee 'groepen', zodat we met minder onderzoekers naar de bijeenkomsten konden gaan en is bij de handel sessie de laatste vraag (over de toekomstverwachting) geschrapt.

Deze regiobijeenkomsten waren de eerste bijeenkomsten na een lange tijd van 'stilte', met name als gevolg van de al twee jaar durende corona crisis. Lange tijd waren er geen live bijeenkomsten gehouden, noch vanuit de visserij, noch vanuit het ministerie en noch vanuit de wetenschap. Tegelijkertijd was er sinds 2019 veel gebeurd in de visserij: het pulsverbod was definitief geworden, het

Noordzee-akkoord was doorgevoerd, de Covid-19-pandemie zelf had zijn effecten gehad op de vloot en handel, de impact van stikstof op de garnalenvisserij werd in de loop van 2022 duidelijk (samen met het aanstaande verlopen van de natuurvergunning in 2023) en begin 2022 was door de inval van Rusland in Oekraïne de olieprijs zeer hoog geworden. In de zomermaanden speelde de langdurige onduidelijkheid over compensatie voor de hoge olieprijs, de precieze invulling en startdatum van de op handen zijnde (maar in juli 2022 uitgestelde) sanering en de mogelijkheden voor innovatie. De deelnemers van de bijeenkomsten waren veelal blij om weer een live bijeenkomst te hebben. Ze kwamen met heel veel emotie over de stand van zaken binnen. Geregeld werden voorbeelden gegeven van Kafkaëske situaties waar de vissers voor stonden. In de Waddenkustregio vertelden vissers bijvoorbeeld dat ze moesten investeren in een nieuwe katalysator voor de garnalenkotter, in verband met stikstofreductie en de natuurvergunning, waar een subsidie voor beschikbaar zou komen maar die nog niet beschikbaar was. Tegelijkertijd was de tijd die beschikbaar was voor ombouw kort (zes maanden), het aantal kotters dat deze investering moest doen groot en de beschikbaarheid van materialen (door Covid-19) beperkt. Om in aanmerking te komen voor de subsidie mocht men niet al starten met de aankoop van de katalysator. Vissers voelden zich klem zitten. Er werd veel uitdrukking gegeven aan gevoelens van boosheid over hoe het hun verging: de knellend hoge olieprijs, geen compensatie (waar dit wel in buurlanden gebeurde), het ruimteverlies op zee, de EU en de ngo's, wantrouwen in de overheid en onzekerheid over de toekomst. We namen dan ook ruim de tijd het eerste uur om de deelnemers te laten vertellen hoe het hen verging. In de regio bijeenkomst in Zuidwest-Nederland kwam een van de vissers al met een uitgeschreven brief binnen lopen. Er werd door de onderzoekers besloten hem na een kort begin meteen het woord te geven. Zijn verhaal resoneerde bij de andere deelnemers en na een korte discussie over de in de brief naar voren gebrachte onderwerpen werd de draad van de presentatie en de rest van het programma weer opgepakt.

De regiobijeenkomsten zijn allemaal uitgewerkt in verslagen per bijeenkomst, die vervolgens inductief gecodeerd[13] zijn op onderwerpen in Atlas.ti. Aan de hand daarvan zijn de verschillende onderwerpen geclusterd in thema's. Thema's die vaak naar voren kwamen zijn bijvoorbeeld: bemanning/opvolging, onderwijs, veiligheid, financieel, ruimtegebrek, pulsverbod, onduidelijk beleid (met ook wantrouwen als gevolg & gebrek aan toekomstperspectief), alternatieven/innovaties. Dit heeft geresulteerd in een analysedocument dat gebruikt is voor dit onderzoek. Voor wat betreft de keten zijn de resultaten van de regionale bijeenkomsten verwerkt in het rapport Hoekstra et al. 2023).

2.5.3 Interviews

Er zijn twaalf interviews gehouden door vier onderzoekers met verschillende betrokkenen uit de visserij. Deze kwamen uit de verschillende regio's, zowel man als vrouw, pelagisch als kottervissers, met of zonder bestuurlijke ervaring, al of niet in de sanering, iemand uit het lokaal bestuur (met visserij in de portefeuille), iemand werkzaam op een visserijschool en een dominee uit een vissersgemeenschap. Deze gesprekken zijn gehouden om nog wat meer contextuele en verdiepende informatie te verzamelen om de uitkomsten van de enquête te kunnen duiden. De interviews kunnen niet gezien worden als statistisch representatief voor de verschillende sub-doelgroepen, daarvoor zijn er te weinig interviews gehouden. Wel waren de gesprekken op verschillende thema's (sociaal-cultureel belang, impact van sanering, het wonen in een visserijgemeenschap) kwalitatief representatief doordat er saturatie[14] optrad. De interviews zijn opgenomen en in sommige gevallen getranscribeerd en in andere gevallen samengevat, afhankelijk van de aard van het interview. In sommige gevallen wilden we meer contextuele informatie hebben (bijvoorbeeld van de persoon werkzaam in het lokaal bestuur) en voldeed een samenvatting, in andere gevallen wilden we verdiepende informatie hebben (zoals met de vissers en vissersvrouwen) en zijn de gesprekken of delen ervan getranscribeerd. In alle gevallen zijn de uitwerkingen teruggestuurd naar de respondent, ter goedkeuring. De geïnterviewden hebben expliciet toestemming gegeven dat we de interviews geanonimiseerd mogen gebruiken.

2.5.4 Enquêtes

Om te begrijpen hoe vissers zelf de verandering in het visserijbeleid hebben ervaren, hebben we een enquête uitgezet. Middels de enquête kon men aangeven wat de gevolgen zijn van alle veranderingen in het visserijbeleid van de afgelopen jaren voor de visserij, de bedrijven en de

[13] Inductief coderen betekent dat je codeert vanuit de tekst, en niet vanuit een theorie die je probeert te staven (deductief coderen).

[14] Dit betekent dat meer gegevens verzamelen niet leidt tot (veel) nieuwe informatie (Dinklo 2006).

visserijgemeenschappen. De vragen gingen over hoe het met de respondenten ging (sociaal welzijn), hoe ze de toekomst van de visserij, van hun bedrijf (of het bedrijf waar ze vissen in geval van de bemanningsleden), en van hun gemeenschap zien. Aangezien eind 2022[15] een saneringsregeling door de overheid was opengesteld, hebben we in de enquête ook vragen gesteld over of men aan deze sanering deelneemt. De enquête werd op 20 december 2022 opengesteld voor schipper-eigenaren, vissersvrouwen en bemanningsleden van de Noordzeevloot. De eerste sluitingsdatum was 10 januari, maar deze werd uitgesteld tot eind januari 2023 om meer mensen te bereiken, via herhaalde oproepen om mee te doen.

De enquête is opgesteld naar voorbeeld van een enquête die in 2008 verspreid is onder de vloot (Salz et al. 2008). Ook toen had de kottervisserij het moeilijk en was er een sanering (23 kotters werden gesaneerd) (Quirijns et al. 2019). Hierdoor konden de antwoorden van nu vergeleken worden met antwoorden van de eerder uitgezette enquête, om mogelijke ontwikkelingen in de tijd te zien. Daarnaast zijn er vragen en stellingen toegevoegd en aangepast voor deze tijd, context en doelgroep. Om de enquête niet te lang te maken en omdat niet alle vragen nu relevant waren, hebben we een deel van de vragen en stellingen weggelaten. Was de enquête in 2008 voor schipper-eigenaren van de *kotter*vloot (met een respons van 119), IJsselmeervissers, gemeenten en visservoormannen, in 2022 werd de enquête uitgezet onder alle schipper-eigenaren van de *Noordzeevloot*, dus inclusief kleinschalige vissers en pelagische vissers (respons 108). Ook kozen we ervoor de enquête uit te zetten onder bemanningsleden en vrouwen van vissers (zie bijlage 2 voor de enquête).

De enquête werd na opstelling getest. Eerst door collega's, daarna door twee vrijwillige schipper-eigenaren, een bemanningslid en een vissersvrouw. Aan de hand van feedback van één van hen zijn een paar kleine aanpassingen gemaakt. De tijdsduur van invullen bleek rond de 10-15 minuten te liggen. Op 20 december 2022 is de enquête online[16] gezet en opengesteld op de website van de WUR. Bij openstelling is hierover gecommuniceerd met een persbericht en werden de linken gedeeld via social media. Het persbericht werd opgepikt door

Texel.nl (22 dec), visserij.nl (22 dec), de IJmuider Courant (28 dec), het Reformatorisch Dagblad (28 december 2022),[17] Resource (18 januari 2023)[18] en Vismagazine (20 januari 2023).[19] Er is een stuk geplaatst in Visserijnieuws (23 december 2022) en in de nieuwsbrieven van de visserijorganisaties (Vissersbond,[20] PO Urk, Visnetwerk) zowel in december als in januari. Er is aandacht gegeven aan de enquête op de eindejaar bijeenkomst van de pelagische reders (eind december 2022) en op de nieuwjaarsreceptie van het Visbureau (10 januari 2023). De QR-codes (één voor elke enquête: eigenaren, vrouwen, bemanning) zijn gedeeld via de whatsappgroep van EMK en via brieven die per post gestuurd zijn naar alle schipper-eigenaren (eind december). Daarnaast werd het door medewerking van de coöperaties, producenten organisaties en afslagen mogelijk gemaakt dat vissers die graag een papieren enquête wilden invullen deze konden afhalen op genoemde locaties. Een aantal organisaties hebben de enquêtes ook meegegeven met andere papieren die uitgedeeld werden. Uiteindelijk werden er drie enquêtes op papier ingevuld en opgestuurd, de rest werd allemaal online ingevuld. De bemanning enquête is ook in het Engels aangeboden om buitenlandse opvarenden de gelegenheid te geven om mee te doen, daar is echter geen gebruik van gemaakt. Drie enquêtes (één bemanning, vrouwen en eigenaren enquête) zijn ongeldig verklaard, die waren allemaal in korte tijd met dezelfde geboortedatum en random antwoorden (te herkennen aan het patroon van invullen) ingevuld.

[15] De openstelling was van één september tot 30 november 2022. https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/07/22/openstelling-saneringsregeling-visserij

[16] https://www.wur.nl/nl/onderzoek-resultaten/onderzoeksinstituten/economic-research/show-wecr/grootschalige-enquete-onder-de-nederlandse-vissersvloot.htm

[17] https://www.rd.nl/artikel/1003610-onderzoeker-marloes-kraan-sociale-impact-visserijbeleid-bleef-lange-tijd-onderbelicht

[18] https://www.resource-online.nl/index.php/2023/01/19/sociaal-culturele-kijk-op-nederlandse-visserijsector/

[19] https://www.vismagazine.nl/nieuws/enquete-wur-over-de-nederlandse-vissersvloot

[20] https://www.vissersbond.nl/oproep-om-mee-te-doen-aan-grootschalige-enquete-onder-de-nl-vloot-en-voor-vissersvrouwen-tijdens-kerstvakantie/

Tabel 2.3 *Type visserij verdeeld over het type respondent*

	Bemanning	Vrouwen	Eigenaren	Totaal
Pelagisch	4			4
Pelagisch en kotterbedrijven	3			3
Kotter	59	45	89	193
Kleinschalig	6	4	19	29
Niet gevraagd (vrouw van bemanningsleden		12		12
Totaal	72	61	108	241

Tabel 2.4 *Type demersale kotter visserij verdeeld over het type respondent*

	Bemanning	Vrouwen	Eigenaren	Totaal
Boomkor garnalen	8	25	48	81
Boomkor platvis	25	16	30	71
Flyshoot	3	2	4	9
Quadrig/twinrig	3	1	6	10
Gemengde kottervisserij (zonder keuze belang)	20	1	1	22
Totaal	59	45	89	193

De respondenten

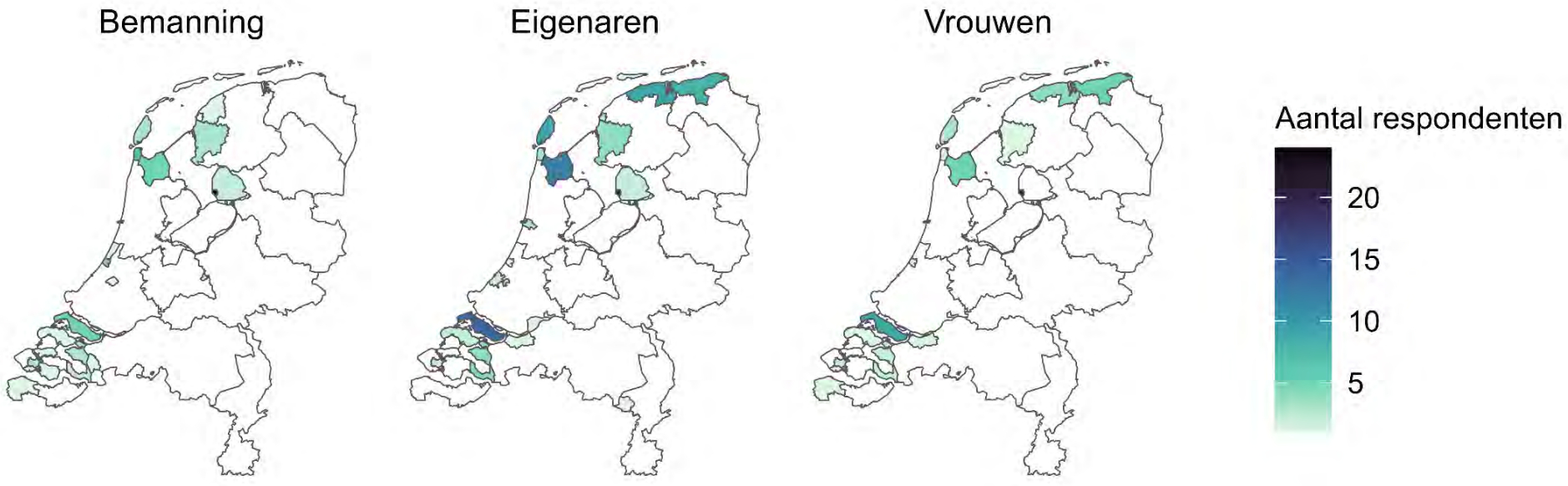
In totaal hebben 241 mensen meegedaan: 61 vrouwen, 108 schipper-eigenaren en 72 bemanningsleden. De meerderheid van de respondenten (193) was actief in of betrokken bij de kottervisserij (80%) (tabel 2.3). De meesten *daarvan* in de boomkorvisserij op platvis en of garnalen (78%) (tabel 2.4). Van de 241 respondenten waren vier vissers actief in de pelagische visserij, 29 respondenten verbonden aan de kleinschalige visserij en 193 aan de kottervisserij. Drie bemanningsleden gaven aan dat hun bedrijf zowel pelagisch als kottervisserij uitvoert. Aan de (12) vrouwen van bemanningsleden hebben we niet gevraagd welke type visserij hun man uitoefent (tabel 2.3).

De techniek die de meeste *kleinschalige vissers* die meededen aan de enquête, toepassen is staand want (18; 62%), gevolgd door handlijn (7; 24%). Daarnaast worden nog sleepnetten, fuiken en kubben, vaste vistuigen, ringzegen, omringend kieuwnet en korven gebruikt. Tweeënzestig procent van de kleinschalige vissers die deelnamen aan de enquête, gebruikte één visserijtechniek, waarvan de meesten staand want. Bijna 40% gebruikte dus een mix van visserijtechnieken (bijvoorbeeld staand want, vaste vistuigen en korven of staand want en hengel). Twee bedrijven combineren kleinschalige visserij met boomkor (één op garnalen en één op platvis). Daarnaast wordt door drie kleinschalige vissers aangegeven op kreeften, schelpdieren en mesheften te vissen.[21] De mesheftenvisserij is niet per se een kleinschalige visserij, maar wordt wel door Wageningen Economic Research in dataverzameling meegenomen onder 'overige kleine zeevisserij'. De kreeften- en schelpdierenvissers zijn strikt genomen niet onderdeel van deze studie naar Noordzeevisserij, toch hebben we deze twee enquêtes erin gelaten. De meeste kleinschalige vissers, of hun vrouwen, (61% procent) hadden één schip. De rest had meer dan één schip, waarvan twee respondenten drie schepen en één respondent had er meer dan vier.

Twee derde van de enquêtedeelnemers uit de *kottervloot* voert één type visserij uit (bijvoorbeeld garnalenvisserij of flyshootvisserij), een derde oefent meerdere visserijen uit in zijn bedrijf. Van de deelnemers uit de kottervloot waren 134 eigenaar of vrouw van een eigenaar en aan hen vroegen we ook hoeveel schepen ze hadden. Negenentwintig procent had twee of meer schepen (vier respondenten hadden drie schepen, twee respondenten hadden vier schepen en twee respondenten hadden meer dan vier schepen).

Van de groep vissers die meerdere demersale visserijen uitoefent in zijn bedrijf, deed 30% dat met 1 schip. Het indelen in visserij is dus niet eenvoudig; de gemengde visserij komt veel voor in diverse variaties (Schadeberg et al. 2021). Vissers zijn immers van oudsher gewend om in de verschillende seizoenen met verschillende netten en technieken zich te richten op andere doelsoorten.

[21] De mesheftenvisserij is niet per se een kleinschalige visserij maar wordt wel meegenomen in dit segment bij agrimatie.

Figuur 2.4 Herkomst respondenten per visserijgemeente. Uit de gemeente Urk (moeilijk te zien op deze kaartjes) hebben bij alle categorieën respondenten meer dan 20 personen meegedaan aan de enquête.

Om toch de informatie overzichtelijk te kunnen maken, hebben we de eigenaren gevraagd welke visserij voor hen *het belangrijkst* is. Hierbij lieten we aan de respondent over om een afweging te maken hoe ze 'belangrijkst' definiëren. De meeste respondenten van de kottervisserij voeren *met name* de garnalenvisserij (42%) uit, gevolgd door boomkorvisserij op platvis (37%). Tien vissers vissen met name met de borden (quadrig of twinrig) (5%) en negen vissers oefenen flyshootvisserij uit (iets minder dan 5%). Van 22 respondenten (11%) weten we niet welke visserij het belangrijkst is.

De *gemiddelde leeftijd* van de respondenten was 44 jaar, gemiddeld genomen waren de schipper-eigenaren ouder (50 jaar) dan de bemanningsleden (38 jaar) en de vrouwen zaten daar tussen in (46 jaar). Dit leeftijdsverschil tussen eigenaren en bemanningsleden laat zich ook zien in hoe lang men in de visserij werkt: bij de bemanningsleden werkt de meerderheid (60%) minder dan 20 jaar in de visserij, bij eigenaren 76% *meer* dan 20 jaar.

De respondenten komen uit 31 verschillende *plaatsen*, waarvan de meesten onderdeel zijn van de geïdentificeerde visserijgemeenschappen (zie hoofdstuk 3). De verdeling van respondenten over de verschillende visserijregio's is goed, alleen uit de regio IJmuiden is geen deelname van bemanning en vrouwen. Ook is het aantal deelnemers per regio verschillend, en komen er weinig respondenten uit Scheveningen-Katwijk (10) en IJmuiden (3). Drie respondenten komen uit een plaats die buiten de visserijregio's valt.

De vrouwen zijn over het algemeen hoger *opgeleid* dan de bemanningsleden.[22] Achtentwintig procent van de vrouwen had een hbo- of wo-opleiding (of was er nog mee bezig), 5% alleen basisonderwijs, 20% alleen middelbare school en 48% mbo.

Van de bemanningsleden had 63% mbo als hoogst genoten opleiding, 3% alleen basisonderwijs, 31% had middelbare school als hoogst genoten

[22] Aan schippers is deze vraag abusievelijk niet gesteld.

opleiding en 3% bachelor (hbo/wo). Eenendertig procent had SW6, 53% SW5 en 14% SW4.[23] Twee bemanningsleden hadden geen visserijpapieren.

Tweeënzestig procent van de bemanningsleden gaf aan geen andere *werkervaring* te hebben dan visserij. Diegenen die dat wel hadden, hadden ervaring in andere vaar-/havengerelateerde beroepen (15%), agrarische sector (8%), technische beroepen (13%), visserijhandel (6%) en nettenmakerij (4%), naast de logistiek, winkels, horeca, logistiek, maar ook werd er gewerkt bij KLM en als profvoetballer.

Tachtig procent van de vrouwen had een baan buiten het visserijbedrijf. 72% van hen werkte in de zorg (18%), het onderwijs (22%) of op kantoor (32%). Binnen die categorieën zijn er allemaal verschillende rollen, van manager tot administratief medewerker, van intern begeleider tot onderwijsassistente en van verloskundige tot verzorgende. Anderen werken in de schoonmaakbranche, in een magazijn, zijn ondernemer of werken in een winkel. Twee vrouwen gaven aan betaald werk te verrichten in het visserijbedrijf van hun man (als lid van de maatschap of als boekhouder). Veel meer vrouwen zijn betrokken bij het bedrijf van hun man en werken mee in de administratie en boekhouding, zijn bestuurslid, mede-eigenaar en hebben taken als schoonmaker (zie hoofdstuk 5).

Tachtig procent van de vrouwen die meededen aan de enquête is vrouw van een visser met een eigen visserijbedrijf. Zesendertig procent van hen is mede-eigenaar van het bedrijf.

2.5.5 Studenten onderzoeken naar visserij cultureel erfgoed

De afgelopen jaren hebben verschillende studenten van de WUR en Van Hall Larenstein onderzoek gedaan, in het kader van hun stage, een bachelor of masters scriptie of middels een zogenaamde ACT-opdracht, naar cultureel erfgoed van de visserij. Die studies zijn de basis van het hoofdstuk over cultureel erfgoed. Een deel van de studenten deed dat in verband van het EU project PERICLES[24] en deels in relatie tot dit onderzoek. De studenten hebben een mix van methoden gebruikt.

Adelien de Jong heeft voor haar stage van de Universiteit Leiden (bachelor Culturele Antropologie) in 2019 onderzoek gedaan in Zoutkamp naar Vlaggetjesdag als een vorm van cultureel erfgoed. Ze heeft 2 keer 1 week veldwerk gedaan en interviews gehouden met inwoners uit Zoutkamp, oud-vissers, het organisatiecomité van Vlaggetjesdag, winkeliers en klanten, en met mensen uit de garnalenhandel en verwerking. Ze heeft ze bevraagd over Vlaggetjesdag, het reilen en zeilen van Vlaggetjesdag nu, het begin van Vlaggetjesdag in 1969, de betekenis van de garnalenkoningin, de betekenis van de visserij vroeger en nu, de rol die de haven vroeger speelde en wat de haven nu betekent.

Ben Scholten en Sander Buijze hebben in 2020 onderzoek gedaan voor hun Bachelor Kust- en Zeemanagement aan Van Hall Larenstein naar de potentie van cultureel erfgoed van visserij in het Waddengebied, waarbij ze met name keken naar Wieringen en Zoutkamp. Naast literatuuronderzoek hebben ze acht mensen geïnterviewd vanuit de visserij, van UNESCO, de Waddenacademie, de Provincie Noord-Holland en de Gemeente het Hogeland. Ze hebben het visserij cultureel erfgoed voor die plaatsen beschreven en besproken met stakeholders op welke manier dit erfgoed (beter) benut kan worden. Vanwege de corona pandemie konden ze geen veldwerk doen.

Hendrix et al. (2022) hebben als onderdeel van hun MSc-studie een ACT-opdracht gedaan van acht weken. De onderzoeksvraag die ze hadden was: 'Wat is het cultureel erfgoed gerelateerd aan de visserij in Nederland?' Om de vraag te beantwoorden hebben ze gebruikgemaakt van de PERICLES-kaart waarop ze diverse vormen van cultureel erfgoed (zowel materieel als immaterieel)[25] in kaart hebben gebracht, waarbij ze gebruikmaakten van de bestaande categorieën van erfgoed uit de PERICLES-casestudies, die ze ook hadden getoetst aan de literatuur. Ze hebben 161 markeringen van cultureel erfgoed kunnen maken, het merendeel materieel erfgoed. Dit levert zeker geen

[23] De opleiding tot beroepsvisser kent de volgende verschillende richtingen: de opleidingen Stuurman-werktuigkundige zeevisvaart (SW6, niveau 2) en Stuurman-scheepswerktuigkundige vissersschepen (SW5, niveau 3) die specifiek gericht zijn op de Noordzee- en kustvisserij. Daarnaast zijn er nog opleidingen die de student vormen tot maritiem officier (niveau 3 en 4) waarbij de uitstroom koopvaardij, visserij of waterbouw kan worden gekozen of de opleiding Schipper-machinist beperkt werkgebied (SMBW, niveau 2) die in eerste instantie opleidt tot koopvaardij. Echter, de uitstroommogelijkheid naar de visserij kan alsnog door de student worden gekozen (Hoekstra 2023).

[24] https://www.pericles-heritage.eu/

[25] Zie hoofdstuk vier een uitleg over cultureel erfgoed.

compleet beeld op, maar laat wel zien hoe cultureel erfgoed in beeld gebracht kan worden. Vervolgens hebben ze een casestudie gedaan in Zuidwest-Nederland, waarbij ze kozen voor Arnemuiden, Zierikzee en Yerseke. De plaatsen werden geselecteerd door een mix te nemen van visserijgemeenschappen met en zonder haven, zowel zeevisserij als schelpdieren (belangrijk in Zeeland) en plaatsen met een verschillende grootte. In die plaatsen hebben ze korte veldbezoeken gedaan (in totaal gedurende 3 dagen) om te zien welk visserij cultureel erfgoed ze zagen. Door te wandelen in het centrum, over de haven, musea te bezoeken en markten verzamelden ze gegevens en deden ze observaties (79 foto's en diverse aantekeningen), Daarnaast hielden ze korte interviews (tien) en straat gesprekken (35) waarbij ze mensen vroegen welke betekenis zij toekennen aan het visserij cultureel erfgoed van hun plaats en of ze hun plaats ervaren als visserijgemeenschap.

2.6 Limiteringen van het onderzoek

Het sociaal-cultureel belang van visserij en de rol die het speelt in visserijgemeenschappen is nog niet veel onderzocht in Nederland. Binnen het beschikbare budget hebben we ervoor gekozen in te zetten op een aantal kern concepten die samen hangen met het sociaal-cultureel belang van visserij (2.4) en die middels een mix aan methoden (2.5) te operationaliseren om zo de hoofdvraag te kunnen beantwoorden (1.2). Door gebruik te maken van een enquête hebben we zo veel mogelijk vissers en hun vrouwen zo direct mogelijk betrokken bij het onderzoek. Ook is er is een aantal studies die gedaan zijn in visserijgemeenschappen die we hebben gelezen en meegenomen in het onderzoek. Maar er was voor dit onderzoek niet voldoende budget om veldwerk te doen in één of meer gemeenschappen. Participerende observatie en etnografisch veldwerk zou een goede methode zijn om onderzoek te doen naar de gevolgen van een kleiner wordende vloot op de gemeenschap. Onder meer sociale cohesie kan beter onderzocht worden door een etnografische benadering.

We realiseerden ons niet dat het openstellen van drie enquêtes: voor *vissers* (bemanning en schipper-eigenaren) en voor *vrouwen van vissers* niet erg inclusief is. Ten eerste kunnen er vrouwelijke vissers zijn, met een mannelijke partner die zich dan niet aangesproken voelen door de enquête voor vrouwen van vissers. Ten tweede kunnen er homoseksuele vissers zijn met een mannelijke partner, waar hetzelfde voor geldt. De meeste vissers in Nederland zijn man, naar onze inschatting zijn er minder dan tien vrouwen werkzaam in de visserij in Nederland. De meeste vrouwelijke vissers hebben of nog geen man (jonge vrouwen op de visserijschool) of een man die ook visser is. We hebben geen weet van homoseksuele vissers met een partner. Dus we denken niet dat we iemand uitgesloten hebben van deelname aan het onderzoek, maar de volgende keer zullen we dit anders verwoorden. Ook waren er twee personen die de enquête hadden ingevuld voor schipper-eigenaren die ofwel schipper waren maar geen eigenaar, ofwel een bedrijf vertegenwoordigden met meerdere schepen.

Omdat we vrouwen wilden vragen naar of hun kind(eren) in de visserij(handel) werkzaam waren, wilden we weten of ze kinderen hadden. Dat betekende dat we bij alle vragen over kinderen ook een antwoord categorie 'n.v.t' wilden hebben, zodat kinderloze vrouwen daar voor konden opteren. Bij de blokken stellingen resulteerde dit erin dat bij alle blokken waarin stellingen voorkwamen over kinderen, we deze antwoordmogelijkheid erbij (naast zeer eens, eens, neutraal, oneens, zeer oneens) hadden. Helaas leidde dit ertoe dat sommige vrouwen (meer dan alleen de vrouwen zonder kinderen) in dat blok soms n.v.t. aanklikten, ook bij vragen die niet over kinderen gingen.

Verder richten we ons in deze studie met name op de Nederlands gevlagde vloot, maar we weten dat er veel familiebedrijven in Nederland zijn die onder buitenlandse vlag varen. Doordat ze onder buitenlandse vlag varen, hebben we geen gegevens over ze. Hoewel ze verschillend zijn, variërend van trawler tot eurokotter, weten we dat ze in een aantal opzichten bij de Nederlandse visserij horen. Zo landen de trawlers (en veel kotters) (een deel van) hun vis aan in Nederlandse havens, maken ze deel uit van Nederlandse familiebedrijven. De kotters zijn vaak ook familiebedrijven met vaak grotendeels Nederlandse bemanningen aan boord, die komen uit de verschillende visserijgemeenschappen en op verschillende manieren bijdragen aan de sociaal-culturele impact. Om die reden benoemen we wel kort dat ze er zijn en aan welke gemeenschappen verbonden (3.7).

Tot slot is het volgende goed om op te merken. Of het een limitering van het onderzoek is, of niet is niet zeker, wel is het een belangrijke context van het onderzoek geweest. Vlak nadat het onderzoek van start ging brak de oorlog in Oekraïne uit en steeg de olieprijs. Dit had al snel veel effect op met name de

boomkorvloot van Nederland, waar brandstof een zeer groot deel uitmaakt van de wekelijkse kosten. Dat heeft invloed gehad op deze studie. Wat ook speelde gedurende deze studie was dat de vergunning van de garnalenvissers om op de Waddenzee te vissen, verliep op 1 januari 2023. Een verlenging daarvan werd lastig vanwege de stikstofcrisis in Nederland, dat ook zijn weerslag had op deze visserij die in een N2000-gebied plaatsvindt. Dat betekent dat de vloot aanpassingen moeten maken aan de motor (wat hoge investeringen betekent) terwijl het onzeker is of ze weer een vergunning krijgen om te vissen in de kustzone. Ook dit heeft invloed gehad op deze studie. Ten eerste betekende het dat veel vissers uitermate bezorgd waren over de toekomst, maar ook zeer kritisch over de (uitblijvende) reactie(s) van het ministerie, wat invloed heeft gehad op de interviews, enquête- antwoorden en regiobijeenkomsten. Ten tweede veranderde de sector als gevolg van een mix van de beleidsmaatregelen in combinatie met de acute oliecrisis, gedurende het jaar. Schepen lagen voor de kant, bemanningen zochten ander werk, de saneringsregeling ingesteld voor Brexit werd door veel vissers met smart op gewacht en resulteerde in schepen die gedurende het najaar 2022 en voorjaar 2023 naar de sloop gebracht werd en de afslag in Den Helder sloot haar deuren. De onderzoeksvraag waar we de studie mee begonnen was nog toekomst gericht, wat is de sociaal-culturele waarde van visserij en wat betekent (een eventueel kleiner wordende vloot als gevolg van) beleid voor visserijgemeenschappen maar werd gaandeweg het onderzoek de werkelijkheid.

3

De visserij-gemeenschappen van Nederland

3 De visserijgemeenschappen van Nederland

3.1 Inleiding

Het concept 'visserijgemeenschap' heeft dus verschillende dimensies (zie 2.4.1), die alle drie aan bod komen in deze studie. In dit hoofdstuk kijken we naar de geografische dimensie, hoeveel visserijgemeenschappen zijn er in Nederland? Om te weten wat de impact is van de beleidsmaatregelen op de visserijgemeenschappen, is het eerst belangrijk om te weten over welke gemeenschappen we het hebben. Interessant genoeg bestond er voor dit onderzoek nog geen kaart van de visserijgemeenschappen van Nederland. Historisch gezien is er een aantal plaatsen in Nederland dat nauw verbonden is met de visserij (zie hoofdstuk 2). Zijn deze plaatsen nog altijd te vinden in Nederland? Ja. Betekent het dan dat visserij de belangrijkste economische activiteit is voor de gemeenschap? Nee. Dat bestaat al lang niet meer. Toen in 2008 onderzoek gedaan werd naar visserijgemeenten was ook Urk, toch een van de meest bekende visserijgemeenschappen in Nederland, goed voor 65 kotterschepen onder Nederlandse vlag[26] met 350 man aan boord (cijfers uit 2006). Dat was toen 8% van alle mannen tussen de 20 en 60 jaar oud.[27] Omdat visserij (en aanverwante beroepen) niet alleen een baan is, maar ook onderdeel van de identiteit van mensen, is werkgelegenheid niet de enige maat om te gebruiken om visserijgemeenschappen te identificeren (Quirijns et al. 2019). De vraag is dan wel, hoe vind je alle visserijgemeenschappen in Nederland en welke definitie hanteer je daarvoor?

3.2 Visserijgemeenschappen van Nederland

Om de visserijgemeenschappen te vinden hebben we gebruikgemaakt van het visserijregister.[28] Zo zijn de volgende visserijgemeenschappen in Nederland geïdentificeerd (figuur 3.1).

Figuur 3.1 Kaart van Nederland met de visserijgemeenschappen

[26] Hierbij is de vloot 'Urker schepen' onder buitenlandse vlag en hun bemanning niet meegeteld. Zie 3.7 over de vlagschepen.

[27] https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-bevolking/regionaal/inwoners

[28] We hebben dit gecheckt met de deelnemers van de regiobijeenkomsten.

3.2.1 Lijst van visserijgemeenschappen in Nederland 2022

Als we een lijst maken van de visserijgemeenschappen van Nederland, zien we dat er 44 plaatsen zijn in 34 gemeenten, verdeeld over de zes visserijregio's die we in deze studie onderscheiden (zie tabel 3.1). Bij regio is de aanduiding 'binnen' gebruikt voor plaatsen die geen Noordzeevisserij hebben maar binnenvisserij (wat verder in dit onderzoek buiten beschouwing wordt gelaten). Een aantal visserijgemeenschappen zijn in feite oude gemeenten, die na een gemeentelijke herindeling veranderd zijn (Hontenisse, Midden- en Westerschouwen, Wonseradeel). De visserijplaatsen zijn dan van oudsher binnen die oude gemeenten te vinden zoals Makkum in Wonseradeel.

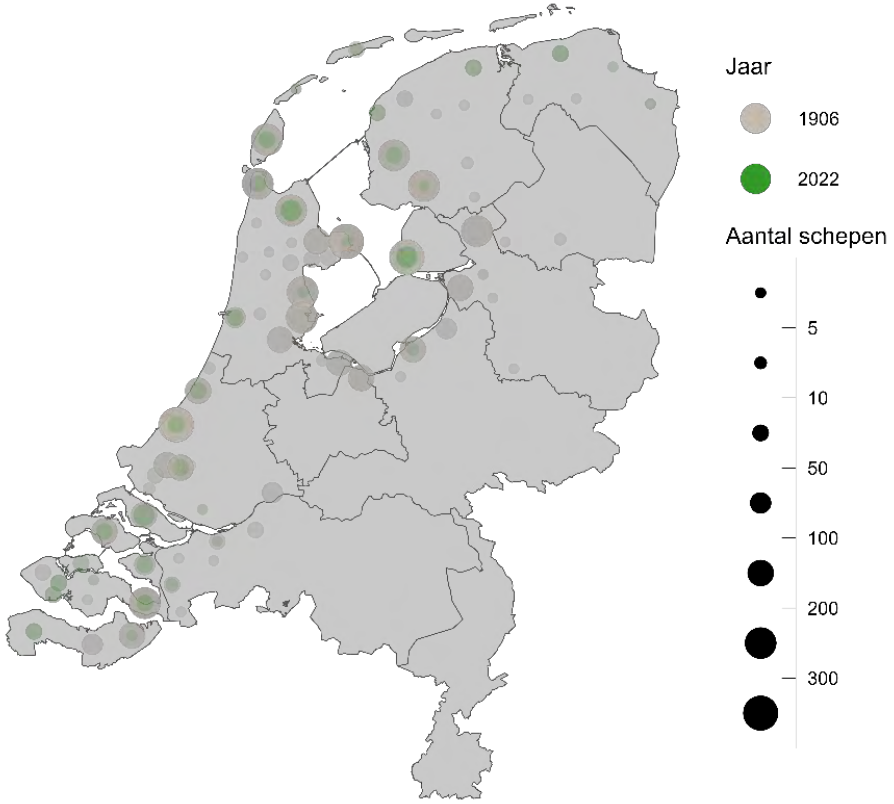
Tabel 3.1 *Lijst van visserijgemeenschappen (thuishaven), de gemeente waar de plaats toe behoort en de visserijregio waar het ligt, die we in deze studie onderscheiden. 'Binnen' staat voor binnenvisserij*

Afkorting	Thuishaven	Gemeente	Regio
ARM	Arnemuiden	Middelburg	Zuidwest
BRU	Oostburg-Breskens	Sluis	Zuidwest
BRU	Bruinisse	Schouwen-Duiveland	Zuidwest
BZ	Bergen op Zoom	Bergen op Zoom	Zuidwest
EH	Enkhuizen	Enkhuizen	*Binnen*
FL	Finsterwolde	Oldambt	Waddenkust
GM	Genemuiden	Zwartwaterland	*Binnen*
GO	Goedereede	Goeree-Overflakkee	Zuidwest
GOE	Goes	Goes	Zuidwest
HA	Harlingen	Harlingen	Waddenkust
HD	Den Helder	Den Helder	Kop van Noord-Holland
HK	Harderwijk	Harderwijk	*Binnen*
HO	Hontenisse	Hulst	Zuidwest
IJM	Velsen-IJmuiden	Velsen	IJmuiden
KG	Kortgene	Noord-Beveland	Zuidwest
KW	Katwijk	Katwijk	Scheveningen-Katwijk
LE	Lemsterland-Lemmer	De Fryske Marren	Waddenkust
LO	Ulrum-Lauwersoog	Het Hogeland	Waddenkust
ME	Medemblik	Medemblik	*Binnen*
MS	Middenschouwen	Schouwen-Duiveland	Zuidwest
NB	Nieuw-Beijerland	Hoeksche Waard	Zuidwest
OD	Goedereede-Ouddorp	Goeree-Overflakkee	Zuidwest
OL	Oostdongeradeel	Dongeradeel	Waddenkust
SCH	Scheveningen	's-Gravenhage	Scheveningen-Katwijk
SL	Goedereede-Stellendam	Goeree-Overflakkee	Zuidwest
ST	Staveren (Stavoren)	Súdwest-Fryslân	Waddenkust
TH	Tholen	Tholen	Zuidwest
TM	Termunten	Eemsdelta	Waddenkust
TS	Terschelling	Terschelling	Waddenkust
TX	Texel	Texel	Kop van Noord-Holland
UK	Urk	Urk	Urk/*Binnen*
UQ	Usquert	Het Hogeland	Waddenkust
VD	Edam-Volendam	Edam-Volendam	*Binnen*
VL	Vlaardingen	Vlaardingen	Zuidwest
VLI	Vlissingen	Vlissingen	Zuidwest
VLL	Vlieland	Vlieland	Waddenkust
WK	Workum	Súdwest-Fryslân	Waddenkust
WL	Westdongeradeel	Dongeradeel	Waddenkust
WO	Wonseradeel	Súdwest-Fryslân	Waddenkust
WR	Wieringen	Hollands Kroon	Kop van Noord-Holland
WSW	Westerschouwen	Schouwen-Duiveland	Zuidwest
YE	Yerseke	Reimerswaal	Zuidwest
ZK	Zoutkamp	Het Hogeland	Waddenkust
ZZ	Zierikzee	Schouwen-Duiveland	Zuidwest

3.2.2 Historische visserijgemeenschappen van Nederland

Uit een bron uit 1906 kunnen we opmaken wat de visserijgemeenschappen van Nederland waren in die tijd. In *De Staat van de Nederlandsche Visscherij en hare bemanning* blijkt dat er 128 plaatsen waren met 5.658 schepen, die visten op de Noordzee (1.399), in de Zuiderzee (3.152), op de kusten van Groningen en Friesland (84) en 'in Zeeland en op de Zuidhollandsche en Zeeuwsche stroomen' (1.023). Door de gegevens van 1906 en 2022 (plaatsen en aantal schepen) over elkaar heen te leggen zien we een aantal dingen (zie figuur 3.2). Ten eerste natuurlijk dat er in algemene zin veel minder visserijgemeenschappen en minder schepen zijn (727 geregistreerde vaartuigen in 2022); ten tweede dat er veel meer visserij was op binnenwateren in Noord-Holland en Friesland, iets dat onder meer in Noord-

Holland veranderd is door het aanleggen van polders. De afsluiting van de afsluitdijk (1933) en de inpolderingen van de Noordoostpolder (1942), Wieringermeerpolder (1930) en Flevopolder (1957 en 1968) hebben het (vis)landschap natuurlijk ook veranderd. Op deze kaart is goed te zien hoe rondom de voormalige Zuiderzee heel veel visserijgemeenschappen te vinden waren waar nu geen schepen meer zijn.

Figuur 3.2 Kaart van Nederland, met daarop de visserijgemeenschappen uit 1906 (grijs) en 2022 (groen). De grootte van de bolletjes geeft het aantal schepen aan

3.3 Hoe nu verder?

Nu de geografische visserijgemeenschappen in beeld zijn, kunnen we verder gaan kijken naar de rol die de visserij speelt in de gemeenschappen. Vragen die we *kunnen* stellen zijn: hoeveel vissers wonen er? Draagt visserij voor een belangrijk deel bij aan de economie? Is er veel cultureel erfgoed te vinden? Hoe afhankelijk is men van de visserij? Zijn er alternatieve sectoren om in te werken? Op welke manier draagt visserij bij aan de sociale cohesie van de gemeenschap? Hoe 'leeft' visserij in de gemeenschap? In hoeverre draagt het bij aan de identiteit van de plaats? Wat is het sociaal en cultureel kapitaal in de gemeenschap? Hoe ervaart men het leven in de gemeenschap (zien mensen het zelf ook als een visserijgemeenschap? Wat betekent een afnemende visserij voor de gemeenschap?)?. De lijst met vragen is natuurlijk eindeloos. Doordat we gemeenschappen nu op de kaart hebben staan, kunnen we verder zoeken naar antwoorden en toewerken naar sociale en economische indicatoren die ons iets vertellen over de huidige staat van de visserij en waarmee we ontwikkelingen door de tijd kunnen monitoren.

Uiteraard kunnen we in deze studie niet al deze vragen per gemeenschap beantwoorden. Een van de problemen waar we tegenaan lopen is dat er weliswaar veel sociaal en economisch onderzoek gedaan wordt in Nederland gekoppeld aan plaats (bijvoorbeeld door het CBS), maar dat dit ofwel een hoger aggregatieniveau heeft dan een dorp (veelal de gemeente) ofwel dat gegevens over de visserij samenvallen met andere sectoren (bijvoorbeeld: 'landbouw, bosbouw en visserij').[29] Door de gemeentelijke herindelingen van de afgelopen decennia zijn visserijgemeenschappen dus onderdeel van een veel grotere gemeente en is het lastig om visserij specifieke informatie op dat niveau te verkrijgen.

Wel kunnen we de gegevens die we hebben over de vloot van Nederland koppelen aan de visserijgemeenschappen zodat een beter beeld ontstaat van het belang van visserij in de verschillende plaatsen. Op die manier kunnen we ook beter inschatten welke plaatsen, gemeenten en visserijregio's 'geraakt' worden door bepaalde beleidswijzigingen.

[29] Zie bijvoorbeeld www.allecijfers.nl waar je alle plaatsen van Nederland kunt ingeven om een schat aan informatie te vinden over die plaats.

Ook hebben we als onderdeel van de enquête die voor deze studie ontwikkeld is en in aanvullende interviews die zijn gehouden, vragen opgenomen over de (visserij)gemeenschap waar ze leven (zie hoofdstuk vijf). In het volgende hoofdstuk gaan we nader in op het cultureel erfgoed van visserij in Nederland en daar zullen we aan de hand van een casestudie in Zeeland nader ingaan op het cultureel erfgoed van drie visserijgemeenschappen als illustratie van het concept 'cultureel erfgoed' en de onderzoeksaanpak.

3.4 Welke visserij is belangrijk voor welke plaats?

De Nederlandse Noordzee vloot wordt ingedeeld in drie hoofdcategorieën: de grote zeevisserij, de kottervisserij en de kleinschalige visserij. Door per categorie het aantal schepen per visserijgemeenschap te laten zien, wordt duidelijk welk type visserij belangrijk is voor die gemeenschap. Het belang van de visserij kan, met visserijdata, op drie manieren bekeken worden: het aantal (actieve)[30] schepen, de vangst in kilo's en in economische waarde.

3.4.1 Grote zeevisserij

Op de boeg van de Nederlands gevlagde trawlers staat KW of SCH. De grote zeevisserij (de pelagische visserij op soorten als haring en makreel) is dus gekoppeld aan Katwijk en Scheveningen. Van oudsher zijn dit ook gemeenschappen waar de pelagische (haring, makreel) visserij belangrijk is. Dat de pelagische bedrijven nog steeds Scheveningen en Katwijk als 'standplaats' hebben is historisch zo gegroeid. Voor de pelagische schepen is het niet zinvol om te kijken naar de waarde en kilo's per visserijgemeenschap omdat de schepen hun vis die op de Noordzee gevangen is met name aanlanden in IJmuiden en Scheveningen.[31] Het aantal schepen per gemeenschap is ook te klein, waardoor de gegevens terug te leiden zijn naar individuele bedrijven en dat is niet conform de GDPR-wetgeving. De schepen behoren toe aan drie Nederlandse rederijen: Parlevliet & Van der Plas, Cornelis Vrolijk en W. van der Zwan & Zn, die naast de Nederlands gevlagde schepen ook nog schepen hebben onder buitenlandse vlag. Het zijn internationaal opererende en volledig geïntegreerde bedrijven, wat betekent dat ze niet alleen de visserij organiseren maar ook de handel en verwerking. Behalve in de Noordzee vissen deze rederijen ook bij West-Afrika en de zuidoostelijke Stille Oceaan.

3.4.2 Kottervisserij

De kottervisserij is voor veel visserijgemeenschappen door heel Nederland belangrijk.

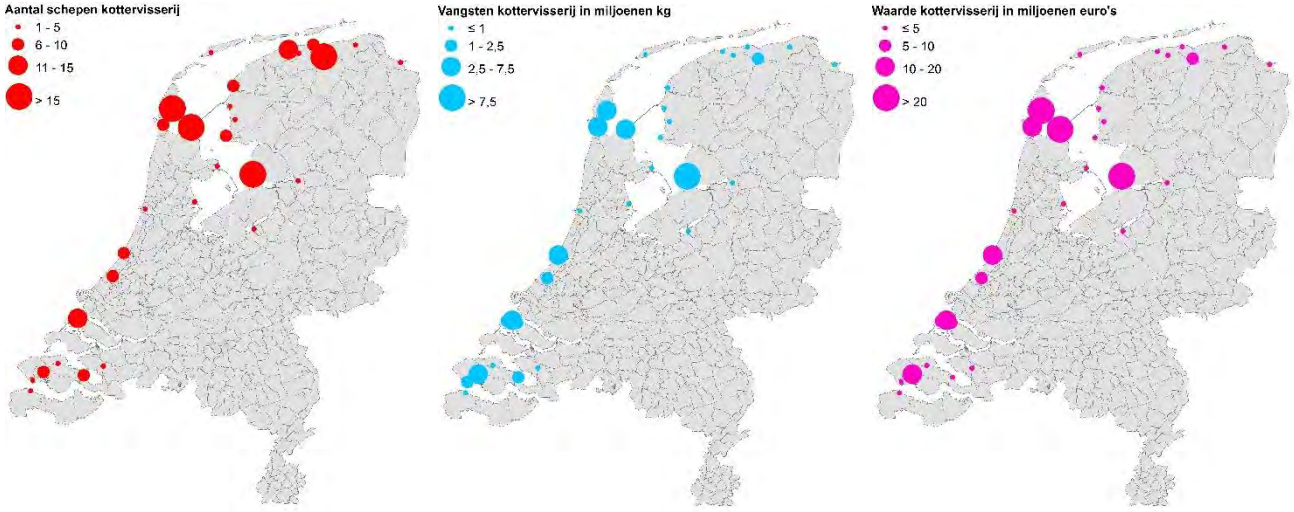
Wat opvalt is dat een aantal plaatsen eruit springen door veel kotters (meer dan 20) te hebben: Zoutkamp, Urk, Wieringen, Texel en in iets mindere mate Westdongeradeel en Goedereede. In aantallen kilo's spant Urk de kroon en qua waarde zijn vooral Urk, Wieringen en Texel het grootst.

3.4.3 Kleinschalige visserij

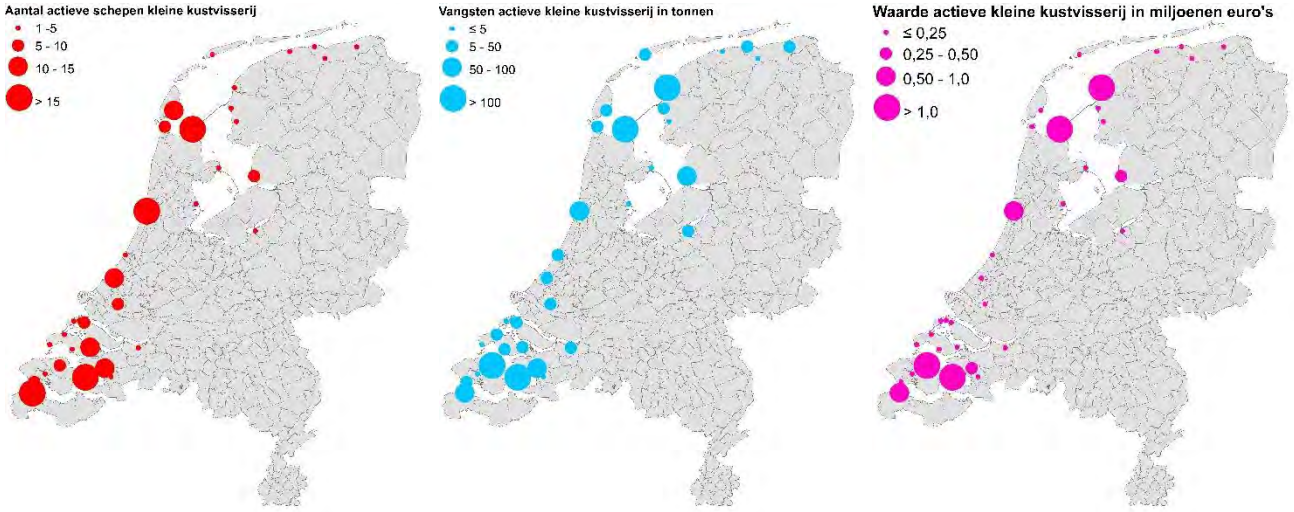
De kleinschalige visserij is met name te vinden langs de Hollandse en Zeeuwse kust. Plaatsen die eruit springen qua aantal schepen zijn: Wieringen, IJmuiden, Breskens en Yerseke. Als we kijken naar de waarde van de aanlandingen en de kilo's (*let op*: de schaal is hier in tonnen in plaats van in miljoenen kg) komen Harlingen en Kortgene erbij. Het is belangrijk om te vermelden dat de tonnen vangst ietwat vertekend zijn omdat in de definitie die Wageningen Economic Research hanteert de Ensis (scheermesjes) visserijonderdeel is van de kleinschalige kustvisserij.

[30] Er is ook een aantal inactieve schepen. Deze schepen worden aangehouden door vissers om quota op te parkeren.

[31] Voor de cijfers (waarde en aantal tonnen vangst per jaar) voor de grote zeevisserij, zie agrimatie.

Figuur 3.3 De gemeenschappen die verbonden zijn aan de kottervisserij, met aantallen schepen per gemeenschap, de vangsten in miljoenen kg en de waarde in miljoenen euro's. Gegevens zijn een gemiddelde over de laatste vijf jaar (2017-2021).

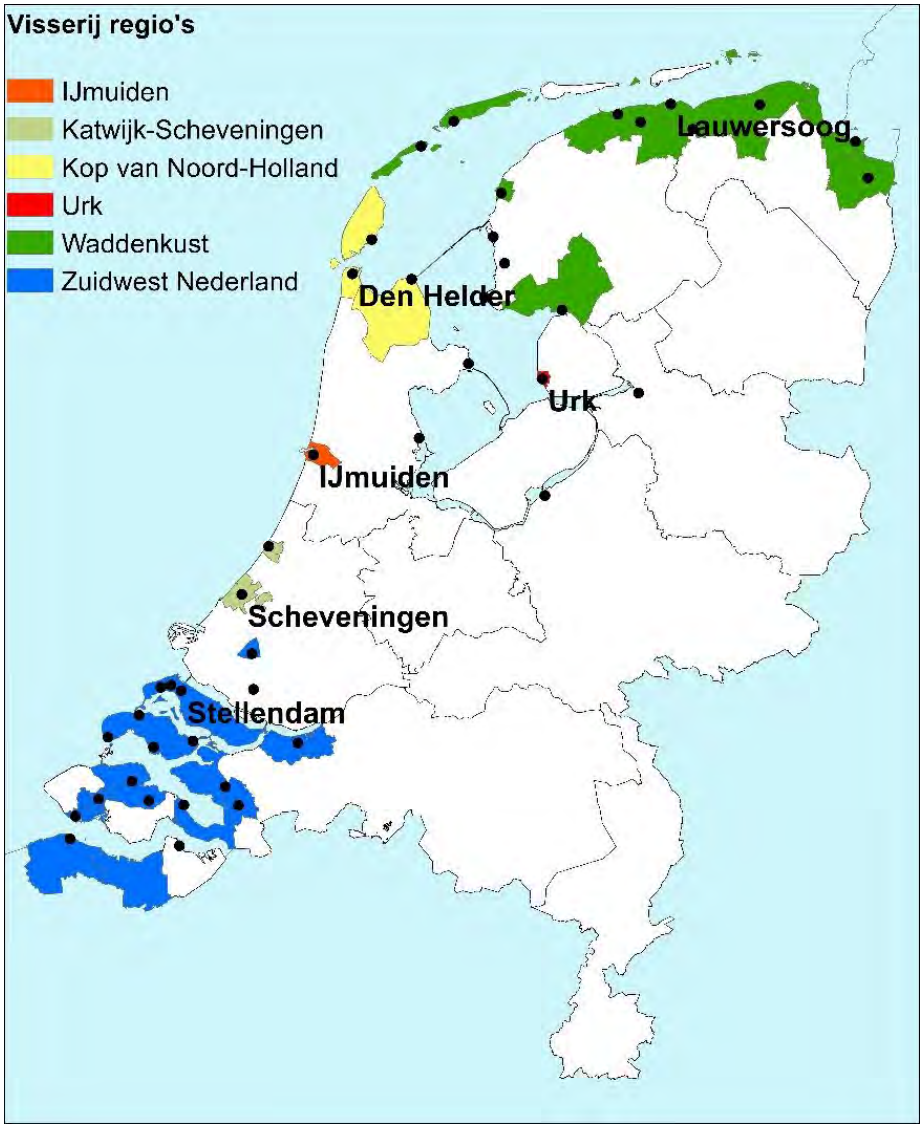
Figuur 3.4 De gemeenschappen die verbonden zijn aan de kleinschalige kustvisserij, met aantallen schepen per gemeenschap, de vangsten in tonnen en de waarde in miljoenen euro's. Gegevens zijn een gemiddelde over de laatste vijf jaar (2017-2021).

3.5 Visserijregio's

Om het onderzoek hanteerbaar te maken onderscheiden we 6 visserij regio's in Nederland. De regio's zijn: De Waddenkust, de Kop van Noord-Holland, IJmuiden, Urk, Scheveningen en Katwijk en Zuidwest-Nederland (zie figuur 3.5). Op de regiobijeenkomsten hebben we deelnemers gevraagd hun visserijregio te beschrijven.

3.5.1 De Waddenkust

Aan de waddenkust vindt vooral garnalenvisserij plaats met de visgronden 'voor de deur'; veel vissers vissen op de Waddenzee. Er zijn drie garnalenafslagen, één in Zoutkamp, één in Harlingen en één in Lauwersoog. Lauwersoog heeft naast garnalen (80%) ook een deel zeevis. De zeevis is wel belangrijk voor de inkomsten: 'Als de vis eraf gaat gaan we wel in de rode cijfers.' (deelnemer regiobijeenkomst Waddenkust). Lauwersoog was de laatste afslag die via de klok afsloeg. Sinds 2021 worden alle garnalen op contract verkocht. Harlingen wordt gezien als een doorvoerhaven voor Urk, aangezien een groot deel van de Urker vloot via Harlingen de zee op gaat. De visserij in Harlingen stelt niets meer voor, wordt gezegd, hoewel er nog wel visserijdagen zijn. Qua toerisme doet Harlingen het goed, Lauwersoog wat minder. In Harlingen is bijvoorbeeld de bruine vloot[32] belangrijk voor de coöperatie. Vanuit de haven van Lauwersoog vertrekt de boot naar Schiermonnikoog, maar dat levert niet veel extra inkomsten op: 'De mensen blijven daar niet hangen.' (deelnemer regiobijeenkomst Waddenkust). Lauwersoog is niet echt een dorp, maar een havengemeenschap. Het werd bij afdamming van de Lauwerszee gemaakt.

Figuur 3.5 Kaart van Nederland, met daarin de 6 visserijregio's en de plaatsen waar de regiobijeenkomsten gehouden zijn

[32] De bruine vloot is een verzamelnaam voor traditionele zeilschepen van meer dan 100 jaar oud die gebruikt werden voor de vrachtvaart, het 'bruin' verwijst naar de zeilen die bruin waren doordat de zeilen getaand werden met cachou.

Als men kijkt naar het Waddengebied, dan vinden sommige aanwezigen dat Texel en Wieringen daar ook bij horen. De handel bestaat uit grote spelers: zij leveren 20-30 miljoen kilogram garnalen naar de internationale markt. Werkgelegenheid piekt in de maanden augustus en september, bij het pel-centrum, de afslag en de coöperatie. Toegang tot de haven van Lauwersoog vanuit de Waddenzee is een probleem, het Westgat slibt steeds dicht. Het is van groot belang dat deze toegankelijk blijft voor de visserij en aanverwante bedrijven. Opvallend is dat alleen bij deze regio gezegd werd dat meer jongeren zijn gaan vissen (voornamelijk in de garnalenvisserij). Van oudsher is de garnalenvisserij, vanwege de lagere investeringen en omdat garnalen niet gequoteerd zijn, een makkelijke manier om in te stappen in de visserij.

Men ervaart een grote saamhorigheid in de regio, omschrijft het als wat behoudend en 'het kan best een beetje minder'. Zo gaan de vissers van Zoutkamp donderdag naar binnen, hebben een lang weekend en vinden dat prima. Dat is anders dan in andere regio's. Ze houden van oldtimers, zowel qua auto's als qua schepen. Investeren in nieuwbouw vinden ze lastiger: 'Dat moet je wel durven, het is niet zoals op Urk waar ze elkaar opvangen, met de grote families. De een gaat er diep in, de ander niet' (deelnemer regiobijeenkomst Waddenkust). Een andere deelnemer zegt over waarom je niet moet investeren in hele dure nieuwe garnalenschepen: 'Een pizza breng je ook met een scooter en niet met een dikke Mercedes' (deelnemer regiobijeenkomst Waddenkust). Een vrouw in de enquête, ook afkomstig ui de Waddenkust verwoordt dit ook:

> 'Er moet minder worden gevist, visseizoen van april tot en met juni en van september tot en met december. Heel makkelijk. Kun je hier niet van leven, stop er mee [maar ga] niet teren op de bank of een particuliere investeerder.' (respondent enquête)

3.5.2 De Kop van Noord-Holland

Den Helder en Texel hebben vooral grote boomkorschepen en vanuit Den Oever en Wieringen zijn er vooral garnalen- en langoustinevissers actief. Vroeger waren de Texelaars actief in de haringvisserij. Ook de Wieringen garnalenvissers maken gebruik van het wad. Den Helder heeft twee coöperaties, namelijk de visafslag en de coöperatie voor de scheepvaartbenodigdheden (bij de laatste werken tien mensen; vier fulltime en zes parttime). Deze beide coöperaties zijn voor 80% van de visserij afhankelijk. Sinds een aantal jaar vormt de visafslag Den Oever samen met de zusterafslag Den Helder/Texel Visafslag Hollands Noorden. Daar wordt ook vis van de binnenvisserij verhandeld. De afslagen in Den Helder en Den Oever (Wieringen) werken met elkaar samen en vormen samen een coöperatie (VOF). Den Oever is een garnalenafslag net als Zoutkamp.

Sinds de regiobijeenkomst gehouden werd, is de visafslag op Den Helder gesloten.[33] Tijdens de regiobijeenkomst werd er al zorgelijk gesproken over de afslag in verhouding tot de staat van de visserij. Ook accountants en een vertegenwoordiger van een scheepswerf drukten hun zorgen uit over de mogelijke krimp van de visserij en legden uit hoe dat dan verder doorwerkt in de keten, want de scheepswerf is ook afhankelijk van onderaannemers (voor het timmer- en schilderwerk, sanitair, elektra, navigatie). De coöperatie voor scheepvaartbenodigdheden heeft 6.000 artikelen op de plank liggen: die komen overal vandaan. Maar ook in de haven bijvoorbeeld zijn er ook bedrijven die het water schoonmaken, vuil opruimen, water en elektriciteit leveren. De haven zelf zal minder havengelden hebben. De impact van een krimpende visserij werkt dus verder door zowel binnen als ook buiten de regio. Zo worden er in Den Oever geen motoren gebouwd, die worden van elders ingevoerd. Accountant kantoren hebben vaak nog een speciale tak met mensen die de visserij goed kennen, maar als er te weinig klanten zijn verdwijnt ook die specialistische kennis.

Op Wieringen zijn er 15-20 man in dienst van de visserijcoöperatie en er waren 25 oproepkrachten. De coöperatie levert ook aan de offshore, windmolenparken en binnenvisserij, visserij is goed voor 50% van de omzet. Ook leveren ze (netten, staaldraad, hijsmatten) aan het buitenland, aan Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. Momenteel leveren ze (brandstof en benodigdheden) ook aan de bouwbedrijven die momenteel werken aan de afsluitdijk.

De coöperatie Texel levert ook aan particulieren en toerisme: eigen opwek van zonne-energie wordt doorverkocht (wekken meer op met zonnepanelen dan voor henzelf nodig is), kleding, verkoopt en bedrukt (werk)kleding. En de Texelse

[33] https://www.nrc.nl/nieuws/2022/12/26/voor-de-allerlaatste-keer-kopen-handelaren-hun-vis-op-de-veiling-in-den-helder-a4152583

visserij heeft een eigen brandstofopslag en levert naast de eigen vloot ook brandstof op het eiland aan pompstations van de agrarische sector (SEI 5).

Ervaring van mensen aan tafel was dat ze niks hebben gehoord van de gemeentes Texel en Den Helder nu het zo slecht gaat met de visserij: 'We voelen ons alleen'. Desgevraagd werd dit anders beleefd op Wieringen, daar ervoer men wel betrokkenheid van de gemeente. Op Texel wordt wel ervaren dat de gemeenschap meeleeft met de visserij. Vissers worden overal aangesproken, in het dorp, op café. Texel en Wieringen hebben beide een visserijvereniging met dezelfde naam: Door Eendracht Tot Vooruitgang (DETV).

In Den Helder kopen kleine viswinkels vis in op de afslag. Beleid van de afslag laat dat toe (en dat is niet overal zo). Voor de winkels van Texel is dit belangrijk, zo hoeven ze de vis niet te kopen via een groothandel. Voor de afslag is het ook gunstig; de lokale viswinkels kopen weliswaar kleinere hoeveelheden maar betalen er wel meer voor. Langs de kust zijn er veel strandtenten, er is veel toerisme en er zijn veel vismarkten. Het zijn hele korte ketens. Men is bang dat door de krimp Noordzeevis als versproduct en visserijcultuur in de regio verdwijnt, evenals toerisme.

3.5.3 IJmuiden

IJmuiden is niet ontstaan als vissersdorp maar een belangrijke haven geworden na de aanleg van het Noordzeekanaal, dat Amsterdam direct met de zee verbond (SEI 2). IJmuiden is belangrijk voor de grote pelagische schepen die daar vaak aanleggen (naast in Scheveningen) en als afslag en haven voor de kotter en kleinschalige visserij.

De pelagische bedrijven slaan ook hun vis op in de diepvrieshuizen in IJmuiden (voor een paar maanden tot een jaar) waarna het verder de keten in gaat, tot in Afrika aan toe. Dan gaat het niet alleen om de vis die aangevoerd wordt door de Nederlands gevlagde pelagische schepen maar ook van de buitenlands gevlagde (bijvoorbeeld Frankrijk, Engeland, Duitsland) schepen. IJmuiden is een belangrijk knooppunt voor aanvoer, opslag en transport voor verse vis door de goede logistieke ligging. Dichtbij Schiphol, Amsterdam, Rotterdam; de Randstad: het is een knooppunt voor transport. Maar je kunt ook altijd binnenkomen als visser, met goed en slecht weer. Je hoeft veel minder rekening te houden met getij zoals in veel havens in het zuiden (Zeeland, Zuid-Holland). Doordat het zo'n knooppunt is, trekt het ook vis van elders aan; van de Faeröer, IJsland gaat naar IJmuiden. En ook Noren slaan vis op in Nederland.

De impact van de visserij 'is veel meer dan een heftruckchauffeur' (deelnemer aan de regiobijeenkomst IJmuiden). Te denken valt aan diverse toeleveranciers: verpakking, technisch onderhoud (inhuur), olie, maar ook de sleepdienst en loodsen, laden en lossen, transport (van vrachtwagens tot reefers) de opleidingen. 70% van de inkoop van de pelagische bedrijven komt bij Nederlandse bedrijven vandaan. Nederland heeft 500.000 ton pelagische vis dat aangevoerd wordt onder Nederlandse vlag, dat is 20% van de pelagisch vangsten in de EU.

In IJmuiden merkt de keten veel van de dalende aanvoer van verse Noordzeevis (prijzen worden hoger van verse vis). De afslag in IJmuiden heeft veel kopers. De afslag wordt als belangrijk gezien voor de visketen in IJmuiden. Zonder veiling en kotters die vis aanvoeren ben je je unieke kenmerk kwijt. Voor een *one-stop-shop* (warenhuis voor klanten waarbij je een breed scala aan visproducten voor je klanten kunt bieden) en als *Unique Selling Point* heb je Noordzeevis nodig. Heb je dat niet, dan ga je de concurrentie aan met producten die overal en door iedereen verkrijgbaar zijn. Dan wordt je vrij uitwisselbaar op basis van prijs of levergaranties. Er wordt in IJmuiden minder vis verwerkt dan in andere regio's (zoals Urk).

3.5.4 Urk

Urk is de enige visserijregio dat ook meteen een vissersplaats is, en een historische vissersplaats. Het voormalige eiland ademt vis, zoals ze dat zelf zeggen. Als je Urk komt binnenrijden door de polder passeer je eerst het uitgebreide bedrijventerrein met veel visverwerkers en handelaren. De Urker (en vlag) kotters liggen echter niet meer in de haven, maar elders in het land. Urkers oefenen alle type visserijen uit behalve de pelagische. Wel brengen veel vissers de vis 'over de as' terug naar Urk, de afslag is één van de grootste afslagen van Europa. Ook als men aanlandt in het buitenland (Frankrijk, Denemarken) rijdt men de vis naar Urk. Urk doet van oudsher vooral veel met schol. Het heeft de grootste vloot in aantal kotterschepen, maar nog een groter aandeel van Nederlandse visverwerking is hier gevestigd. De problemen met de vloot worden dan ook gevoeld op Urk, in de bedrijven, op de afslag, de

coöperatie en het transport. De afslag van Urk verloor in 2022 haar koppositie aan IJmuiden. De handel en verwerkingsbedrijven wijken steeds meer uit naar import (vooral veel zalm) en diepvriesvis. Deze switch wil men niet maken maar de Urkers voelen zich in een hoek gedreven. Tegelijkertijd is het maken van zulke wendingen, ook uniek aan Urk volgens de deelnemers: 'Ze zien altijd wel een uitweg' (deelnemer regiobijeenkomst Urk). Dat deed men bij de afsluiting van de Zuiderzee (het wonder van Urk), bij de invoering van de quota (grijze markt), bij het omvlaggen van schepen bij eerdere crises en nu door over te stappen op andere vis voor verwerking. Urk is 'al meerdere keren ten dode opgeschreven geweest' (deelnemer regiobijeenkomst Urk) maar de Urker economie wist altijd weer een uitweg te vinden: 'Ditmaal is het de import van soorten als zalm, tropische garnalen en witvis waardoor Urk staande blijft ondanks de dalende aanvoer van Noordzeevis' (deelnemer regiobijeenkomst Urk). Ook de coöperatie probeert te verbreden, door nevenactiviteiten op te pakken zoals het installeren van sloffen[34] en stortbakken.[35] Men verwijst hierbij niet alleen naar de veerkracht van de economie maar ook naar hoe Urk heeft moeten strijden voor haar bestaansrecht in de nieuwe polder en hoe ontwikkelingen 'van buiten' door herhaalde ervaringen met een zeker wantrouwen worden bekeken. Zo achtte de overheid in de jaren dertig eeuw de Urkers ongeschikt voor het nieuwe land (de Noordoostpolder) en maakte plannen de Urkers te verhuizen naar andere vissersdorpen zoals Scheveningen en Katwijk of naar Brabant waar ze konden werken in de industrie (zie ook Brouwer en de Vries 2006, en Vriend 2020, Van der Gaag 2009). Op Urk leidde dit tot een weerstandsidenteit (Van der Gaag 2009)

Deelnemers aan de regiobijeenkomsten wijzen op de sterke mate van cohesie en samenhang die er in het dorp is, er is goede en sterke arbeidsethos en hoge werklust die nauw samenhangt met de religieuze achtergrond. Er is ondernemerschap, en men durft te investeren: 'Een Urker zal niet opzij springen om een investering te doen.' Net als in IJmuiden roemen de Urkers het feit dat alles onder één dak te vinden is: 'Het is de vishub van de EU; je kunt hier alles kopen. Eén stop shop' (deelnemer regiobijeenkomst Urk). Er is heel veel praktijk kennis op Urk, een visserijschool en veel jeugd (door de grote gezinnen).

3.5.5 Scheveningen en Katwijk

Scheveningen heeft net als IJmuiden zowel aanvoer van verse demersale vis op de afslag als veel pelagische bevroren vis voor diepvrieshuizen. De afslag van Scheveningen vormt samen met de afslag van Stellendam één bedrijf. De visserijvereniging van Katwijk en Scheveningen werken ook veel samen. Veel bemanningsleden van pelagische schepen komen uit Scheveningen en Katwijk (60-70% van de opvarenden met een Nederlandse nationaliteit komt uit Katwijk). In Katwijk is ook een visserijschool.

Vanuit Scheveningen vertrekken ook kleinschalige vissers naar de visgronden. Het aantal visbare dagen is in Scheveningen wel minder dan in Zeeland, waar meer beschutting is dan direct op de Noordzee. Scheveningen, Katwijk maar ook Noordwijk hebben niet veel vissersschepen meer, er wordt meer ingezet op toerisme in de badplaatsen. Toch zorgt de visserij daar nog steeds voor behoud van een zeker economisch belang, en de identiteit van de lokale visserijgemeenschap.

> 'Als je kijkt naar de pelagische sector wat er aan werk is rondom aan bedrijven die in Katwijk werken, de jongens die het werk bij ons aan boord doen zogezegd, het ijzerwerk, de visverwerking, de reparateurs, motoren, al die bedrijven komen ook hiervandaan eigenlijk. Want dat vraagt eigenlijk ook weer een aparte instelling. Je komt best onverwachts binnen, er moet een hoop werk gedaan worden in korte tijd. Het zijn jongens van 'pak 'm beet' die dat soort werk doen.' (SEI 9)

3.5.6 Zuidwest-Nederland

In de regio Zuidwest-Nederland is vooral kottervisserij en kleinschalige visserij. Uiteraard is ook de schelpdiersector zeer belangrijk in Zeeland, maar dat is niet meegenomen in dit onderzoek (zie hoofdstuk 1). Op gemeenschapsniveau (cultureel erfgoed) en qua handel en logistiek hangen deze deelsectoren natuurlijk wel met elkaar samen. Het is een groot geografisch gebied met meerdere havens verspreid over de Zeeuwse en Zuid Hollandse eilanden.

[34] Sloffen zitten aan weerszijden van de boom (stalen pijp aan de voorkant van het net) van het boomkortuig, de sloffen gaan over de bodem (https://vistikhetmaar.nl/onderwijs/lesmodules/vissen-met-korren-2/).

[35] Een stortbak is de bak (in de boomkorvisserij zijn het er 2) aan boord waar vangst uit het net 'ingestort' wordt, waarna het over de band verder verwerkt wordt (https://vistikhetmaar.nl/onderwijs/lesmodules/vissen-met-korren-2/).

Zuidwest Nederland heeft veel tongvisserij (schelpdieren niet meegerekend) en garnalenaanvoer uit de Noordzee. Ook is er een aantal flyshooters actief, die wat minder geraakt zijn door de oliecrisis vergeleken met de boomkor. De regio onderscheidt zich van andere regio's, zo vertellen ze, doordat ze veel hoogwaardige vis hebben zoals tong en de vis die de flyshooters vangen. Het is geen bulkmarkt. Toerisme is ook heel belangrijk voor Zeeland, en de provincie wordt door bezoekers geassocieerd met vis, mosselen en oesters (Van der Most 2019). Zo komt men in Bruinisse graag mosselen eten en in Zierikzee voor de kreeft.

In de regio Zuidwest Nederland zijn er drie afslagen: Colijnsplaat (vooral voor de kreeft), Stellendam en Vlissingen. Breskens is recent gesloten, maar doet nog wel toeristenveilingen. Vissers 'uit de zuid' verkopen hun vis waar ze aanlanden (in tegenstelling tot de Urkers). Dat betekent ook dat de impact van 'hun visserij' niet alleen in hun regio is af te lezen, maar ook in de regio's waar ze aanlanden. Ook hebben ze te maken, in de haven van Stellendam met een tij effect, waardoor de haven niet altijd toegankelijk is. Vlissingen wordt, als Zuidelijkste kotterhaven in Nederland, wel gebruikt door vissers die in het kanaal vissen.

Stellendam staat bekend om het innovatiecentrum[36] en er zijn twee werven in de binnenhaven. Er is een coöperatie en veel toeleveranciers. Ook is er een visserijschool, dus ook in Stellendam zeggen ze dat ze uniek zijn doordat 'alles hier zit'. Men is trots op het 'maritieme cluster' en stellen dat veel innovatie uit Stellendam komt. De coöperatie op de haven is voor 80% afhankelijk van de visserij en 20% toerisme en andere gebruikers. Een van de werven geeft aan voor 95% afhankelijk te zijn van de visserij, de andere voor ronde de 40%. Op de werven werken 250 mensen, en er wordt door de deelnemers van de bijeenkomst ingeschat dat er 1.100 afgeleide banen zijn van de visserij in Stellendam. De scheepswerven kunnen moeilijk personeel vinden, net als veel andere bedrijfstakken in 2022. De werven draaien op de export van kennis vanuit het viscluster Stellendam. Veel buitenlanders komen naar Stellendam om te leren over innovatie en om schepen te laten bouwen.

In Stellendam maken ze zich, net als in de andere visserijregio's zorgen om de kottervloot. Voor de hele logistiek van afslag en transport is er een kritisch minimum nodig. Als er minder schepen zijn, zullen de overblijvers meer moeten gaan betalen voor het ophalen van de vis. Er is echt een soort hefboomeffect waar je op moet letten.

3.6 Visserijgemeenschappen aan de gehele Noordzee

Zoals aangegeven in hoofdstuk 1 is er internationaal meer aandacht voor de sociale impact van visserij. In 2022 heeft ICES de nieuwe methode om visserijgemeenschappen op de kaart te zetten in Ecosystem Overviews (EO) gebruikt voor de meest recente EO van de Noordzee.[37] Figuur 3.6 laat de visserij-intensiteit, aanlandingen in gewicht en waarde zien voor de visserijgemeenschappen om de Noordzee heen, maar ook voor gemeenschappen verder weg als deze activiteit ontplooien op de Noordzee, zoals bijvoorbeeld in Spanje, Ierland en de Faeröer eilanden.

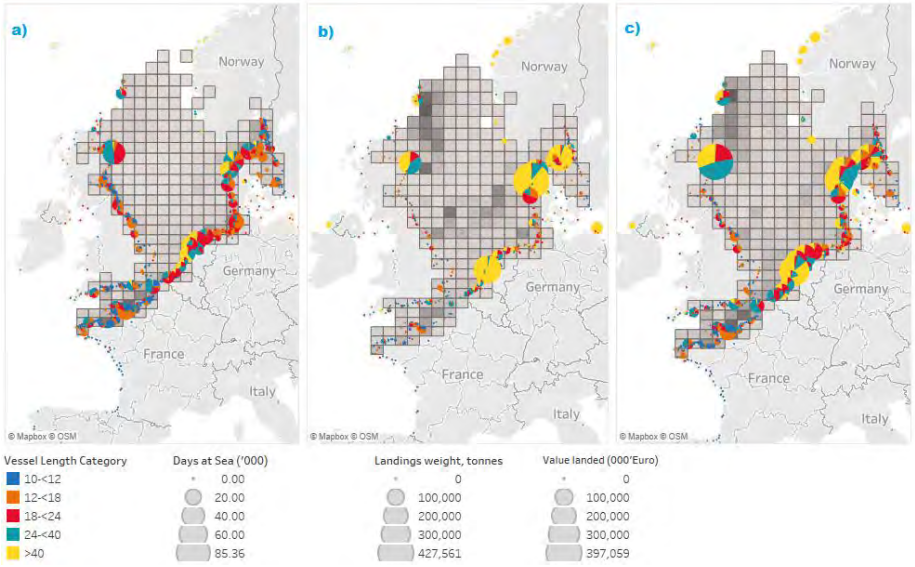
De proxy voor visserijgemeenschappen in ICES is 'aanlandingshavens'. Het visserijregister gebruiken als bron om visserijgemeenschappen te vinden, werkte niet in de ICES-context omdat sommige landen (bijvoorbeeld Ierland) werken met 'registratiehavens', waardoor er maar 5 havens gevonden zouden zijn. Nadeel is dat visserijgemeenschappen zonder haven zo niet op de kaart komen.

Sommige havens hebben een grote vloot die veel vist op de Noordzee (bijvoorbeeld Peterhead), andere havens hebben veel aanlandingen en/ of met een grote waarde (bijvoorbeeld IJmuiden). De meeste schepen (59%) zijn kleinschalig (<12m). Deze gebruiken 39% van het aantal zeedagen, 18% van de banen, 10% van de waarde (11% toegevoegde waarde). Wat verder opvalt is dat de pelagische vloot die buiten de EU vist, wel aanlandt in de EU (in gemeenschappen aan de Noordzee) en goed is voor 31% van de waarde. De Nederlandse vloot speelt hierin een belangrijke rol. Nederland neemt de vierde plaats in, in visserijinspanning in en vanuit de Noordzee, voorafgegaan door

[36] https://visserij-innovatiecentrum.nl/

[37] Hierbij gaat het op de gehele Noordzee (The Greater Northsea), van Bretagne (Frankrijk) tot Vestland (Noorwegen) en van oost-Denemarken tot Orkney en Shetland (Schotland). https://ices-library.figshare.com/articles/report/Greater_North_Sea_ecoregion_Ecosystem_Overview/21731912

het VK, Frankrijk en Denemarken. Tussen 2017 en 2019 werd er voor 1,6 miljoen ton aangeland, met een waarde van € 2 miljard. De brutowaarde die de vloten bijdroegen aan de economie van de kuststaten, waaronder Nederland, bedroeg € 1.083 miljoen, met € 477 miljoen winst (gross profit). De vloot voorzag 15.000 vissers een baan (10.000 fte).

Figuur 3.6 Visserij intensiteit (a), aanlandingen per gewicht (b) en waarde aanlandingen (c) voor elke haven met visserijschepen actief in de Greater North Sea ecoregion (2017-2019). De grootte van de cirkels geeft de orde van grootte weer, kleur geeft de categorie lengte vaartuigen weer. Schepen onder 10m zitten niet in de data. Noorse data ontbreekt

3.7 Vlagschepen

Momenteel varen er 79 schepen met een Nederlandse eigenaar (en vaak ook bemanning) onder buitenlandse vlag. Deze schepen worden verder niet meegenomen in dit onderzoek omdat we gebruikmaken van de Nederlandse data, dus aanlandingen en waarde vangst en fte onder Nederlandse vlag. Maar als het gaat om het sociaal-culturele belang van visserij, dan horen deze schepen erbij omdat de eigenaren en (veelal Nederlandse) bemanning in Nederlandse visserijgemeenschappen wonen en ze vaak (grotendeels) aanlanden in Nederlandse havens. Dit zijn zowel pelagische trawlers als kotters (euro, garnalen, boomkor, twinrig, flyshoot). Ze varen onder Belgische (24), Duitse (25), Deense (1), Engelse (22), Litouwese (1), Poolse (2) en Franse (7) vlag. De meeste eigenaren van vlagkotters wonen op Urk (44). De eigenaren van deze kotters wonen in de volgende gemeenschappen: Arnemuiden (3), Den Helder (2), IJmuiden (5), Katwijk (6), Scheveningen (6), Tholen (3), Wieringen (3), Wierum (1), Yerseke (2), Zoutkamp (4).[38]

[38] Eén vaartuig staat op naam van een bedrijf dat zowel Urks als Zoutkamps is, meegeteld bij Zoutkamp.

4

Visserij cultureel erfgoed

4 Visserij cultureel erfgoed

4.1 Visserij cultureel erfgoed heeft een sociaal-culturele waarde

Visserij cultureel erfgoed is in Nederland vooral een zaak van de verschillende visserijgemeenschappen, lokaal toerisme, visserij- of plaatselijke musea, en plaatselijke historische verenigingen.

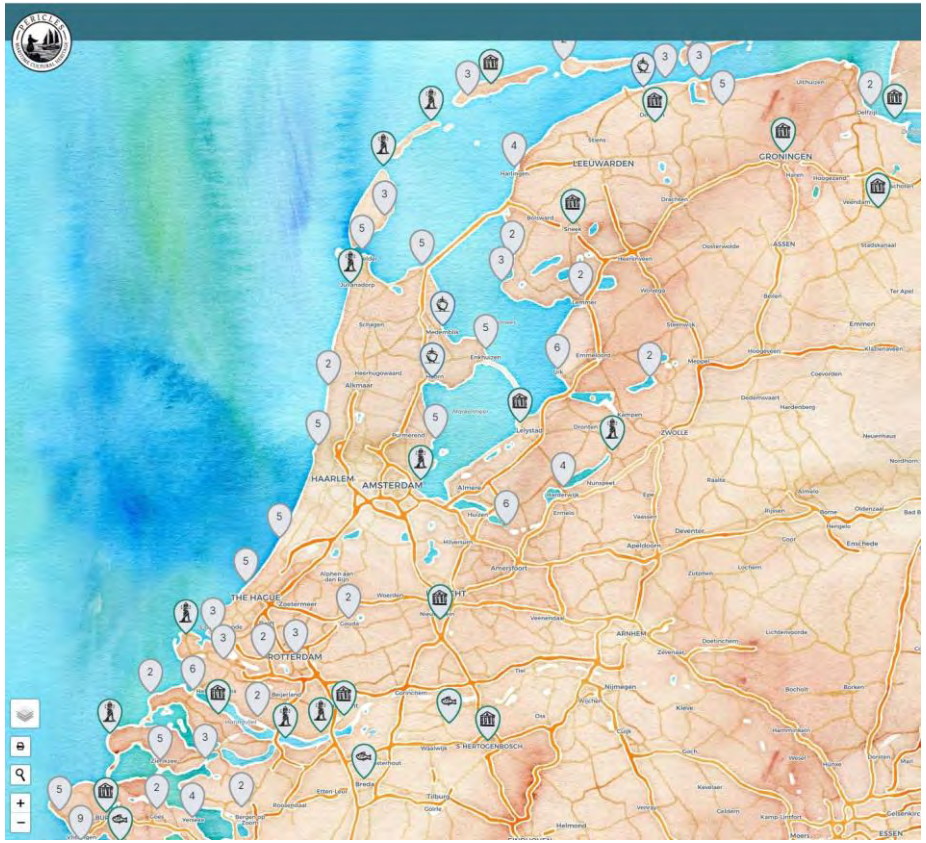
> 'De visserijgemeenschap hier in Katwijk is niet groot meer. Dat is meer nostalgie. […] Als je in het Katwijkse museum komt, dan is het wel allemaal weer visserij. De visserij dat blijft er altijd wel in.' (SEI 9)

Dat is natuurlijk logisch omdat het ook vaak gaat om plaatsgebonden gebruiken, materialen, verhalen, foto's, recepten en feesten. Het is hierdoor alleen niet voor iedereen duidelijk hoeveel visserij cultureel erfgoed er is, waar het over gaat, wat de betekenis ervan is en welke risico's het loopt om te verdwijnen of welke kansen er nog meer zijn om het te gebruiken en wat er voor nodig is om het te behouden. Een deel van het erfgoed is onlosmakelijk verbonden met de groep die het 'in leven houdt'.

> 'Als de visserij wegvalt, dan is nostalgie hartstikke leuk, maar je koopt er geen brood voor. Dan is het wel leuk al die visserijplaatsen, maar het heeft allemaal met de visserij te maken. Als de visserij wegvalt dan verwatert het allemaal. Maar alles staat of valt met dat de visserij blijft.' (SEI 9).

Toeristen en dagjesmensen die naar een vissersplaats komen zien graag een actieve haven, met in het beste geval schepen die vis op de kant zetten om dan vis te eten in een restaurant dichtbij. Uit het al eerder aangehaalde onderzoek gedaan in Hastings, Engeland blijkt dat ook de inwoners die niet aan de visserij verbonden zijn, zich identificeren met hun plaats als visserijgemeenschap, dat hun gehechtheid aan hun plaats en gevoel van identiteit verbonden is met de visserij-historie en de activiteit op het strand[39] en kade (Urquhart en Acott 2013). Kortom, visserij levert zo niet alleen vis, banen en inkomsten op voor mensen in de sector, maar draagt bij aan de identiteit, het welzijn en de gehechtheid aan de plaats van de bredere gemeenschap; allemaal elementen die bijdragen aan maatschappelijke veerkracht (Mulder 2017).

[39] De schepen in Hastings worden nog op het strand getrokken.

Figuur 4.1 Kaart van Nederland met diverse aspecten van visserij cultureel erfgoed. De kaart is online te bekijken https://mapyourheritage.eu/ klik op WaddenSea

Het is vaak moeilijk om precies de vinger te leggen op de tradities, de gewoontes, de typische elementen voor mensen in de groep zelf die zorgen voor het gemeenschapsgevoel, de sociale cohesie. Voor hen is het gewoon, het is wat je doet. Je gaat het pas missen als het verdwijnt.

> 'Er zit zo veel traditie in, met de kerst de behouden teelt[40] […], dat we allemaal vieren dat je het jaar hebt door gebracht, van vroeger uit. Dat je er allemaal nog was en dan ging je meestal een biertje doen in [het] café. […] En wat dan? Ja, toch een stukje saamhorigheid. Het is een heel, hoe moet ik dat zeggen, joh, ik kan dat niet zo goed onder woorden brengen. Ik vind het moeilijk om te zeggen wat je dan precies verliest.' (SEI 8)

Visserij cultureel erfgoed is zo dus onderdeel van het sociaal-culturele belang van visserij. In dit hoofdstuk laten we zien waar visserij cultureel erfgoed over gaat, waar het te vinden is en bespreken we hoe het te gebruiken. Voor de methode zie hoofdstuk 2.

4.2 In kaart brengen

Een van de manieren om visserij cultureel erfgoed meer inzichtelijk te maken is door het letterlijk op een kaart te zetten. We hebben hiervoor gebruikgemaakt van de online kaart ontwikkeld in het EU Project PERICLES.[41] Die kaart was één van de methoden in het project om cultureel erfgoed te onderzoeken in diverse casestudies. Op basis van een overzicht van wat er zoal beschikbaar was op de kaart (vuurtorens, musea, traditionele visserij, traditionele gebouwen, visuele kunst, liedjes en muziek, industrieel erfgoed, geloof en beschermde monumenten sites, havens en visveilingen) is dit vervolgens ook (deels) voor Nederland gedaan.

Sommige aspecten zijn zo compleet mogelijk in kaart gebracht (havens); voor andere aspecten zijn één of een paar voorbeelden op de kaart gezet (bij geloof bijvoorbeeld de Ommelebommelesteen op Urk).[42] De bevindingen voor

[40] De 'teelt' is de periode voor haringvisserij. 'De teelt duurde van eind mei tot begin dec. Het begin van de teelt, de datum waarop de schepen mogen uitvaren ter haringvisserij, werd in Nederland vastgesteld door het Produktschap voor Vis en Visprodukten. De datum van uitvaart wordt voorafgegaan door Vlaggetjesdag. Het einde van de teelt, behouden teelt genoemd, werd door reder en schipper bepaald, en was afhankelijk van de mogelijkheden om nog haring te kunnen vangen met de vleet. De loggers die niet aan de wintervisserij deelnamen, werden na behouden teelt geheel onttakeld, de resterende proviand werd verdeeld, terwijl de totale financiële afrekening tussen rederij en bemanning plaatsvond' (Oosthoek encyclopedie).

[41] www.Mapyourheritage.eu

[42] De Ommelebommelesteen maakt deel uit van een geboortefolklore op het voormalige eiland, de steen is een granieten kei 30 meter voor de kust van Urk, waar de kinderen vandaan komen. Hoe precies, daar bestaan verschillende versies van. https://nl.wikipedia.org/wiki/Ommelebommelesteen

Nederland samengevat: visserij en maritieme musea (43), visserij herdenkingsmonumenten (11), (in)actieve vuurtorens (52), havens (30), afslagen (13) en visserijfestivals (10).

4.3 Een Zeeuwse casestudie

In drie vissersgemeenschappen in Zeeland werd kort veldwerk gedaan om visserij cultureel erfgoed in kaart te brengen en om aan mensen in die gemeenschappen te vragen hoe zij hun gemeenschap zien

Maritiem en visserijverleden
Rond de veertiende eeuw was er al visserij in Zierikzee en Arnemuiden. Beide gemeenschappen kennen een lange maritieme historie door hun ligging aan het water. Het werden belangrijke handelscentra, wat welvaart bracht voor de gemeenschap (Van Keken 2014; interview SA2). In 1870 leefde twee derde van de Arnemuidense bevolking van de visserij.

Zierikzee kende een haring en later een kabeljauw visserij en verwerking (zouten). In de vijftiende eeuw ontwikkelde zich ook een mosselcultuur en na de aanleg van de Kreekrakdam (1867) ook kreeftenvisserij. Tegenwoordig heeft alleen Zierikzee nog een haven; Arnemuiden raakte in 1872 de verbinding met de zee kwijt door de aanleg van de Sloedam. De vissersschepen meerden van toen af aan in Vlissingen of Veere. De vloot van Arnemuiden viste zowel op de Noordzee als in de Zeeuwse delta. Zierikzee heeft een monumentale binnenstad en een oude en nieuwe haven. In de oude haven is een museumhaven waar het Zeeuws cultureel (zeilend) erfgoed bewaard wordt en waar scheepsbouw en onderhoud centraal staan. In de nieuwe haven liggen de mosselkotters.

Yerseke is vooral bekend als mossel- en oesterdorp (Van der Zeijden et al. 2011) maar van een veel later tijdstip dan Zierikzee en Arnemuiden. Tot de 18e eeuw lag het dorp niet aan het water, maar door overstromingen werd het ook een kustplaats. Nieuw ontstane zandbanken werden door de bewoners ontdekt als zeer geschikt voor de schelpdierproductie (Van Ginkel 1989). Waren er voor 1850 maar vijftien bewoners met een visserschip, na 1870 groeide de vloot en werkten steeds meer mensen in de schelpdiersector (Van Ginkel 1989). Tegenwoordig is de Mosselveiling in Yerseke goed voor 50-100 miljoen kilo aan mosselen per jaar (Nederlandse mosselveiling 2022). Ook heeft Yerseke nog veel historische oesterputten waar de oesters in vers zeewater bewaard worden nadat ze geoogst zijn uit de Oosterschelde en Grevelingen (Van der Zeijden et al. 2011).

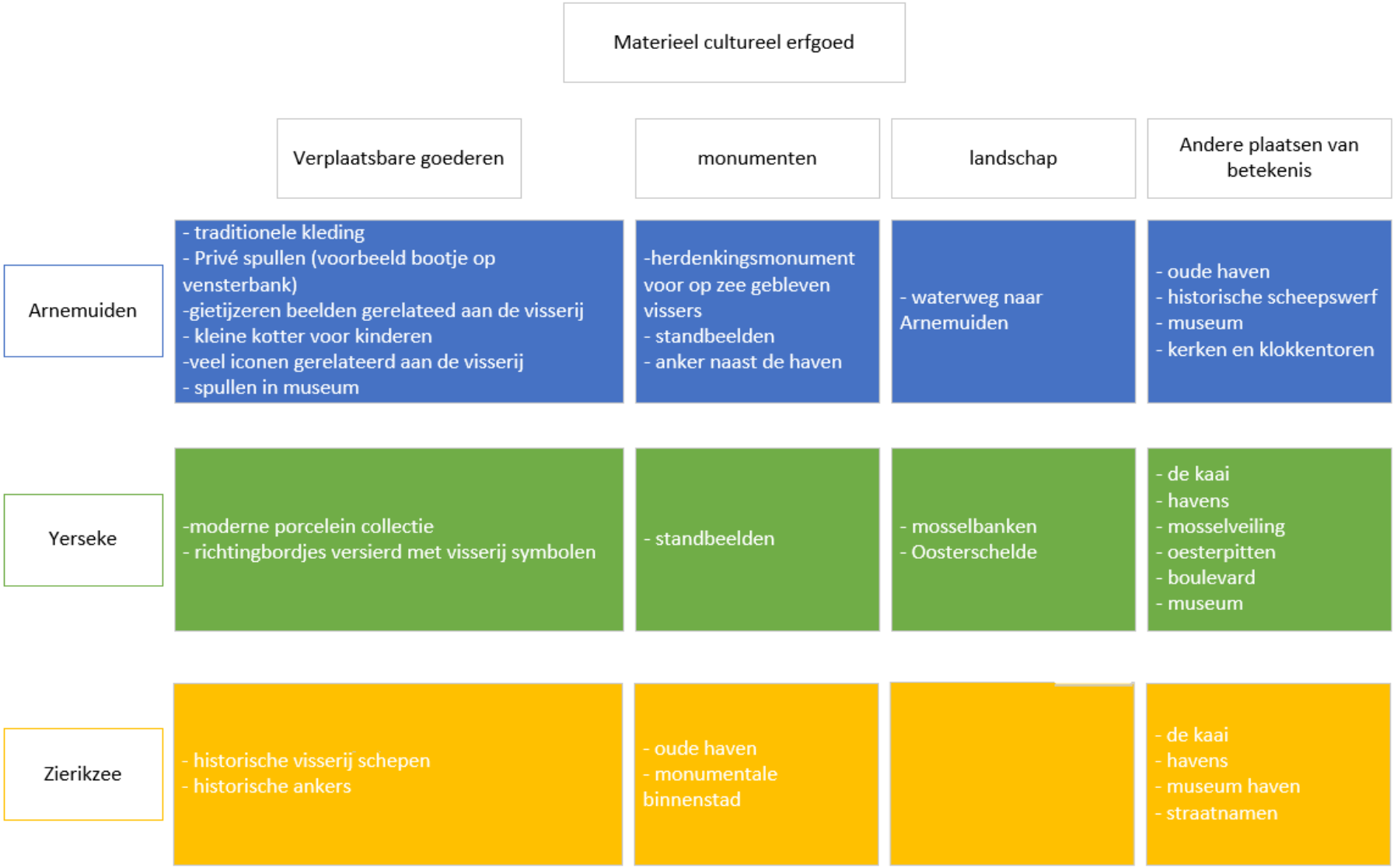
Visserij als activiteit is tegenwoordig, van deze drie plaatsen, het meest zichtbaar aanwezig in Yerseke.

Visserij cultureel erfgoed in Arnemuiden, Yerseke en Zierikzee
In Arnemuiden struikel je over verwijzingen naar de visserij, standbeelden, monumenten een museum en een historische werf. Naast allerlei publieke artefacten, valt op hoeveel visserij-gerelateerde spullen in mensen hun vensterbanken staan. In Zierikzee is dit een stuk minder; wel zijn er diverse verwijzingen in het straatbeeld naar het maritieme en visserij verleden, zoals straatnaam borden, decoratieve ankers (van verschillende formaten), informatie bordjes en muurschilderingen gerelateerd aan de mosselvisserij rondom de haven.

Vergeleken hiermee was er in Yerseke veel minder visserij-gerelateerd cultureel erfgoed in het straatbeeld te zien alleen het standbeeld van de Mosselman in de haven, en richtingbordjes gedecoreerd met mosselen. Zowel in Zierikzee als in Yerseke benoemden mensen 'de kaai' (de haven) als belangrijke plaats, waar men een ommetje maakte en elkaar tegen kwam en waar men zich 'thuis' voelt (zie figuur 4.2).

Ook immaterieel cultureel erfgoed werd gevonden, ook al is dat moeilijker tijdens een kortdurend veldbezoek en zou meer veldwerk hiervoor nodig zijn. In alle drie de dorpen vinden festiviteiten plaats gerelateerd aan de visserij (zie figuur 4.3). In Zierikzee zijn dat de havendagen, mede georganiseerd door de vissers van Zierikzee. Meer recentelijk vindt ook *zomerbries* plaats waar ook aandacht is voor traditionele klederdracht en optredens van shantykoren.[43] Arnemuiden heeft een jaarlijkse visserijdag. Yerseke heeft de mosseldag.

[43] Shanty is een verbastering van 'chant' (Engels) of 'chantez', gebiedende wijs van 'chanter' (zingen) (Frans) en staat voor zeemans- of matrozenliedjes. Het zijn ritmische liedjes die matrozen in koor zongen tijdens monotone karweitjes zoals het lichten van het anker, of voor de lol (https://nl.wikipedia.org/wiki/Shanty).

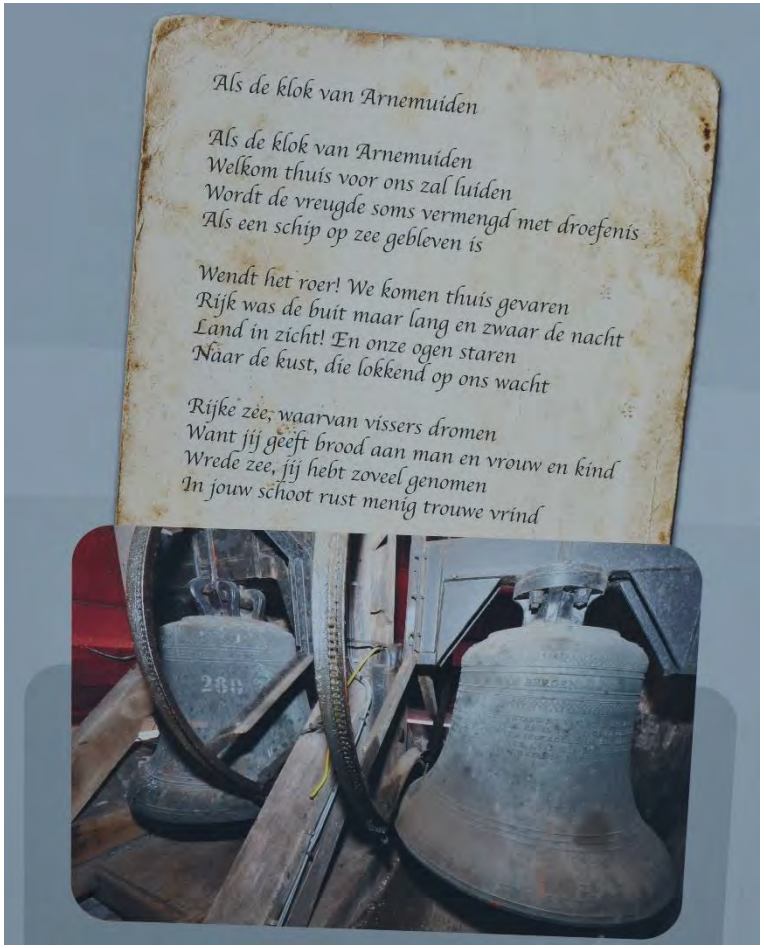

Figuur 4.2 Visserij-gerelateerd materieel cultureel erfgoed in Yerseke, Arnemuiden en Zierikzee

Figuur 4.3 Visserij-gerelateerd immaterieel cultureel erfgoed in Yerseke, Arnemuiden en Zierikzee

In Arnemuiden vertelden mensen over het lied 'Als de klok van Arnemuiden' als onderdeel van het immateriële erfgoed. Het gaat over de klok van de kerk die luidde als de vissers weer huiswaarts kwamen. Het verhaalt over de mooie vangsten maar ook over de gevaren van het vissen, je weet immers nooit of iedereen weer terugkomt.

Figuur 4.4 Is de klok van Arnemuiden (foto: Kraan)

Bewoners vertelden dat het lied, *Als de klok van Arnemuiden,* traditioneel gezongen wordt op bruiloften en feesten, maar ook dat voor sommigen het lied te emotioneel is omdat ze een familielid verloren zijn op zee (zie figuur 4.4).

Ervaart men het als een 'Visserijgemeenschap'?
In interviews met mensen op straat werd gevraagd hoe ze hun gemeenschap zagen, zonder daarbij direct naar visserij te verwijzen. In Arnemuiden en Yerseke benoemden mensen zelf hun dorp als visserijgemeenschap. In Zierikzee staat het maritiem verleden meer centraal dan de visserij. Opvallend was dat in alle drie de plaatsen de bewoners verwezen naar het belang van geloof voor de gemeenschap, de zondagsrust, het feit dat veel mensen in Yerseke en Arnemuiden drie keer op zondag naar de kerk gingen, maar ook hoe de kerk een belangrijke ontmoetingsplek is in het dorp. Ook al gaf men aan wel minder naar de kerk te gaan dan vroeger, religie werd wel gezien als belangrijk. In Zierikzee was dit iets minder het geval, maar het was nog altijd een gebruik om elkaar niet te groeten op zondag op straat (wel op de andere dagen).

Opvallend in de straatinterviews was dat men graag zijn of haar visie gaf over het onderwerp. Niet iedereen vond dat zijn/haar dorp als visserijgemeenschap gekenmerkt kon worden, waarbij vergelijkingen werden getrokken met andere dorpen zoals Urk of Bruinisse. Tegelijkertijd viel op dat mensen veel wisten te vertellen over wat er speelt in de visserij en de grootte van de vloot. Hoewel niet alle vloot inschattingen even accuraat waren, leek men wel zeer betrokken te zijn op de visserij.

4.4 Een casestudie in het waddengebied[44]

Wieringen is een voormalig Waddeneiland, waar al sinds de middeleeuwen gevist wordt, bijvoorbeeld op haring voor de kust van Scandinavië. Op Wieringen is het museum Jan Lont te vinden waar een deel van het visserij erfgoed te zien is. De haven en afslag in Den Oever herbergen ook een aantal bijzondere 'plekken' zoals de vuurtoren van Wieringen (sinds 1930 niet meer in gebruik), het monument op de havendijk (uit 2005), de cafés Tante Pietje (waar veel vissers samenkomen op vrijdag) en de Houtzolder (een havencafé),

[44] Bron: Buijze en Scholten (2021), De potentie van cultureel erfgoed van visserij in het Nederlandse waddengebied. Bachelor Kust- en Zeemanagement. Van Hall Larenstein en WUR.

En Stageverslag Adelien de Jong 2019. Visserij, Cultureel Erfgoed en Vlaggetjesdag in Zoutkamp.

maar ook het oudste nog varende vissersschip van Nederland, de WR60. De WR60 is gebouwd in 1840 en eigendom van stichting Skuutje WR60 en wordt nog gebruikt om mee te vissen. Immaterieel erfgoed is bijvoorbeeld de kennis over het westelijk wad, waar veel Wieringer visbestekken liggen, de achternaam 'Visser' die veel op Wieringen voorkomt (Colligon 2010), het Wieringen volkslied met meerdere coupletten over de visserij, het Wieringen kookboek met traditionele recepten, het Vistival (een culinair evenement waarin de Wieringer vis centraal staat) en de flora en visserijdagen (georganiseerd sinds 1959).

In Zoutkamp is ook veel visserij cultureel erfgoed te vinden. Er is het Zoutkamper visserijmuseum, er zijn de monumentale sluizen, en er is een monument ter nagedachtenis aan vissers van Zoutkamp die op zee gebleven zijn. Ook is er het 'leugenbankje'[45] in de haven. Er zijn straatnamen zoals Visserstraat, Vishalstraat, De Garnaal, de Schuit. Zoutkamp heeft een haven die weliswaar niet meer dienst doet als zeehaven door de afsluiting van de Lauwerszee in 1969, maar waar visserijschepen wel aanleggen voor onderhoud. Ook hier zijn cafés en restaurants aan de haven zoals ZK86, Café Aan de Haven en Kielerbocht. Het visserijmuseum heeft een replica van een garnalensloep, waarmee vroeger op de Lauwerszee gevist werd (de ZK31), in haar bezit. Ook hier zijn er meerdere liederen die refereren naar de visserij zoals 'de vissers van Zoutkamp' en 'Dou Zoltkamp nog aan de Louwerszee lag'. En ook Zoutkamp heeft een visfeest namelijk vlaggetjesdag.

Vlaggetjesdag in Zoutkamp

De naam 'vlaggetjesdag' komt van de schepen die voor aanvang van het (haring)seizoen (lange tijd start op vijftien juni) opgeknapt werden (geschilderd, de motor getest, proefvaarten gemaakt) en versierd (gepavoiseerd) met vlaggetjes (Van de Voort 1975). De eerste melding van vlaggetjesdag in Nederland is van Vlaardingen (1858). De eerste keer dat vlaggetjesdag in Zoutkamp gevierd werd was in 1959. De initiatiefnemer was de huisarts van het dorp, Dokter Qué, samen met andere dorpsnotabelen. Het begin van vlaggetjesdag viel samen met de op handen zijnde afsluiting van de Lauwerszee, iets dat voor de Zoutkampers zeer ingrijpend was. De dagelijkse routines in de haven zouden veranderen met de komst van de nieuwe haven in Lauwersoog, en met vlaggetjesdag werden deze verheven tot traditie. De dokter genoot groot vertrouwen in het dorp en zijn initiatief werd omarmd. De vlootschouw van de met vlaggen versierde schepen staat centraal op vlaggetjesdag in Zoutkamp, dat vier dagen duurt. Met name het onderdeel dat de schepen de Garnalenkoningin gaan ophalen uit de 'Lauwerszee' en haar toespraak, die gaat over het wel en wee van de visserij voor de bevolking van Zoutkamp. Elk jaar wordt een nieuwe dochter van Zoutkamp gekozen voor deze eervolle rol. Liefst een vissersdochter of iemand die werkt in de visserij. Dit gebeurt in het diepste geheim door een speciale commissie. De eerste Garnalenkoningin van Zoutkamp:

> '[Dokter] Qué kende ons gezin goed, hij kwam vaak over de vloer,' (Vis, 2019). De eerste rede van de koningin verwijst naar de op handen zijnde sluiting van de Lauwerszee: 'Door mijn regering werd ik op de hoogte gesteld van de plannen die gereedliggen voor de afsluiting van de Lauwerszee. Dit wordt voor u, vissers, een beperking van de visgronden en voor ons worden de schuilplaatsen minder talrijk. Ook vele geschikte gelegenheden voor gezinsuitbreiding worden ons ontnomen.' (De Jong 2019)

Ze verwijst hierbij naar het verlies van de visgronden in de Lauwerszee met gevolgen voor de visserij en de garnalenstand. De functie van de Garnalenkoningin is in de loop van de tijd veranderd; ze vertegenwoordigt nu ook de vloot op bepaalde gelegenheden. Een Zoutkamper garnalenvisser:

> 'De koningin vertegenwoordigt de garnalenvissers, als er iets loos is gaat ze mee, ze is aanwezig bij openingen van scholen, ze gaat wel met de burgemeester mee. En niet alleen voor Zoutkamp hoor, ook voor Friesland, Paessens/Modergat heeft ook wel gevraagd of ze kwam. We hebben ze ook wel meegenomen naar Duitsland, daar presenteerde ze garnalen, die Duitsers vonden dat geweldig! Ein Krabbenköningin, dat is geweldig!' (De Jong 2019)

[45] Een leugenbankje is in veel vissersplaatsen te vinden in de haven, waar vooral oud vissers te vinden zijn die elkaar (sterke) verhalen vertellen.

Rede garnalenkoningin 1959

K. H. QUE.
ARTS
ZOUTKAMP (Gr.)
(HOLLAND)

ZOUTKAMP.

Vissers van Zoutkamp!
En zij, die met de Visserij van doen hebben!

Voor de uitnodiging, die ik van U mocht ontvangen voor het bijwonen van deze Feestdag, spreek ik mijn oprechte dank uit.
Met enige schroom heb ik gedacht deze te moeten aanvaarden, gezien het feit, dat wij nu juist niet kunnen spreken, dat er tussen de Mijn bevolking en de Uwe een hechte vriendschap bestaat!. U doet Uw plicht om ons in Uw netten te vangen, maar Wij hebben behouden ons het recht voor om zo goed mogelijk in schuilplaatsen te verbergen.
Toch rekenen wij het tot een grote eer, wanneer wij - eenmaal in Uw netten verstrikt geraakt zijnde - na een goede behandeling als een (heerlijke)delicatesse op Uw tafels mogen prijken.
Voorts hebben enige Wensen Mij genoopt hier aanwezig te zijn.
Door mijn regering werd ik op de hoogte gesteld van de plannen, die gereed liggen voor de afsluiting van de Lauwerszee. Dit wordt voor U, vissers, een beperking van de visgronden en voor ons worden de schuilplaatsen minder talrijk. Ook vele geschikte gelegenheden voor gezinsuitbreiding worden ons ontnomen.
Uiteraard zullen hier onder U andersdenkenden zijn, maar de mogelijkheid bestaat toch, dat er een beperking ontstaat, waarmede èn de vissers, èn wij niet gebaat zijn.
Ik hoop niet, dat bij een betwisting van elkaars grondgebied zich moeilijkheden zullen voordoen.
Mocht er eventueel strijd geleverd moeten worden; Ik vergeker U, dat wij U niet met die verschrikkelijke wapens zullen bestrijden, die hedde atoombommen noemen.
Ik wens dan ook, dat de afsluiting van de Lauwerszee nog vele jaren op zich zal laten wachten.
Als wij eenmaal gevangen in Uw netten hier bij deze mooie vishal zijn aangekomen en na gewogen en fijn gepoederd te zijn klaar staan, worden wij door middel van de afslagklok aan diverse handelaren afgeleverd.
Van mijn Ministers vernam ik, dat met de afsluiting van de Lauwerszee deze vishal zal worden overgeplaatst naar de hoofdstad der Provincie.
Dit zou voor Uw dorp betekenen: geen afslag meer.
Ik wens evenwel, dat dit mooie gebouw tot in lengte van dagen de sieraad van Uw dorp mag blijven.
Vissers!! Haal de mazen van Uw netten niet te nauw aan. Wij zien ook liever, dat onze kinderen eenmaal op Uw tafels prijken; eenmals dat zij gemalen worden om als veevoeder te dienen.
Tenslotte wil ik U raden: Vis zoveel U kunt; Onze bevolkingsaanwas is van dien aard, dat U ons toch niet kan uitroeien.
Ik wens U allen EEN GOED JAAR en EEN BEHOUDEN VAART!!

Figuur 4.5 Rede van de Garnalenkoningin in 1959, de eerste Vlaggetjesdag op Zoutkamp (De Jong 2019)

4.5 De rol van visserij cultureel erfgoed

Visserij cultureel erfgoed is overvloedig aanwezig in visserijgemeenschappen. Het heeft betekenis voor de inwoners en, vooral het immateriële erfgoed, wordt door de aanwezigheid van een actieve vloot levend gehouden. Tegelijk roepen de veldbezoeken de vraag op of visserij-gerelateerd erfgoed een prominentere plek zal krijgen als de visserij zelf kleiner wordt. Arnemuiden en Zierikzee leverden immers met een kleine overgebleven vloot veel meer tastbaar erfgoed op dan Yerseke. Of valt dat simpelweg te verklaren doordat de geschiedenis van de visserij in Yerseke een paar eeuwen korter is? Of dat het visserij-imago meer een plek krijgt in een gemeenschap om het zo beter te kunnen behouden (De Madariaga et al. 2019, Ghazali 2011)? Ook in Zoutkamp viel het ontstaan van Vlaggetjesdag samen met de afsluiting van de Lauwerszee dat ingrijpende gevolgen heeft gehad voor de visserij van Zoutkamp. Om deze relatie beter te kunnen begrijpen, zou meer onderzoek gedaan moeten worden.

Behouden en gebruiken van erfgoed

Kennis over visserij cultureel erfgoed is heel erg gefragmenteerd. In de Waddenzee case werd met stakeholders gesproken over het benutten van visserij erfgoed en men vond dat dit erfgoed beter tot waarde zou kunnen komen (Buijze en Scholten 2021). De sector en gemeenschappen zouden het wat meer naar buiten kunnen brengen, door educatie-visserij, bezoekerscentra, websites[46] naast visserij-evenementen en musea, visserij te koppelen aan water-activiteiten. Daarbij kan de sector samenwerking zoeken met lokale ondernemers, toerisme, en betrokken bestuurders. Het meer tonen en uitdragen van visserij cultureel erfgoed kan bijdragen aan het versterken van een positief imago van de sector en het visserijverhaal kan een boost brengen en sommige regio's meer op de kaart zetten. Toerisme en visserij kunnen elkaar op die manier versterken.

Er kleven ook risico's aan het willen 'behouden' of 'vast' houden of benutten van erfgoed. Zo kan de authenticiteit van het erfgoed ook juist verdwijnen omdat het bevroren wordt in de tijd en het risico loopt een karikatuur te

[46] Zie bijvoorbeeld Zeeuwse ankers (www.zeeuwseankers.nl). Dat verhalen vertelt over landschap, monumenten, voorwerpen en meer aan de hand van wat ze erfgoedlijnen noemen, waaronder 'Zilt en Zoet', met daaronder 'visserij'.

worden, zoals met Volendam gebeurde (Van Ginkel 2009b). Terwijl cultureel erfgoed zich, door de tijd heen ontwikkeld. Verschillende actoren zullen zich ook anders tot het erfgoed verhouden en ook kunnen er verschillende belangen een rol spelen. Zo is er bijvoorbeeld ook soms terughoudendheid bij de sector: 'Je merkt wel dat er bij vissers van oudsher een beetje angst voor is. Het is een beetje van: nou laat ons maar gewoon vissen en de netjes maken op de kant zonder pottenkijkers' (Visser voorman in Buijze en Scholten 2021). Vissers willen ook gewoon hun werk doen zoals ze dat nu doen en niet een toneelstukje opvoeren. Ook moeten plaatsen niet zo aantrekkelijk worden dat het allerlei investeerders aantrekt die huizenprijzen opdrijven zodat lokale bewoners er niet meer kunnen wonen (Buijze en Scholten 2021, Beeris 2018, Angeli en Lesueur, 2013). Ook spelen er vragen over wie er besluit over wat erfgoed is en of het behouden moet worden, en voor wie is het erfgoed? Zowel in Yerseke als in Zierikzee vroegen mensen zich af of de haven- en mosseldagen voor de gemeenschap bedoeld waren of voor het toerisme.

5

Identiteit, sociale cohesie en welzijn

5 Identiteit, sociale cohesie en welzijn

5.1 Identiteit

Dat visser zijn niet gewoon een baan is maar onderdeel van iemands identiteit (zie hoofdstuk 2) blijkt ook uit de gesprekken en enquête.

> 'Mijn hele familie ademde gewoon vis. Het ging altijd over vis of visserij.' (SEI 6)

> 'Ik was vier en toen vulde ik de [boet]naalden[47] al [voor het netten boeten]. Je krijgt zo'n overalletje en ik kwam van de kleuterschool af en ik liep naar de nettenschuur toe van mijn opa en je ging naalden vullen voor een stuiver per naald.' (SEI 8)

Met andere woorden: je moet ook wel voor visserman 'in de wieg gelegd zijn'. Dit gaat vaak nog generaties terug.

> 'En ik heb dat meegekregen natuurlijk, zowel van m'n vaders kant als van m'n moeders kant alleen maar, vissers. Dus dat, dat zit dan op een of andere manier wel ergens diep geworteld in je lichaam. Van dat gevoel. Al de verhalen die je hoort als jongetje natuurlijk. Op zondag bij oma en opa, alle twee werden ze opgezocht nadat we naar de zondagsschool geweest waren of naar de kerk. Dan was het daarna wandelen naar de ene oma en daarna weer naar de andere oma. Maar daar werd alleen maar gesproken over visserij.' (SEI 3)

Om in de visserij te werken, zijn bepaalde vaardigheden nodig. Een docent op een visserijschool vertelt welke vaardigheden je moet hebben:

> '[V]isserij is een ambacht, zeker het technische gedeelte [...], het handwerk, het nadenken, [het] je in de natuur kunnen begeven en het jagersinstinct. [...] Je moet inventief zijn. [...] je bent ook deelvisser dus je bent ook afhankelijk van de opbrengst van de visvangst.'

En je moet je kunnen aanpassen:

> 'Wanneer ze de pier uitvaren, [komen] ze in één keer in een wereld terecht.' (SEI 2)

> 'Het begint al met de mentaliteit dat je van huis kunt wezen, want de meeste mensen kunnen dat ook niet. Er moet een beetje vrijheid in zitten, dat je dat los kunt laten. Als je dat niet hebt dan wordt het nooit wat. Ik denk dat als je ermee opgegroeid bent, dan is het makkelijker. Maar als jij niet de kriebels hebt van het vis vangen, dat moet je ook hebben, want dat is hartstikke leuk.' (SEI 9)

Vissen is een zwaar beroep. Bij de pelagische visserij maak je dagen van twaalf uur op en twaalf uur af en kom je pas terug als het ruim vol zit. Op de kottervisserij maak je soms dagen van twintig uur:

> 'Je stapt zondagnacht op zo'n boot, als je geluk hebt kan je nog effe een klein slaapje doen. Heb je pech, dan sta je gelijk aan 't werk. En dan krijg je pas misschien de avond erna je eerste slaapje te pakken. En dat is best wel aanpassen, vooral als je dat nooit gedaan hebt. Maar de meesten die voor zo'n kotter kiezen, die zijn ook wel eens meegegaan, met een oom, met een vader en of een broer. Dus die hebben al een beetje een idee waar ze in

[47] Vissers gebruiken boetnaalden om gaten in de netten te boeten.

terechtkomen. Dat is best zwaar natuurlijk, vooral als jonkie zijnde.' (SEI 2)

Deze vaardigheden zijn echter niet voldoende - visserijpapieren moeten ook behaald worden. Vroeger zei men nog wel eens: 'Als je niks anders meer kan dan ga je maar vissen' (SEI 2), maar nu is dat niet meer het geval. Vissers moeten een mbo-opleiding volgen, en voor vissersschepen is een andere vaarbevoegdheid nodig dan voor alle andere schepen. Ook een maritiem officier (die verder op alle schepen mag varen) moet voor de visserij aanvullende papieren halen (SEI 2).

'Het mooie van de visserij is het ambacht, want je weet nooit wat je vangt. Een boer weet wat-ie in de grond stopt en wat eruit komt, voor een visserman is het elke keer anders, want je weet het nooit. Je hebt met zoveel andere factoren te maken, bijna niet voorspelbaar, eigenlijk, dat [is] het leuke ervan, en dat vindt iedereen ook het spannende.' (SEI 9)

Vissers zijn trots op hun werk en houden van hun vak. Ook al willen ze er geld mee verdienen, winst maken is niet het enige doel (Britton en Coulthard, 2013). Vissers zijn dus gemotiveerd om het werk te doen, maar dit laat ook zien dat stoppen met vissen, omdat het door omstandigheden moet, heel moeilijk is.

'[Ons] visserijbedrijf, dat wordt de komende maand gesaneerd. [....] Dat is hier loos. [...] Het houdt op, voor ons gezin, voor zeven gezinnen [bemanning] houdt het op. En we moeten allemaal iets anders zoeken.' (SEI 7)

De Nederlandse visserijbedrijven kennen een maatschap-structuur, waardoor de bemanning en hun families de opbrengsten delen. Het betekent ook dat de risico's gedeeld worden met de schipper. De inkomsten van de bemanning hangen af van de vangsten. Als er niks gevangen wordt, wordt er ook niks verdiend. En van de vangsten gaan eerst de kosten voor de brandstof en het onderhoud af. Zijn de vangsten goed, dan delen de bemanningsleden mee.

Bemanningsleden zijn veelal familie of plaatsgenoten, men kent elkaar dus vaak goed. Ook is er over het algemeen[48] een solidaire en egalitaire cultuur aan boord.

'Bij ons is het gewoon allemaal één. Het is natuurlijk als wij tien kotters hadden varen kon ik ook niet zestig man elke dag vragen: "Hoe gaat het met je?" Maar er zit wel een bepaald beleid in. En ik denk dat dat gewoon van oudsher is; mijn opa had het al. Alle mensen zijn gewoon nodig. Een schipper is belangrijk, maar iemand aan dek is net zo belangrijk.' (SEI 8)

'Op een schip ben je op elkaar aangewezen en teambuilding gaat van nature omdat zij een gezamenlijk doel hebben, dat is zorgen voor de vangst en voor elkaar.' (deelnemer regiobijeenkomst)

De schipper is natuurlijk de baas op zee en neemt de beslissingen. Die helderheid moet er zijn. Maar omdat de schipper vaak ook de vader, oudere broer of oom is, is het ook een natuurlijke hiërarchie (Van Ginkel, 2001). Het elkaar goed kennen aan boord, draagt bij aan het sociaal welzijn (Britton en Coulthard 2013).

Het vinden van bemanning is onderdeel van de zorgen van de schipper. In tijden dat het economisch goed gaat met de visserij, is dit niet zo'n probleem. Zeker in 2022 was te merken dat het slecht ging met de visserij met verder een krappe arbeidsmarkt, toen werd het moeilijk goed personeel vast te houden. Ook op Urk waar veel vissers grote families hebben en velen graag de visserij in gaan, is er een verschuiving opgetreden naar meer buitenlandse opvarenden. De groei van het aantal buitenlandse bemanningsleden en wat dit betekent bespreken we onder het kopje 'Opvarenden uit woonplaats, Nederland en Buitenland'.

[48] Er zijn hierin wel verschillen tussen 'culturen' aan boord. Een vissersvrouw uit Texel vertelde dat er bij Texelaars aan boord een zeer gelijkwaardige cultuur is, en dat anders was bij andere (in het voorbeeld een Zeeuwse kotter) waar meer rangen waren (SEI 11).

5.2 Familiebedrijven

Veel visserijbedrijven in Nederland zijn familiebedrijven. Familiebedrijven dragen bij aan de veerkracht van de sector; zijn adaptiever en in moeilijke tijden weet men het veelal langer vol te houden dan 'rationeel economisch' te verwachten valt (Van Ginkel 2009a, Van Ginkel 2014). Als het economisch slechter gaat, raak je je bemanning niet kwijt als het familieleden zijn, en als mede-eigenaren ook familie zijn is de bereidheid om in te teren en het huishoudboekje aan te passen groter (Van Ginkel 2014). Familiebedrijven zijn verhoudingsgewijs winstgevender dan andere beursgenoteerde bedrijven, hebben een langetermijnvisie en kennen vaak een hoge mate van saamhorigheid; bedrijven zijn ingebed in de regio (Quirijns et al. 2015). De andere kant van de medaille is dat in tijden van crisis familiebedrijven kwetsbaar zijn omdat meerdere leden van de familie door dezelfde problematiek geraakt worden (Van Ginkel 2014). Het voortzetten van het familiebedrijf gaat niet alleen over de economische kant van de zaak, maar kent ook een sterkte sociale component. Het familiebedrijf, waar het schip het symbool van is, is meer dan een manier om een inkomen te verdienen, het is ook een bron van trots en gemeenschappelijke en individuele identiteit (Van Ginkel 2014). De namen van de schepen geven vaak ook uitdrukking aan familierelaties, op Texel vaak de vader (Van Ginkel 2014). Opvolging van zonen en dochters in het bedrijf is gewenst. Het onderwerp bedrijfsopvolging is dan ook van groot belang. Bedrijfsbeslissingen worden mede genomen met het oog op de verwachte toekomst van bedrijf en kinderen.

Eenenzestig procent van de schipper-eigenaren uit de enquête heeft een familiebedrijf; waarin familieleden mede-eigenaar zijn. Bij de meesten van hen zijn dat ouders (32%) en/of broers (31%) en/of zoons (22%) en/of hun echtgenote (15%) en/of neven (14%) en/of opa, zwager, oom. In een kwart van de gevallen waren het meerdere familieleden die deel namen in het bedrijf. Bijna 40% van de schipper-eigenaren geeft aan de enige eigenaar te zijn[49]. Verder hebben drie een zakelijke partner(s) buiten de familie. Als we beide vragen samen nemen dan heeft 75% van de schipper-eigenaren ofwel familie als mede-eigenaar ofwel familie aan boord.

Vijftig procent van de schipper-eigenaren heeft familie aan boord. Bij 30% van de eigenaren is méér dan de helft van de bemanningsleden familie van de eigenaar, bij een vijfde is dat tussen de 25-50%. Van de bemanningsleden geeft 40% aan familie te zijn van de eigenaar. En 36% van de bemanningsleden geeft aan dat iemand anders aan boord familie is van hem/haar. Als we deze gegevens samen nemen (of eigenaar en/of mede-bemanning familie) werkt 45% van de bemanning samen met familie aan boord.

Niet alleen zijn er veel familiebedrijven, ook werken veelal veel familieleden in de visserij of gerelateerde industrie.

> 'Ik heb een paar neven die zijn stuurman op een hek trawler. M'n broer is schipper-eigenaar op een flyshooter. Ik ben schipper op een boomkor kotter en ik heb dat dan overgenomen samen met mijn oom, van m'n opa weer en die heeft dat ook weer van zijn vader en die ook weer van z'n vader. En m'n broertje heeft bij me gevaren. Al mijn vrienden, ik heb er een stuk of tien die varen allemaal ook op pelagisch maar ook op de kottersector.' (SEI 8)

> 'Ik ben geboren en getogen in Katwijk, opgegroeid met de visserij, familie ook allemaal in de visserij, mijn vader was visser, mijn opa was visser, familie vissers daaromheen, want er waren meer vissers, maar ik ben de enige overgebleven visser van die familie. Mijn zoon is ook visser, vaart ook in pelagische visserij. Een andere zoon werkt bij toeleverancier van netten, die is ook betrokken met de visserij. Dus ik ben erg verweven met de visserij qua familie. Drie zussen doen totaal iets anders. Eén van mijn neven toch weer gaan varen, het zit toch in het bloed schijnbaar. Toch weer zeewaarts, in de bagger, het zit er toch nog een beetje in.' (SEI 9)

[49] Er waren twee personen die de enquête hadden ingevuld voor schipper-eigenaren die ofwel schipper waren maar geen eigenaar, ofwel een bedrijf vertegenwoordigde met meerdere schepen.

5.3 Vrouwen van vissers

De vrouwen spelen een belangrijke rol in het familiebedrijf. Ten eerste doordat ze mede-eigenaar kunnen zijn en delen in winst, verlies en risico. Ten tweede doordat de mannen veel weg zijn, en ze vaak naast hun eigen baan het huishouden draaien en de kinderen grotendeels alleen opvoeden, ook een rol spelen in het bedrijf. Het alleen zijn, vraagt wel wat van vrouwen. Vissers over vrouwen:

> 'Deze vrouwen zijn vijf dagen in de week alleen thuis. Die moeten alles alleen rooien, met de kinderen en alles er omheen. Die moeten ook pittig zijn anders komt het niet goed. En dat is wel een beetje het kenmerk. Je moet wel stevig in de schoenen staan anders red je het niet.' (SEI12)

> '[J]e moet wel een vrouw hebben die er ook tegen kan. Die moet ook zelfstandig zijn, gaat ook haar eigen leven leiden.' (SEI 9)

Daarnaast spelen vrouwen doorgaans een actieve rol in het bedrijf door bijvoorbeeld de administratie te doen. Het belang van de rol van de vrouw in de visserij en voor de visserij is veelal onbelicht gebleven (De Wit 2008, Britton en Coulthard 2013). Dit geldt ook voor andere onbetaalde arbeid die verricht wordt, zoals van de walschipper en het repareren van netten door familieleden. Vrouwen spelen vaak achter de schermen een rol die niet gezien wordt.

In een van de interviews met twee vrouwen van vissers (schoonmoeder en schoondochter), komt de man van een van de vrouwen (schoonvader) binnenlopen. Hij heeft meegeluisterd met het gesprek waarin het gaat over de rol van de vrouw:

> Visser: 'Jullie zijn wel ondernemersvrouwen in plaats van vissersvrouwen. Jullie zijn ingeleefd in de materie. Ingeleefd in het visserijbedrijf. Niet de kniertjesrol. Die vervulden ze evengoed wel, want ze moesten de kinderen wel opvoeden en zo. Ze hebben altijd een rol gehad in de bedrijfsvoering. Meegepraat in overleggen. Het enige dat ik deed is, wat die mannen deden, is accorderen van dingen. Zij waren de uitvoerende macht.'
>
> Vrouw (schoonmoeder): 'Dat is wel wat in ons bedrijf.'
>
> Visser: 'Ik hoopte wel dat ik het laatste woord had, maar ze zijn wel altijd aanwezig die vrouwen.'
>
> Vrouw (schoondochter): 'Wat mijn schoonvader zegt is ook zo omdat het in dit bedrijf kan. Ik denk niet dat het in ieder bedrijf kan.' (SEI 11 en 12)

De visserij is over het algemeen nog vrij traditioneel waarbij mannen over het algemeen (naar buiten toe) de hoofdrol spelen.

> Vissersvrouw: 'Ik heb mij altijd zo dood geërgerd aan dat er in de besturen nooit een vrouw kon zitten. Dood geërgerd. Ik weet nog, de laatste keer was er bij de visafslag een [vacature voor] […] een bestuursfunctie. Toen zei ik: "Er zijn een heleboel vrouwen die dat hartstikke goed kunnen doen. Die weten alles wat er afspeelt ook bij die visafslag en zo." Nou dat kon niet. En toen zei hij, drie weken later, toen hadden ze een man gekozen: "Ik heb nog wel even aan je gedacht hoor. Geloof toch dat je gelijk had. Nu hebben we een man, die weet er de helft niet van."' (SEI 11)

Dit is langzamerhand wel aan het veranderen waarbij soms vrouwen ook een rol als boegbeeld op zich nemen, of leiding geven aan een visserijvereniging (Visserijvereniging Hulp in Nood (garnalenvisserij Waddenkust) had al twee keer een vrouw als voorzitter). Een ander voorbeeld is een vissersvrouw uit Urk, (mede-)eigenaar van een bedrijf met meerdere schepen die lid is geweest van de gemeenteraad op Urk, meerdere keren een rol heeft gespeeld in de media namens de visserij en recentelijk is verkozen in de provinciale staten. Ook is er een vrouwen organisatie in de visserij geweest, VINVIS.[50] VINVIS bestaat niet meer, wel is er in Europa het vrouwennetwerk AKTEA[51] dat in 2006 opgericht is.

[50] Vrouwen in de visserij (Nederland), opgericht in 2000.

[51] AKTEA – women in fisheries and aquaculture: www.akteaplatform.eu

Maar de deelname van vrouwen in de organisatie van de visserij is tot nu toe verder niet echt van de grond gekomen. Terwijl dat in feite wel voor de hand ligt. De vrouwen zijn altijd aan de wal en kunnen in die zin makkelijker meedoen aan vergaderingen dan de mannen die de hele week op zee zitten. Ook hebben ze een belangrijke rol als schakel met de gemeenschap.

> 'Hoeveel verjaardagen en hoeveel begrafenissen heb ik niet alleen gedaan?' (SEI 11*)*

Ze dragen bij aan het vormen van de identiteit en het bewaren van de cultuur (Nadel-Klein en Davis 1988, Britton en Coulthard 2013). Dat was vroeger zo (De Wit 2008) en nu nog altijd.

Veel vissersvrouwen onderhouden de externe contacten (zoals banken, accountants, ministerie, en in de handel).

> 'Ik zorgde dat het [inmiddels anno 2023 gesaneerde visserijbedrijf] draaide. Gewoon, de dagelijkse gang van zaken. Geen bijzonderheden ofzo. Ik had contacten met de bank. Als er wat was kon ik bijspringen. Ik verzorgde soms het interieur [van de kotter]. Ik liet boodschappen brengen. […] Er is een tijd geweest dat ik een grotere rol had. Mijn man is ziek geweest. En dat heeft best wel een periode geduurd en toen deed ik alles wat dat betreft; nou ja, geen netten maken.' (SEI 7)

Doordat de rol die de vrouwen spelen in het bedrijf vaak niet formeel is, is er in feite ook sprake van verborgen werkgelegenheid. Daarnaast rust de rentabiliteit van bedrijven niet alleen op de visserij maar ook op de werkzaamheden en/of het inkomen van vrouwen (Britton en Coulthard 2013). Eén van de vrouwen gaf in de enquête aan dat ze, omdat het niet goed gaat met het bedrijf, zich al voorbereidt op een andere baan:

> 'Ik ben als moeder van drie kinderen weer gaan leren. Ik had graag eerst mijn kinderen iets groter willen hebben, maar nu ben ik voor de zekerheid alvast maar gaan leren. We hebben wel een groot bedrag in het bedrijf zitten en om onze kinderen een goede toekomst te bieden heb ik hiervoor gekozen. Als alles in de visserij stabiel was gebleven had ik nog thuis gebleven om voor mijn kinderen fulltime te zorgen.' (respondent b, enquête vissersvrouwen, 2022)

De vrouwen die mee hebben gedaan aan de enquête werkten voor een groot deel (80%), de meesten op kantoor, het onderwijs en de zorg (zie hoofdstuk 2). Twee van de 61 vrouwen gaven aan betaald werk te verrichten in het visserijbedrijf, als lid van de maatschap of als boekhouder. Op de vraag 'op welke manier bent u betrokken bij het bedrijf van uw man' (56 van de 61 vrouwen gaf aan een man als schipper-eigenaar te hebben), gaven maar 2 vrouwen aan er niet actief bij betrokken te zijn. De meerderheid (62%) benoemde betrokken te zijn *omdat* hun man/zoon/opa visser is.

> 'Een vissersvrouw is in alle dingen betrokken bij het werk wat haar man doet' (respondent d, enquête).

Een deel van hen benoemde ook een andere rol, in totaal gaf 50% aan een rol te hebben (naast *de logische* betrokkenheid) in het bedrijf. Taken die genoemd werden: besturen, de administratie en/of boekhouding doen, hand en span diensten verrichten, contact naar buiten zijn (bijvoorbeeld met de bank), schoonmaken, boodschappen doen, bestellen van materialen, in de coöperatie werken.

> Over het schoonmaken van het schip vertelde een schippersvrouw: 'Ik heb ook nooit schoongemaakt aan boord. Als ik aan boord kwam dan was ik gewoon op de koffie.'
>
> Onderzoeker: 'Dus andere vrouwen maakten schoon?'
>
> Vissersvrouw: 'Ja er zijn er genoeg die dat deden, toen. Nou ook al niet meer. Of die boodschappen regelden. Ik heb dat nooit gedaan. Het is hun wereld.' (SEI 11)

Twee vrouwen visten ook mee (één altijd, en één soms) en één vrouw gaf aan ook de netten te maken. Een derde van de vrouwen met een eigen visserijbedrijf was mede-eigenaar (zie hoofdstuk twee) maar niet iedereen benoemde dat expliciet bij deze vraag.

> 'Ik doe alle administratie voor het bedrijf, financieel, personeel, contacten met de bank, rvo en andere instanties. mijn man houdt het bedrijf drijvende, ik draaiende zoals we weleens zeggen. daarnaast steun en toeverlaat voor mijn man. eigenlijk draait alles hier in huis om zijn visserijbedrijf heen.' (respondent c, enquête)

Sinds een aantal jaar gaan steeds meer schepen continu varen. Uit de enquête van de bemanning blijkt dat 9% continu vist, ook uit eerder onderzoek werd duidelijk dat dit aan het verschuiven is (Schadeberg et al. 2021).[52] Dat betekent dat ze in plaats van te vissen van maandag − vrijdag met een vaste bemanning, ze week op week af varen van woensdag tot woensdag en wisselen van bemanning. Dit heeft ook[53] consequenties voor het gezin van de visser. Vissers maken zo meer mee van het gezinsleven. Voorheen konden ze alleen op zaterdag mee naar het sportveld (als ze niet al iets anders te doen hebben op zaterdag). Nu kunnen ze doordeweeks ook hun vader rol op zich nemen. Een vissersvrouw verteld erover:

> Onderzoeker: 'Op het laatst[54] viste je man een week op en een week af? Hoe was dat?'
>
> Vissersvrouw: '[Dat] was heel leuk. Vooral voor de kinderen. Kan papa ook een keer rijden, of naar het toneelstukje dat werd opgevoerd. De betrokkenheid wordt groter en anders, maar het moet wel in de structuur gaan zoals die stond. In mijn structuur. Want die week erna moest het ook op die manier. En dat is natuurlijk niet heel vaststaand, want hij doet dingen gewoon op zijn eigen manier. Maar bepaalde dingen moeten we wel op die manier houden want anders heb ik daar volgende week last van. En de kinderen zijn superflexibel daarin. Van [papa] mogen ze meer gamen, maar dat is ook mooi dat het in een gezin kan.' (SEI 12)

In de regiobijeenkomsten vertellen de deelnemers ook dat de jonge vissers van nu het leven ook vergelijken met het leven aan de wal. Je hebt als visser geen sociaal leven. Je zit op zee. Sommige jonge vissers willen meer betrokken zijn bij het leven thuis, met vrouw en kinderen. Voor hen is het continu vissen dus een uitkomst. Er vinden ook veranderingen binnen huishoudens plaats: vrouwen raken meer gewend dat hun partners thuis zijn en vinden dat ze ook meer verantwoordelijkheden moeten dragen.

Kinderen werkzaam in de visserij

We hebben de vrouwen gevraagd hoeveel van hun kinderen in de visserij(handel) werkten. Vijfennegentig procent van de vrouwen had kinderen, van hen had 51% een zoon of dochter die in de visserij werkte (in totaal 44 kinderen). Bij 34% werkte méér dan één kind in de visserij. Ze werken mee in het eigen bedrijf (als schipper of matroos), zijn nog in opleiding of hebben inmiddels een eigen bedrijf. Veel minder vaak (8%) werken de kinderen in de vishandel en visverwerking (zeven kinderen in totaal).

Zowel in 2008 (51%) als in 2022 (40%) zegt het grootste deel van de schipper-eigenaren het (zeer) oneens te zijn met de stelling: 'Ik hoop dat mijn kinderen geen visser worden.' In 2022 (39%) antwoordt een groter deel van de schipper-eigenaren 'neutraal' op die vraag, vergeleken met 2008 (26%). Dit beeld komt in 2022 overeen met de bemanning en vrouwen, al zijn de vrouwen nog iets positiever dan de mannen over een rol voor hun kinderen in de visserij (44% is het oneens met de stelling). De bemanning is het wel vaker eens (29%) met de stelling dan de schippers (22% en vrouwen 16%). Deels zegt dat waarschijnlijk iets over de toekomst die men ziet, maar ook laat het zien hoeveel belang men hecht aan visserij als identiteit. Het blijft mooi dat je kind de visserij in gaat en de meerderheid ziet nog een toekomst voor de Nederlandse visserij. De verwachting dat kinderen de visserij in willen is wel gedaald. Zei in 2008 nog 51% het oneens te zijn met de stelling 'mijn kinderen willen geen visser worden' in 2022 is dat verschoven naar 31%, schippers

[52] Dertien procent van de bemanningsleden kiezen voor een ander antwoord − veelal omdat, en 77% voor maandag-vrijdag (of een variant daarop). Deze vraag is ook gesteld aan de schipper-eigenaren, maar daar is iets mis gegaan. Tachtig antwoorden zijn leeg. Mogelijk heeft men gekozen voor 'anders' (anders dan 'we doen aan continu visserij' en anders dan 'we vissen van maandag-vrijdag (soms zaterdag)', zonder aan te geven hoe dan wel.

[53] Dit betekent ook dat men steeds meer breekt met de sociaal gedeelde norm zondag thuis te zijn voor kerk en of familie. Een norm waar de Nederlandse visserij zich in onderscheidde van andere landen die wel in het weekend door vissen. Sommige vissers gaven aan (in eerder onderzoek) op zondag stil te liggen, om zo de norm van zondag als rustdag in ere te houden. (Schadeberg 2019).

[54] Tijdens het interview was duidelijk dat haar man gestopt was met vissen.

antwoorden daar nu 'neutraal' op. De vrouwen zijn positiever over de verwachting dat de kinderen de visserij in willen (49% denkt van wel).

5.4 Opvarenden uit woonplaats, Nederland en Buitenland

De meeste schipper-eigenaren hebben een volledig Nederlandse bemanning (72%). 70% van hen geeft aan dat de Nederlandse bemanning uit de eigen woonplaats komt. In 2008 had 81% een volledig Nederlandse bemanning (80% daarvan kwam toen uit de eigen regio).

Iets meer dan een vijfde van de schipper-eigenaren heeft bemanningsleden uit het buitenland in dienst. De meeste buitenlandse opvarenden komen uit Polen (vijftien), gevolgd door de Filipijnen (negen) en door bemanningsleden uit de buurlanden Groot-Brittannië, Frankrijk, België en Duitsland (samen zeven). Verder komen er nog mensen uit Letland, Portugal, en Bulgarije. In 2008 kwam bij 12% van de schipper-eigenaren de bemanning uit het buitenland. Dat is dus bijna een verdubbeling in vijftien jaar.

Dezelfde vraag hebben we ook aan de bemanningsleden gesteld. Ook meer dan de helft vaart op een schip met een volledig Nederlandse bemanning, maar dit is een lager percentage (55%). Ook is het deel daarvan dat bemanning heeft alleen uit de woonplaats is lager (55%). Dit kan verklaard worden doordat er onder de bemanningsleden ook pelagische vissers of vissers uit een gemengd pelagisch-demersaal bedrijf mee hebben gedaan, en op de grote vloot is het al langer gangbaar om buitenlandse opvarenden te hebben. Ook hier komen de meeste buitenlandse opvarenden uit de Filipijnen (zeventien) en Polen (elf), gevolgd door Portugal (vier) en Peru (twee), en verder nog opvarenden uit Letland, Litouwen, Oekraïne en België. Peru kan verklaard worden doordat een aantal bemanningsleden op pelagische schepen varen die ook actief zijn in Zuid Amerika. Soms wordt er de voorkeur gegeven aan buitenlandse bemanningsleden omdat deze nog te plooien zijn in de tradities aan boord.

> 'Mijn oom zit ook aan boord met wie ik dan eigenaar ben. Die is nu machinist. Ik ben dan schipper. En dan heb ik nog twee Katwijkse jongens, jonge jongens en twee Filipijnen. [...] Daar [Katwijkers of Filippijnen] is niet zoveel verschil in eigenlijk. Het is wel in het begin van die gasten moeilijk, dat ze lopen met "thank you captain" en dat hoeft allemaal niet meer. Gewoon hup normaal, we zijn met zijn zessen en iedereen is gelijk. Dat. We hebben allemaal onze takenverdeling. Maar ik moet eerlijk zeggen, ik zou eerder een Filipijn aannemen dan iemand uit Scheveningen of iemand uit IJmuiden. Ander dorp, andere gewoontes. Deze jongens kun je gewoon, zeggen: "Kijk, wij doen het zo."' (SEI 8)

> 'Het is het is een sprong geweest natuurlijk om met Filippijnen of Polen [te gaan varen], gewoon omdat het financieel niet uit kan. Maar dan kun je niet meer discussiëren over de voetbal of over de dominee, dus dat brengt toch een andere sfeer aan boord. Je zit natuurlijk toch een aantal dagen met elkaar [aan boord].' (SEI 6)

De groei van het aantal buitenlandse opvarenden op de Nederlandse vloot[55] begon in de pelagische visserij. Een oud-visser op de pelagische vloot vertelt:

> 'Ja vooral de laatste jaren. In het begin was het grotendeels Hollandse bemanning. Met een enkele buitenlandse of ze waren Portugees. Later ook wat Oostblok, Litouwen, Letland en Rusland zelfs. En de laatste jaren overwegend buitenlandse bemanning en een klein gedeelte Nederlandse bemanning. Die werden ingevlogen via internationale uitzendbureaus dus bijvoorbeeld in Litouwen heb je een groot uitzendbureau zitten voor de aanvoer van de mensen uit het Oostblok. En ik heb ook met Peruaanse bemanning gevaren en in Lima had je ook een uitzendbureau voor Peruaanse bemanningsleden. [...] De mensen die aan boord zitten, bijvoorbeeld uit Peru, die zitten daar vaak jaren. Dus het is echt wel een vaste bemanning aan het worden. [...] En dat komt omdat wij in de jaren 2005 tot 2010 in de Pacific hebben gevist. Wij zaten buiten de economische zone dus dat was eigenlijk niet

[55] Pas sinds 2018 wordt dit systematisch onderzocht vanuit de EU, zie het eerste STECF rapport hierover (en andere demografische gegevens in Nederland en de andere EU landen: https://stecf.jrc.ec.europa.eu/reports/economic/-/asset_publisher/d7Ie/document/id/2599029

verplicht. Kom je zogezegd in een exclusieve zone dan moet je wel voldoen aan regelgeving; bijvoorbeeld in Namibië was het verplicht om 50% lokale bemanning aan boord te hebben.[…] En ook in [West-] Afrika bijvoorbeeld als je in [West-]Afrika vist krijg je Mauritaanse [en Marokkaanse] mensen aan boord.' (SEI 2)

Sinds een aantal jaar zien we ook in de kottervisserij een toenemend aantal buitenlandse opvarenden, ook in een gemeenschap als Urk met grote vissersfamilies. Vaak komen deze vissers onder loondienst aan boord, wat een verandering betekent voor cultuur van vissen in een maatschap. Een aantal van de buitenlandse bemanningsleden is een vaste waarde geworden.

'[Ze v]aren al jaren bij een familie en die als die kotter blijft varen dan blijven zij denk ik ook gewoon daar varen. Een aantal worden via een uitzendbureau uitgezonden. En die gaan op een ander schip of een andere maritieme job, of die gaan terug naar een land.' (SEI 6)

Wat de sanering echter precies betekent voor de buitenlandse bemanningen is binnen deze studie niet onderzocht.[56]

De ontwikkeling dat er in toenemende mate met buitenlandse krachten wordt gewerkt speelt overigens niet alleen in de visserij, maar ook in de visverwerkende industrie (SEI 6, SEI 1). In een visserijgemeenschap als Urk, waar de visverwerking een steeds belangrijker deel uitmaakt van de visserijcultuur is het werken met niet-Urkers deel van een sociaal-culturele verandering:

'Het geld wordt natuurlijk nu verdiend op het industrieterrein […] en niet meer op zee. […] Dat was voor mij […] een eyeopener om een paar jaar geleden te zien dat de eerste vis bedrijven de visafslag voorbij stevenden qua omzet. Die visindustrie is zo groot geworden. En ook uitgebreid qua werkgelegenheid […] dat er inmiddels honderden niet-Urkers […] werken. Dat was […] helemaal nieuw twintig jaar geleden [….]. Dus dat zoveel handjes zijn d'r nog wel nodig. En dat heeft dus ook mee te maken met […] dat Urkers zelf andere functies hebben gekregen in die bedrijven. Sociaal, cultureel is dat wel een verandering. Heel veel meisjes op Urk die gingen vroeger natuurlijk vrij logisch in de vis, daar was werk in. […] Nu] is volgens mij de zorg de grootste werkgever. […] In de zeehandel werken nu heel veel mensen van buiten. Dat is een grote verandering op Urk.' (SEI 6)

Bemanning en opvolging

Op de regiobijeenkomsten werd veel gesproken over een gebrek aan bemanning en opvolging. Deelnemers vertelden in de zomer van 2022 dat bemanningen steeds vaker stopten met vissen omdat ze te weinig verdienen, of omdat kotters (tijdelijk) aan de wal lagen. Ze maakten veelal de overstap naar andere sectoren, waar goed betaald werd met meer zekerheid. Deelnemers aan de regiobijeenkomsten maakten zich hier zorgen over. Als er weer meer gevaren kan worden, is er minder bemanning voor handen. Sommige respondenten gaven aan om die reden door te varen, ook al kon het niet uit, omdat ze hun bemanning wilden vasthouden. Ook gaat de uitstroom van bemanningsleden gepaard met een verlies van kennis, wat ook effect heeft op veiligheid: het geschoolde personeel gaat weg en je kent elkaar minder goed, dat betekent grotere risico's. De meerderheid van de respondenten van de enquête (61%) vindt dan ook dat het makkelijker moet worden om visser te worden. Schipper-eigenaren (69% is het daar (zeer) mee eens) nog iets meer dan de andere groepen (51% bemanning, 57% vrouwen). Vissers moeten hun visserijpapieren goed op orde houden en diverse cursussen doen. Dus de kennis veroudert (op papier) snel. Als er na een aantal jaar weer meer behoefte is aan bemanningsleden, zou een snellere instroom van technisch onderlegde mensen volgens sommige vissers wenselijk zijn. Hier zitten uiteraard ook allerlei andere consequenties aan, zoals veiligheid aan boord, die dan wel aandacht behoeven.

Door de hoge olieprijs willen ook meer garnalenvissers met twee man varen (maximaal voor 48 uur), omdat met drie man varen niet uit kan. Met twee man vissen vindt men wel makkelijker dan dat het in het verleden was, door diverse technische verbeteringen (regiobijeenkomst Waddenkust). De vissers bespreken dat dit ook is opgevallen bij de controle dienst, die extra controleert op de vaar- en rust tijden. Deze, in hun ogen 'extra' controle aan de ene kant,

[56] Zie hoofdstuk 2, limiteringen van het onderzoek.

maar geen brandstof compensatie aan de andere kant zien de vissers als gebrek aan steun van de overheid.

In regio Zuidwest drukten bewoners van Stellendam en Goedereede hun zorg uit dat met een grote krimp in de visserij, jonge gezinnen zullen verhuizen, 'er is genoeg werk in de Europoort', en dat dat dus gevolgen heeft voor de gemeenschap.

Tijdens een van de bijeenkomsten stelde een visser zich voor als 'de laatste generatie [naam]'. Toen hem later gevraagd werd waarom hij dat zei, vertelde hij:

> 'Mijn twee zoons zijn nu redelijk groot. Als je naar de sector kijkt wordt het moeilijker, de sector zal moeten clusteren. Je moet je afvragen of dat nog een toekomst heeft. Ik ben de achtste of negende generatie. Dat is soort van zonde. Maar dat is meer persoonlijk emotioneel. Er is niet echt een toekomst in Nederland.' (deelnemer regiobijeenkomst Kop van Noord-Holland)

Iemand anders tijdens de bijeenkomst:

> 'ik heb ook twee jonge kinderen maar ik zou ze ook niet aanmoedigen om achter mij aan te gaan. Wij bestaan al 100 jaar, maar of er een toekomst is weet ik niet. Je moet meebewegen.' (deelnemer regiobijeenkomst Kop van Noord-Holland)

Opvolging in familiebedrijven was vroeger, met grotere families en met jongere vaders makkelijker. Kon men vroeger stoppen met 50 jaar, iets dat met het fysiek zware beroep wel aan te bevelen is, nu kan dat vaak niet zo vroeg omdat men ouder kinderen krijgt (Van Ginkel 2014). Opvolging is een probleem. De jeugd ziet er tegenop en de visserij wordt als minder aantrekkelijk gezien. De restricties bij het vissen en de onzekerheden, maken het moeilijk om het miljoenenbedrijf over te nemen (Van Ginkel 2014). Deelnemers aan de regiobijeenkomsten vertelden dat de jeugd minder interesse heeft voor de visserij, het wordt ook afgeraden door familieleden (velen zien geen toekomstperspectief). Er zijn weinig mensen die nog naar de visserijschool gaan. Texel heeft bijvoorbeeld de afgelopen vijf jaar nul mensen op de visserijschool gehad. Ook de visserijschool in Stellendam, die samenwerkt met campus MBO van Middelharnis, heeft minder leerlingen. Van de 24 leerlingen is er één voor de visserij.

> 'Opvolging is een probleem. Ze zien er tegen op. Het is nu niet aantrekkelijk. Toen wij jong waren, waren we op de schuur of op het schip te vinden. We hadden ook geen telefoon, geen internet, geen tv en geen games. Het probleem is ook er zijn gewoon weinig praktisch geschoolden in Nederland. Dus die er wel zijn, die verdienen hartstikke goed. In Amsterdam kun je voor € 80 per uur muren stuken. Probleem is ook dat er alleen nog maar negatieve verhalen verteld worden. Dan heb je geen opvolging. Maar we hebben het ook moeilijk gehad, het hoort er ook een beetje bij, je hebt goede jaren en slechte jaren. Het is wel erg dat ze het niet meer zien zitten. Maar ook al die regels joh, je wordt er gewoon moe van.' (deelnemer aan de regiobijeenkomst)

Ook de media speelt hierbij een rol, zoals de Netflix-documentaire Seaspiracy;[57] 'waarom zou je nu aan boord stappen?'

Vergeleken met 2008, hebben nu iets meer schipper-eigenaren een opvolger klaar staan (47% tegenover 44%). Ook van de vrouwen die in 2022 bevraagd zijn en mede-eigenaar zijn, geeft 45% aan dat er een opvolger is.

Aan de schipper-eigenaren en vrouwen wiens man een eigen visserijbedrijf heeft en die (nog) geen opvolging hadden, vroegen we of ze zich zorgen maakten over de opvolging. Vierenzestig procent van de eigenaren en 38% van de vrouwen maakte zich zorgen. De meesten van hen geven aan zich zorgen te maken over de toekomst van de visserij (gebiedssluitingen, regels, onzekerheid), een aantal geeft aan dat er geen opvolging in de familie is (zoons willen niet of de respondenten hebben zelf geen kinderen) of dat ze het niet aanraden aan hun kinderen. Een van de eigenaren schrijft:

> 'Door de steeds veranderende regelgeving kun je erg weinig vooruit kijken. Het wordt je niet makkelijker gemaakt om een

[57] https://www.seaspiracy.org/

opvolger te vinden met al deze onzekerheden binnen de sector.' (respondent e, enquête)

Een aantal geeft aan dat het bedrijf ook het pensioen is en het daarom graag zouden verkopen maar dat dat nu moeilijk is. Een van de vrouwen schrijft:

'Mijn zoon heeft eventueel interesse om de kotter over een aantal jaren over te nemen. Maar of dat momenteel een juiste beslissing is, met wat de regering allemaal aan het doen is met de vissers, is een grote vraag. Dus hij twijfelt om de opleiding hiervoor te gaan volgen.' (respondent f, enquête)

Drieënveertig procent van de respondenten is het eens met de stelling dat de visserijschool geen nieuwe leerlingen meer kan vinden, 44% reageert met neutraal en 11% is het er (zeer) mee oneens. Een docent op een visserijschool die we interviewden herkent zich in de krimp:

'Nou ja, ik zie gewoon dat de krimp is merkbaar is in het onderwijs. Ouders die sturen ook de kinderen niet meer zo snel naar de visserij school. Nee, die zeggen: ga eerst maar een ander vak leren. Ook mensen die nu op die visserij zitten, die sturen de zoon eerst voor een koopvaardij opleiding en daarna pas voor de visserij opleiding. Gewoon vanwege de onzekerheid van de toekomst.' (SEI 2)

5.5 Bijdrage van visserij aan welzijn van kust- en visserijgemeenschappen

Uit internationaal onderzoek blijkt dat visserij niet alleen bijdraagt en niet alleen belangrijk is voor de identiteit voor de *vissers*gemeenschap in een plaats, maar ook bijdraagt aan het welzijn van kust- en visserijgemeenschappen (Voyer et al. 2016). Visserij draagt bij aan diverse aspecten van welzijn van kustgemeenschappen zoals: een veerkrachtige economie, aan gezondheid en veiligheid, aan onderwijs en kennisontwikkeling, aan een gezonde leefomgeving, aan een saamhorige, cultureel diverse en levendige gemeenschap, aan cultureel erfgoed en een gemeenschapsidentiteit en aan ontspanning en recreatie (Voyer 2016). De potentiële bijdrage van de visserij zijn naast werkgelegenheid, ook voedselprovisie, ecologische kennis, betrokkenheid bij onderzoek en beheer, cultureel erfgoed van de visserij en *sense of place* en infrastructuur zoals havens en alle bijbehorende diensten (zoals een coöperatie) (zie tabel 5.1). \

Tabel 5.1 *Aspecten van welzijn van visserij-/kustgemeenschappen en de bijdrage van de visserij*

Aspecten van welzijn van kustgemeenschappen	Potentiële bijdrage van de visserijsector aan het welzijn van visserij/kustgemeenschappen
Een veerkrachtige lokale economie	• Omzet • Werkgelegenheid • Relaties met toeleveranciers, handel en verwerking en toerisme
Gezondheid en veiligheid	• Voedselprovisie • Opsporing en redding
Onderwijs en kennisontwikkeling	• Training van vaardigheden • Ecologische kennisoverdracht (bijv. aan beleid, en nieuwe generaties)
Een gezonde leefomgeving	• Rentmeesterschap • Betrokkenheid bij onderzoek en beheer
Een saamhorige, cultureel diverse en levendige gemeenschap	• Culturele en religieuze vieringen en bijeenkomsten • (Financiële) Bijdragen aan gemeenschappelijke activiteiten (sponsoring, donaties)
Cultureel erfgoed en gemeenschapsidentiteit	• Cultureel erfgoed en geschiedenis van visserij • 'Sense of place' en identiteit
Ontspanning en recreatie	• Infrastructuur en openbare ruimte (kades, werf, helling) • Aas voor de sportvisserij

Bron: Voyer et al. (2016).

Deze bijdragen zijn ook voor de Nederlandse visserij herkenbaar. Naast de al beschreven culturele bijdrage (zie hoofdstuk 4) draagt de Noordzeevisserij bij aan werkgelegenheid en omzet. De totale opbrengst van de Nederlandse zeevisserij (exclusief de schelpdierkweeksector) kwam in 2021 met 344 mln. euro (agrimatie). Het aantal opvarenden in 2021 (exclusief schelpdierkweeksector) was 1.779 opvarenden. 1080 in de kottervisserij, 273 in de grote zeevisserij en 426 in de overige kleine zeevisserij (agrimatie). Als het gaat om de keten en toeleveranciers, afhankelijk van de

Noordzeevisserij, gaat het om € 5,8 miljard en ruim 12.500 werknemers (ruim 8.150 fte) aan werkgelegenheid in 2021 (Hoekstra et al. 2023). Aangezien negen van de twintig krimpregio's[58] overeen komen met visserijgemeenten, betekent het dat de bijdrage dat visserij levert aan werkgelegenheid in zulke regio's relatief belangrijk is. De vis die de Nederlandse vloot vangt draagt bij aan mondiale voedselzekerheid.[59] Tachtig procent van de vis die in Nederland gevangen wordt, wordt geëxporteerd.[60] Wat belangrijk is om te noemen is dat de pelagische vis die de Nederlandse reders vangen in zijn geheel gebruikt wordt voor humane consumptie, en niet voor vismeel.[61] De vis die de Nederlandse vloot vangt en de buitenlands gevlagde vloot wordt grotendeels verwerkt in de Nederlandse handelsketen en draagt zo dus bij aan de keten in verschillende Nederlandse kust- en visserijgemeenschappen. Urker vissers staan erom bekend de door hen gevangen vis in het kanaal of bij Denemarken 'over de as' te vervoeren naar de afslag op Urk. Visserij is een specialistisch beroep waar veel vakkennis voor nodig is, hoe bouw je een goed vissersschip, welke tuigen gebruik je voor welke soorten, hoe maak je een net, waar vang je de vis, hoe, wat zijn de regels (wat mag wel en wat mag niet), hoe conserveer je de vis, hoe verwerk, vervoer en verkoop je de vis om welke markten en hoe maak je een goede boekhouding. Maar ook meer sociale kennis, hoe motiveer je je bemanning, hoe kom je op voor je belangen en hoe werk je samen met onderzoekers. Deze technische, ecologische, economische, sociale en ervaringskennis leren vissers in de praktijk en op de specialistische visserijscholen. Een groot deel van de Nederlandse vissers werkt ook mee aan wetenschappelijk onderzoek. In 2012 hebben onderzoekers van WUR eens geteld hoeveel vissersschepen meededen aan onderzoek en kwamen uit op 153 schepen in 43 samenwerkingsverbanden (Visserijnieuws 2012).[62] De Nederlandse vloot staat internationaal bekend voor haar aandeel in coöperatief onderzoek. De bijdrage aan ontspanning en recreatie, naast de al beschreven bijdrage voor toerisme (hoofdstuk vier) gaat onder andere over het gegeven dat niet alleen vissers gebruikmaken van de havens en infrastructuur maar ook sportvissers[63] en waterrecreanten. De coöperaties, opgericht voor en door de visserij, leveren ook zeer veel diensten en goederen aan toeristen en sportvissers (zie ook hoofdstuk drie).

5.6 Sociale cohesie

In 2008 is gekeken naar het belang van visserij voor de sociale cohesie van visserijgemeenschappen. Daarbij werd gekeken naar de visserijeconomie, traditie en cultuur (zie hoofdstuk vier). In 2008 werden lokale visserijbestuurders en gemeenten bevraagd over het belang van de visserij voor de gemeente in relatie tot traditie, cultuur en sociale cohesie. Den Helder, Goedereede, Harlingen, Katwijk, Texel, Urk, Velsen en Wieringen gaven toen aan dat het belang van visserij voor traditie en cultuur groot was. Voor de andere gemeenten (Den Haag, Reimerswaal, Sluis, Tholen) werd het belang zwak ingeschat (Salz et al. 2008: 44). Het belang van visserij voor sociale cohesie schatte men lager in (matig) in Den Haag, Den Helder, Reimerswaal, Sluis, Tholen, Velsen), behalve in Goedereede, Katwijk, Texel, Urk en Wieringen. De gemeente Harlingen schatte het zwak in. Men schatte toen in dat de sociale cohesie achteruitging als gevolg van de inkrimping van de vloot in de gemeenten Den Helder, Goedereede, Sluis, Texel, Urk en Wieringen (Salz et al. 2008: 47).

In de plaatsen waar relatief veel vissers wonen, draagt de sector bij aan de sociale cohesie. Onderzoek uit 1956 in Elburg[64] stelde dat naarmate de visserij een grotere rol in het economisch leven speelde, de onderlinge betrokkenheid toe nam doordat de visserij door de nauwe familiebanden meer is dan een gewone beroepsorganisatie. Vriend (2020) haalt in het boek de onderzoekers aan die stelden: 'De bevolking als geheel vertoont de neiging zich met de vissers te vereenzelvigen.' (p. 168) De familiebedrijven hebben naast familieleden ook dorpsgenoten aan boord. Zo zijn families met elkaar verbonden (Van Ginkel, 2009a), zo delen ze ervaringen en zo hebben ze een

[58] https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bevolkingsdaling/krimpgebieden-en-anticipeergebieden

[59] De vis die door de Nederlandse pelagische bedrijven geëxporteerd wordt naar Ghana bijvoorbeeld is een bijdrage aan voedselzekerheid omdat de Ghanezen meer vis eten dan zij zelf kunnen vangen. Vis is voor arme mensen in Ghana een belangrijke bron van micronutriënten (Kraan 2009).

[60] https://agrimatie.nl/PublicatiePage.aspx?subpubID=2526&sectorID=2860&themaID=2276&indicatorID%20=%202880

[61] https://www.pelagicfish.eu/

[62] https://www.visserijnieuws.nl/nieuws/algemeen/18070/grote-betrokkenheid-vissers-bij-onderzoek

[63] Nederland kent 1,7 miljoen sportvissers. (https://www.sportvisserijnederland.nl/over-ons/feiten-en-cijfers/)

[64] De burgemeester van Elburg had opdracht gegeven, vanwege de aanleg van de polders.

gedeelde identiteit. Vissers komen elkaar tegen in het dorp, bij de voetbal, in het café en in de kerk.[65] Ook in plaatsen waar de visserij heel klein geworden is, zoals Scheveningen en Katwijk, komen de vissers en mensen werkzaam in de verwerking elkaar tegen.

Over Scheveningen:

> 'Dat groepje van jongens dat dus nog werkzaam is aan de wal bij die visserij-gerelateerde bedrijven en dat groepje dat dan werkzaam is op de vries trawlers en op de kotter. Die ontmoeten elkaar, die zien elkaar. Daar heb je een stuk of twee tentjes waar ze, nou ja, een bakje doen of ze thuis zijn. Nou ja, daar heb je dat sfeertje nog. Ja, dat zijn twee, twee of drie locaties.' (SEI 3)

En Katwijk:

> 'Hier in Katwijk kom je alle jongens tegen die hier aan boord werken, en het is ook een sociaal iets, het sporten, op het voetbalveld kom je elkaar weer tegen.' (SEI 9)

Ook *religie* speelt daarbij een rol: veel vissers zijn religieus.[66]

> 'Als je van oudsher kijkt, en ik heb dat ook nog wel, en dat zie je bijna bij elke visser terug: die visserij heeft natuurlijk ook qua geloof wat in die dorpen gedaan. We zijn natuurlijk allemaal kerkelijk. De een wat minder als de ander, maar het is het beroep zelf. Het straalt een bepaalde dankbaarheid. Er is altijd dankbaarheid. [...] Hier zijn op Katwijk alle winkels nog dicht op zondag. Er komen hier mensen aan die zeggen: "Nou moet je dit nou zien. Dat is grappig. Alle winkels nog dicht!" Ja, natuurlijk zijn die dicht.' (SEI 8)

Religie (in Nederland met name de protestant-christelijke, met uitzondering van Volendam en Zierikzee die overwegend katholiek zijn) heeft ook invloed op de organisatie van de visserij. Zo ligt een groot deel van de vloot binnen bij belangrijke religieuze dagen (Kerst, Pasen, Biddag en Dankdag voor gewas en arbeid, Pinksteren, Hemelvaart). Op Urk wordt bijvoorbeeld tijdens bid- en dankdag specifiek aandacht besteed aan de opbrengsten uit de visserij. Voor veel visserijbijeenkomsten wordt gezamenlijk gebeden of er wordt voor de lunch om stilte gevraagd. Nederland kent (en is daarin uniek in Europa), voor de kotters, een dominant ritme van visserij tussen maandag en vrijdag. Op zondag ligt een groot deel van de Nederlandse vloot binnen (Schadeberg, 2021). De meeste vissers gaan pas na middernacht op zondagavond op weg naar hun kotters. Het is op Urk interessant om te zien dat de middenstand daarop is aangepast, op dat tijdstip leveren een aantal supermarkten de boodschappen uit aan de busjes vissers die vervolgens het dorp uitrijden naar hun kotters die in verschillende havens in binnen- en buitenland (Frankijk, Denemarken) liggen aangemeerd. De trend om meer continu te vissen (zie 5.3) ondermijnt de tot nu toe gedeelde norm van weekendrust.

Het is goed om hier ook op te merken dat, naast visserij, in vissersgemeenschappen ook de gedeelde kerkgang bijdraagt aan sociale cohesie (zie de Zeeuwse casestudie in hoofdstuk vier waar de inwoners van Arnemuiden, Yerseke en Zierikzee ook verwezen naar religie als belangrijk voor de samenhang en identiteit).

In vissersgemeenschappen speelt de sector ook een ondersteunende rol, door sponsering van *evenementen*, het organiseren van een vlootschouw of vlaggetjesdag. Zo is een groot pelagisch visserijbedrijf in Katwijk bijvoorbeeld hoofdsponsor van de grootste voetbalclubs in Katwijk (SEI 2).

> 'De visserij is voor ons een onderdeel van het DNA. Bedrijven zijn vaak al generaties lang in het bezit van dezelfde familie. En zo'n familie woont in een gemeenschap, is er ook bekend. Als zo'n bedrijf dan wegvalt heeft dat onmiskenbaar impact op die gemeenschap. Ik zal niet zeggen dat de provincie Zeeland ingrijpend gaat veranderen als er geen Noordzeevisserij meer is, maar lokale gemeenschappen wel degelijk. Families worden werkeloos, komende generaties moeten op zoek naar ander werk en de karakteristieke kotters verdwijnen uit het beeld van de gemeenschap. Ja, daar maken we ons best zorgen over.' (SEI 1)

[65] Dit is niet per se uniek voor de visserij, hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld dorpen waar mijnbouw plaatsvond. Zie de mooie roman van Marcia Luyten: Het geluk van Limburg.

[66] Zie ook paragraaf 5.5 waar geloof gekozen wordt als één van de vijf belangrijkste aspecten om een goed leven te hebben (uit een totaal van 16 keuze opties).

Ook wordt er veel vis uit gedeeld in de dorpen. Het regelmatig delen van vis met buren, familie en vrienden is een mooie vorm van reciprociteit en draagt bij aan het onderhouden van relaties. Een van de vissersvrouwen vertelt dat dit nu verandert, nu ze gestopt zijn met hun visserijbedrijf:

> 'We hebben geen eigen vis meer. Als er mensen in de schuur kwamen en ze kwamen eten dan hadden we altijd gebakken vis. En nu moeten we het kopen. [...] Het ruilmiddel is weg. Hij ruilde alles met vis.' (SEI 11)

De vlootschouw en vlaggetjesdagen zijn natuurlijk ook mooie gelegenheden waarop vissers uitdelen, er is vaak van alles te proeven. Ze betalen mee aan het evenement, geven uitleg. Het zijn ook de momenten waarop het levend cultureel erfgoed zichtbaar wordt voor buitenstaanders (zie hoofdstuk vier). Vaak zijn deze evenementen druk bezocht en zo ook belangrijk voor het lokale toerisme.

De sterke lotsverbondenheid en saamhorigheid blijkt ook als er een visser *vermist* is op zee (Van Scheyen 2016); iedereen die kan, helpt zoeken, steunt de familie en de bemanning.

> 'En dat zie je gewoon tot op de dag van vandaag als er wat gebeurt. Je hoeft niet direct familie te zijn of van elkaar te houden of samen in diezelfde kerk te zitten. Al die muren vallen dan feitelijk wel weg om elkaar op te vangen en te ondersteunen.' (SEI 6)

Het is belangrijk om op te merken dat er niet alleen cohesie is, maar ook concurrentie, competitie of onmin. Gemeenschappen hebben een beeld naar buiten toe van eenheid, maar er zijn weldegelijk verschillen tussen leden van de groep (Van Gaag 2009). Zo zijn er natuurlijk verschillen tussen de verschillende visserijdorpen, ook is er verschil in de mate van cohesie en het belang van visserij voor die sociale cohesie tussen de verschillende gemeenschappen. Vriend laat in haar boek Cees en Grietje aan het woord die op Wieringen wonen maar Grietje is afkomstig van Urk: 'Op Urk is het eigenlijk veel gezelliger [...] iedereen loopt bij elkaar binnen, onaangekondigd. Het is allemaal effe spontaner. Op Wieringen moet je eerst bellen.' (p267) Maar ook op Urk zijn er verschillen en zijn er verschillende groeperingen. Volgens van der Gaag (2009) die onderzoek deed op Urk lopen die langs lijnen van verwantschap en langs politiek-religieuze lijnen (p. 48). Beeris, die onderzoek deed in Paesens-Moddergat, zag verschillen tussen oorspronkelijke bewoners (onder meer vissers) en nieuwkomers (meestal hoger opgeleide stedelingen op zoek naar rust) (Beeris 2017).

Zorg voor elkaar kan ook als druk, sociale controle of bemoeienis ervaren worden. Kan men ervaren dat er geroddeld wordt of geoordeeld. Het kan ook een mate van conservatisme in zich bergen en daarmee (noodzakelijke) veranderingen of transities tegenhouden. En het sluiten van de rangen naar buiten toe (onder invloed van interne en of externe processen), kan ook polarisatie in de hand werken of een zekere in-zichzelf-gekeerdheid creëren (Van der Gaag 2009).

Over de concurrentie verteld Jan van de Berg in Vriend (2020):

> 'We wilden alsmaar groter en meer. Iedereen deed dat', zegt hij. 'En dat komt ook door die sterke competitiedrift. 'In de goede jaren probeerden we zelfs als neven en ooms elkaar af te troeven. We wilden meer vangen dan de ander, al was het maar één kistje.' (Vriend 2020)

Deze drive om het net iets beter te doen dan de ander is altijd aanwezig in de visserij, men 'jaagt' in die zin meer dan dat men 'oogst'. Van Ginkel (2009) beschrijft dat ook in zijn boek over de Texelse visserij, veel vissers worden gedreven door de wens om de wekelijkse 'topbesommer' te zijn (p. 221).

Die sociale cohesie in de visserijgemeenschap functioneert *op twee niveaus* (zie hoofdstuk drie). Niet alleen op het niveau van het dorp waar de visser woont en waar door families, buren, de kerk, de voetbalclub, het zangkoor, de gemeente sterk wordt meegeleefd.

> 'Kijk, wij zien onze bemanning als familie. Is er wat loos thuis of heb je geld tekort, noem het maar op, dan springen we wel bij, dan komt het allemaal wel goed. Als je maar vertelt. Je moet lekker in je vel zitten als je aan boord zit, je moet het naar je zin hebben en alles moet wel een beetje goed draaien. En dat zou ik zo jammer vinden, Dat zijn nou echt de familiebedrijven waar dat

er in zit.[…] Wij hebben echt dat hechte en dat zie je in die vissersdorpen.' (SEI 8)

Maar ook op het niveau van de bredere visserijgemeenschap (Kraan, 2019). Dat komt omdat vissers, waar ook ter wereld, specifieke kenmerken van het beroep delen (Acheson, 1981; Van Ginkel, 2001) (zie hoofdstuk 3 en 5.1).

Zien vissers hun gemeenschap als hecht en als vissersgemeenschap?
In de enquête hebben we de respondenten gevraagd of ze in een hechte (visserij)gemeenschap[67] leven. Een groot deel van de schipper-eigenaren geeft aan dat dit zo is (40%). Dit was ook het geval in 2008. Vrouwen en bemanning zijn het daar in 2022 iets vaker mee eens (51% en 53% respectievelijk).[68] Daar waar in 2008 34% van de schipper-eigenaren het *niet* eens was met de stelling, is dat in 2022 20%, een groter deel gaf 'neutraal' als antwoord in 2022.

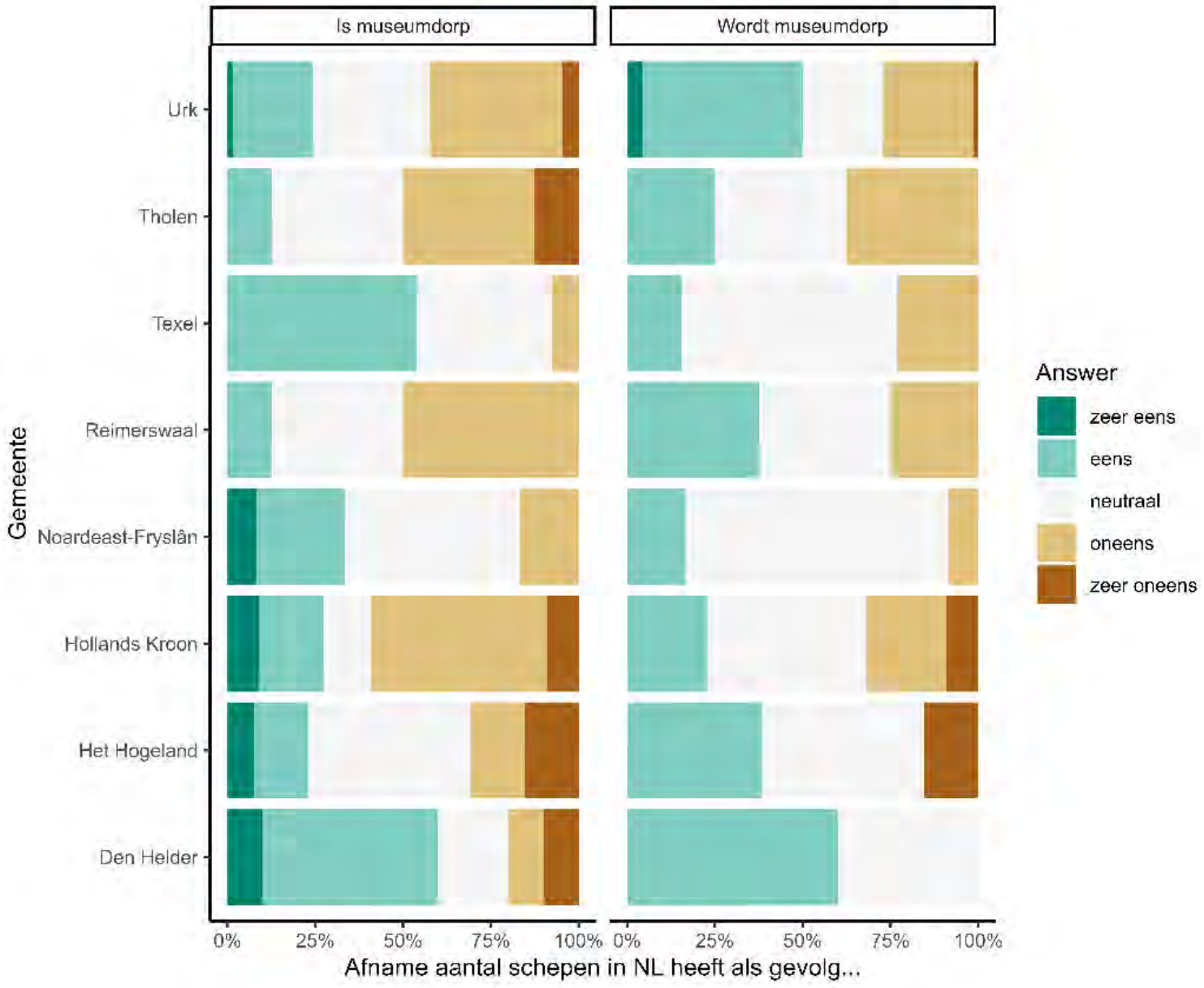
Als we kijken naar regionale verschillen bij het beantwoorden van deze vraag dan zien we dat alle Urker respondenten neutraal (10%) tot (zeer) positief (90%) antwoorden op de stelling 'ik woon in een hechte (visserij-) gemeenschap'. Bij de andere visserijregio's is er meer variatie in de antwoorden. De respondenten uit IJmuiden reageren daar overwegend negatief op. Uit de Waddenkust en Zuidwest Nederland zijn er, naast mensen uit Urk, mensen die *zeer* eens antwoorden, in de andere regio's niet. Bij de respondenten uit Scheveningen-Katwijk en uit de Waddenkust zie je dat ze het veelal eens zijn in een hechte gemeenschap te leven maar veel minder met het predikaat 'visserijgemeenschap'.

Op de stelling 'De plaats waar ik woon was vroeger misschien een visserijgemeenschap maar nu niet meer' reageert 50% in Zuidwest-Nederland en Scheveningen-Katwijk positief, in IJmuiden is meer dan 50% neutraal, in Urk meer dan de helft negatief en in de Kop van Noord-Holland en langs de Waddenkust is de respons meer divers. Een van de vrouwen die we interviewden (SEI 11) woont op Texel. Volgens haar zijn er op Texel al heel lang niet echt meer 'vaste visserijcultuur gemeenschappen' geweest.

Omdat we benieuwd waren of men hun woonplaats meer als 'museum' visserijgemeenschap zien hebben we dat ook gevraagd, evenals of men vindt dat het nu een museumdorp is en of men vindt dat het dat wordt. Uit een aantal visserijgemeenten hebben we minimaal tien respondenten: Urk, Tholen, Texel, Reimerswaal, Noordeast-Fryslan, Hollands Kroon, Het Hogeland, Goeree Overvlakkee en Den Helder. Wat opvalt is dat respondenten, behalve in Den Helder, overwegend met 'neutraal' en 'oneens' reageren op de stelling dat het een museumdorp *is*, maar overwegend 'neutraal' en 'eens' reageren dat het dat *wordt*. Alleen in de Den Helder is de meerderheid het nu ook al eens met de stelling dat hun visserijgemeenschap een museumdorp is. Wat ook opvalt is dat de respondenten uit Hollands Kroon (voormalig eiland Wieringen) nu overwegend (meer dan de helft) vindt dat ze niet in een museumdorp wonen, maar dat voor de toekomst niet afwijzen (en in meerderheid met neutraal en eens antwoorden).

[67] In 2008 vroegen we visserijgemeenschap, in 2022 gemeenschap.

[68] Acht procent van de vrouwen antwoordde n.v.t.

Figuur 5.1 Antwoorden van respondenten per gemeente (voor die gemeentes waar we minimaal 10 respondenten hadden) op de stellingen: 'Onze visserijgemeenschap is een museumdorp' en 'Onze visserijgemeenschap is een museumdorp aan het worden'

Een van de respondenten van de enquête schreef aan het einde van de enquête:

> 'Zó jammer [...] dat ons vissersdorp steeds meer een museumding wordt. het voelt als een deel van je identiteit kwijtraken als dorp. Daarnaast is ons dorp qua industrie helemaal ingericht op de visserij en doordat het steeds meer wegvalt, raakt die gemeenschap ook steeds meer kwijt. Ik hoop voor de toekomst dat ons dorp nog de kans krijgt om een vissersdorp te blijven en dat het voor jongeren weer aantrekkelijk wordt om in de visserij te gaan werken.' (respondent, enquête, 2022)

Zij benadrukt dus het belang van een actieve industrie voor de identiteit van het dorp als vissersdorp en vindt dat dat wat anders is dan alleen de cultuur-historische (museale) waarde.

In 2022 is ook gevraagd of men vindt dat de visserijgemeenschap waar men woont, minder geïsoleerd is dan vroeger. Vrouwen zijn het daar vaker mee *on*eens dan mannen (23% van de vrouwen vergeleken met 15-6% van de mannen), de schipper-eigenaren reageren het meest met 'neutraal' (45%) en de vrouwen en bemanning het meest met 'eens' (44% en 46% respectievelijk).[69]

5.7 Sociaal (subjectief) welzijn

In de enquête hebben we vissers en vissersvrouwen gevraagd welke aspecten ze belangrijk vinden om 'een goed leven te hebben'. Ze kregen daarbij zestien opties waar ze er vijf uit konden kiezen (zie 5.2) (zie hoofdstuk 2 voor de methode).

Tabel 5.2 De 16 aspecten om een goed leven te hebben waaruit respondenten konden kiezen.

Een goede toekomst	Gehechtheid aan de plaats waar ik woon	Het zeemilieu	Voorzien zijn in de basisbehoeften
Eigenwaarde	Geloof	Sociale relaties	Vrije tijd
Familie, vrienden	Gemeenschapszin	Veiligheid	Vrijheid
Financiële zekerheid	Gezondheid	Visserijbeheer	Werktevredenheid

De top vijf van meest gekozen aspecten om een goed leven te hebben zijn: *Gezondheid*, *familie & vrienden*, *financiële zekerheid*, een *goede toekomst*, en als nummer vijf op een gedeelde plaats: *geloof* en *werktevredenheid* (zie tabel 5.3).

Als we vergelijken hoe dit voor vrouwen, schipper-eigenaren en bemanning is zien we een paar verschillen. Voor eigenaren staat *gezondheid* op nummer één, voor vrouwen en bemanning is dit *familie & vrienden*. Voor vrouwen staat *een goede toekomst* niet in de top vijf, maar voor de eigenaren en de bemanning wel. Voor vrouwen en eigenaren staat *werktevredenheid* wel in de top vijf, wat voor bemanning niet zo is. *Geloof* staat voor de eigenaren niet in de top vijf, maar wel bij de bemanning en vrouwen.

Wat verder opvalt is dat *zeemilieu* en *gemeenschapszin* onderaan staan als aspecten die nodig zijn om een goed leven te hebben. *Gehechtheid aan de plaats waar ik woon, vrije tijd, eigenwaarde* en *veiligheid* worden slechts door een klein percentage gekozen als belangrijkste aspecten om een goed leven te hebben (zie tabel 5.3).

Als we binnen die aspecten nog kijken naar verschillen tussen vrouwen, bemanning en schippers zien we dat *vrije tijd* voor de bemanning belangrijk is; voor de vrouwen is *veiligheid* belangrijk. Vrouwen waarderen *voorzien zijn in de basisbehoeften* gemiddeld hoger dan de vissers (eigenaren en bemanning), terwijl de vissers *vrijheid* gemiddeld hoger waarderen dan de vrouwen. Visserijbeheer wordt door de drie groepen redelijk hetzelfde ondervonden (19% voor vissers en 21% door vrouwen).

[69] Dertien procent had hier n.v.t. ingevuld (zie 2.6).

Tabel 5.3 *Belangrijkste aspecten voor sociaal welzijn, de mate van tevredenheid hiermee, en waar verandering gewenst is*

Welbevinden	Benoemd door respondenten				Tevredenheid (negatief=1, positief=5)				Verandering gewenst			
	Totaal (%)	Bemanning (%)	Vrouwen (%)	Eigenaren (%)	Totaal (*n*=241)	Bemanning (*n*=72)	Vrouwen (*n*=61)	Eigenaren (*n*=108)	Totaal (%)	Bemanning (%)	Vrouwen (%)	Eigenaren (%)
Gezondheid	89	79	89	95	3.9	4.1	4.0	3.8	8	6	7	10
Familie, vrienden	83	85	95	76	4.1	3.9	4.4	3.9	3	1	5	3
Financiële zekerheid	53	60	51	49	3.0	3.1	2.9	3.1	44	42	48	44
Een goede toekomst	48	57	33	50	2.9	3.0	2.9	2.9	45	36	34	56
Geloof	40	43	49	32	3.7	3.8	3.8	3.6	3	1	8	1
Werktevredenheid	40	31	43	44	3.5	3.5	3.6	3.5	20	21	18	19
Voorzien zijn in de basisbehoeften	34	31	43	31	3.8	3.8	3.8	3.8	9	7	10	10
Vrijheid	29	33	15	33	3.1	3.1	3.4	3.0	19	21	13	20
Visserijbeheer	20	19	21	19	2.4	2.6	2.5	2.3	67	56	74	70
Eigenwaarde	14	11	13	16	3.7	3.8	3.8	3.7	4	4	5	3
Veiligheid	13	12	18	11	3.8	3.8	3.7	3.7	2	3	2	3
Gehechtheid aan de plaats waar ik woon	12	10	15	13	3.9	4.1	4.0	3.8	2	3	3	0
Vrije tijd	10	18	3	9	3.6	3.6	3.5	3.6	15	19	15	11
Sociale relaties	8	7	7	10	3.9	3.8	4.1	3.9	4	1	5	6
Het zeemilieu	6	3	5	8	3.0	3.0	2.8	3.1	30	36	34	24
Gemeenschapszin	2	1	2	2	3.6	3.6	3.6	3.5	3	4	7	1

Welbevinden is gesorteerd op basis van frequentie 'benoemd door respondenten totaal'.

Tevredenheid over de aspecten voor sociaal welzijn

In de enquête is er ook gevraagd naar de mate van tevredenheid over de aspecten die belangrijk zijn voor sociaal welzijn (zie tabel 5.3). Op een schaal van één tot vijf is één 'zeer ontevreden' en vijf 'zeer tevreden'. De resultaten geven aan dat men het meest tevreden is met *familie & vrienden* (een score van 4.1 van de vijf). Daarna volgen *gezondheid, gehechtheid aan de plaats waar ik woon* en *sociale relaties* met allemaal een gelijke score van 3.9. Men is het minst tevreden met *visserijbeheer* (2.4), gevolgd door *een goede toekomst* (2.9), en daarna *financiële zekerheid* en het *zeemilieu* (allebei een score van drie).

Over het algemeen geven bemanning, vrouwen en eigenaren vergelijkbare scores aan hoe tevreden ze zijn over de verschillende aspecten. Opvallend is wel dat vrouwen relatief tevredener zijn met *familie en vrienden* (4.4) vergeleken met bemanning en eigenaren (allebei 3.9). Over tevredenheid over het *zeemilieu* geven vrouwen echter een lagere score (2.8) dan bemanning (drie) en eigenaren (3.1).

We hebben ook gekeken hoe mensen die zich hebben aangemeld voor de sanering de verschillende aspecten om een goed leven te hebben, waarderen. Het valt op dat mensen die zich hebben aangemeld voor de sanering positiever denken over *de toekomst* (ongeveer een kwart antwoordde tevreden te zijn tegenover minder dan 10% bij mensen die zich niet hadden aangemeld) en *financiële zekerheid* (20% vs. 45%) dan mensen die zich niet hebben aangemeld.

Een iets andere vraag die we stelden was 'overweegt u te stoppen in 2023'; de categorie die daar 'ja' op antwoordde of al gestopt was bij het invullen van de vragenlijst, is opvallend veel vaker 'heel ontevreden' over: *financiële zekerheid, de toekomst, veiligheid, visserijbeheer, vrije tijd, werktevredenheid, het zeemilieu* en *gehechtheid aan de plaats waar ik woon*.

Regionale verschillen in de top 5

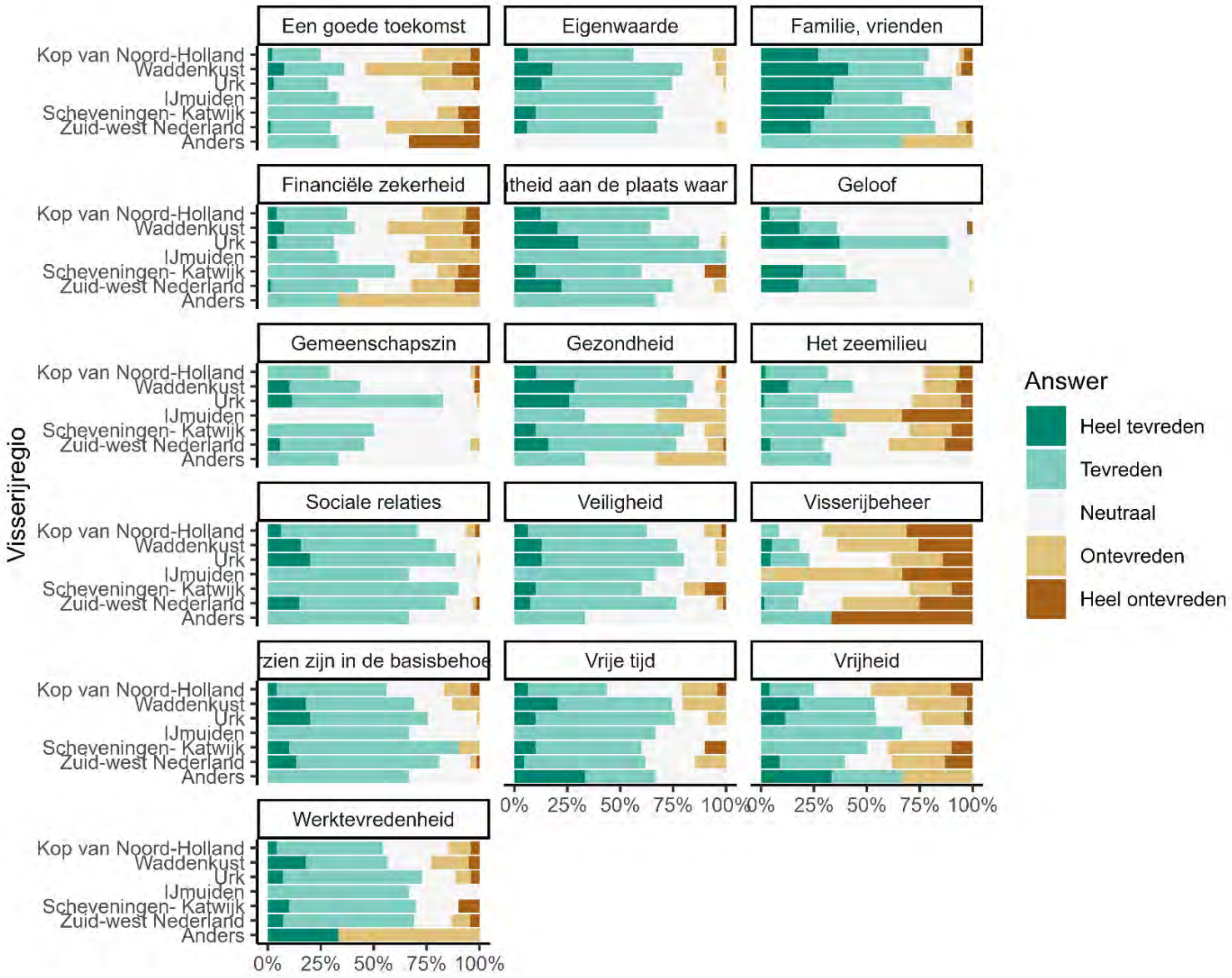
Als we kijken naar de regionale verschillen in de waardering van de bovengenoemde top vijf belangrijkste aspecten voor een goed leven (*gezondheid*, *familie & vrienden*, *financiële zekerheid*, een *goede toekomst*, en als nummer vijf op een gedeelde plaats: *geloof* en *werktevredenheid* (zie figuur 5.2) zien we dat *geloof* er met name uitschiet op Urk. In Urk is 40% 'heel tevreden' over het *geloof* en nog eens 40-50% 'tevreden' erbij. Urk wordt dan gevolgd door Zuidwest Nederland met zo'n 60% '(heel) tevreden'.

Werktevredenheid haalt in alle regio's meer dan 50% '(heel) tevreden'. Urk scoort het hoogst (bijna 75%) en de Kop van Noord-Holland het laagst. In de Waddenkust zijn de meeste '(heel) ontevreden' respondenten te vinden (bijna 25%) maar ook de meeste 'heel tevreden' (ongeveer 15%).

Respondenten in de Waddenkust zijn met name (zeer) negatief over *de toekomst* en *financiële zekerheid* (beide categorieën is de helft of meer '(heel) ontevreden)'. Dit valt te verwachten gezien de huidige onzekerheid voor de garnalenvisserij over de vergunning en de investeringen die gedaan moeten worden voor het stikstof beleid. Ook in Zuidwest Nederland is bijna de helft '(zeer) ontevreden' over *de toekomst*.

Over *gezondheid* (bijna 75%) en *familie en vrienden* (minimaal 60%) is men in alle regio's ook overwegend positief.[70]

[70] Behalve in IJmuiden en 'anders' (plaatsen buiten de zes visserijregio's), daar is slechts 30% 'tevreden'. Dit waren echter zeer kleine aantallen respondenten dus niet representatief voor de regio.

Figuur 5.2 Waardering (in mate van tevredenheid) van de aspecten om een goed leven te hebben, uitgesplitst naar visserijregio

Aspecten voor welzijn veranderen

Tot slot werd er in de enquête aan respondenten gevraagd aan welke aspecten men iets zou willen veranderen. Gemiddeld kruiste men hier 2,7 (van de zestien) aspecten aan. Hieronder volgt de top vijf aspecten waar men iets aan wil veranderen: *visserijbeheer* (67% wil dit veranderen), *een goede toekomst* (45% wil dit veranderen), *financiële zekerheid* (44% wil dit veranderen), *het zeemilieu* (30% wil dit veranderen), en op de vijfde plaats *werktevredenheid* (20% wil dit veranderen) (zie tabel 5.3).

Het valt op dat deze aspecten voor een heel groot deel samenhangen met het visserswerk. Ook komen drie van de vijf aspecten voor in de eerder genoemde top vijf van aspecten om een goed leven te hebben, namelijk: *een goede toekomst, financiële zekerheid* en *werktevredenheid*. De andere twee aspecten (*visserijbeheer* en het *zeemilieu*) waren aspecten waar ben relatief ontevreden mee was (respectievelijk 2.6 en 3). Opvallend is wel dat *een goede toekomst* en *financiële zekerheid* niet in de top vijf viel van aspecten die veranderd zouden moeten worden, terwijl ze wel lage 'tevredenheidsscores' hadden (respectievelijk 2.9 en 3).

De respondenten (eigenaren, bemanning en vrouwen) zijn het redelijk met elkaar eens over de aspecten waar men iets aan zou willen veranderen. Enkele afwijkingen in responsen worden hier toegelicht (voor een totaal overzicht zie tabel 5.3). *Een goede toekomst* is voor de schipper-eigenaren (56%) iets belangrijker om iets aan te veranderen dan voor de bemanning (36%) en vrouwen (34%). Het *zeemilieu* is iets belangrijker voor de bemanning (36%) om iets aan te veranderen dan voor vrouwen (34%) of eigenaren (24%). *Vrijheid* is belangrijker voor bemanning (21%) en eigenaren (20%) om te veranderen dan vrouwen (13%). Meer vrouwen (74%) zouden daarentegen verandering wensen in *visserijbeheer* vergeleken met eigenaren (70%) en bemanning (67%).

Toelichting responses

De respondenten konden een toelichting geven door middel van een open vraag in de enquête waarom ze bepaalde aspecten zouden willen veranderen. Deze reacties zijn verzameld en gecodeerd op basis van welke thema's het meest naar voren kwamen. Hoewel er overlap plaatsvindt tussen veel van de thema's die bij de toelichting naar voren kwamen en de belangrijkste aspecten die in de enquête aangekruist waren, komen die niet noodzakelijkerwijs overeen. De meest voorkomende gecodeerde thema's die naar voren kwamen in de open vragen zijn: (gebrek aan) toekomstperspectief, visserijbeheer (inclusief regelgeving, monitoren, controle, en conflicterende belangen), industrialisatie van de Noordzee (inclusief windmolens – een veel voorkomend onderwerp), en vertrouwen en wederzijds begrip. Deze thema's overlappen grotendeels met bevindingen uit andere delen van het onderzoek (zie hoofdstuk zes), zoals de regionale bijeenkomsten, en zullen hier niet verder worden toegelicht om herhaling te vermijden.

6

Hoe zien vissers en vissersvrouwen de toekomst?

6 Hoe zien vissers en vissersvrouwen de toekomst?

6.1 Zorgen over de toekomst

Met de enquête hebben we hier ook bij stil willen staan en hebben we aan alle 241 respondenten gevraagd hoe het nu met hun visserijbedrijf gaat, of het bedrijf waar ze voor vissen. Zeventig procent van de respondenten geeft aan dat het goed gaat met bedrijf waar ze voor vissen, maar 58% voegt daaraan toe dat ze zich zorgen maken over de toekomst. Een kwart van de respondenten geeft aan dat het niet goed gaat.

Als vissers en hun vrouwen gevraagd wordt een toelichting te geven waarom ze zich zorgen maken over de toekomst of waarom ze aangeven dat het niet goed gaat met het bedrijf, verwijst men naar veertig verschillende aspecten. In totaal hebben de respondenten 179 reacties gegeven, waarbij ze vaak meerdere zorgen benoemden. Door de antwoorden te categoriseren en vervolgens te scoren hoe vaak de verschillende aspecten genoemd zijn in hun antwoorden, komen we op 499 'hits'[71] waarvan de meest genoemde aspecten zijn: de hoge gasolieprijs (34%); het gebrek aan ruimte (33%) ofwel door gesloten gebieden (17%) of windmolenparken (23%) of beide; de regelgeving (te veel, onuitvoerbaar, complex) (31%) en de (hoge) investeringen (18%) die gedaan moeten worden. Uit de antwoorden blijkt dat de respondenten investeren moeilijk zien zitten, ofwel omdat ze niet veel ruimte (meer) hebben maar ook omdat ze zich afvragen of die investeringen uit kunnen omdat beleid zo veranderlijk is, onduidelijk. Als voorbeeld daarvan vragen veel garnalenvissers zich af of investeren in een betere motor vanwege stikstof (6%) uit kan in verband met de natuurvergunning (7%). Men ervaart dat de toekomst te onzeker is en ervaart een gebrek aan perspectief (16%) en maakt zich zorgen over bemanningen en opvolging (17%). Uit de antwoorden klinkt veel boosheid, onbegrip en onmacht door over de situatie waar de visserij zich in verkeert. Men ervaart gebrek aan steun en verwijst daarbij naar verschillende aspecten: ze ervaren maatschappelijke druk en weerstand, een negatieve beeldvorming over hun sector, hebben het gevoel dat de visserij weg moet geen bestaansrecht meer krijgt, verwijten ngo's een 'groene leugen' te verspreiden en een gebrek aan steun ervaren van de politiek en overheid (29%). Men ervaart oneerlijkheid door de hoeveelheid regels waar de sector mee te maken heeft, de administratieve 'rompslomp' waar dat gepaard mee gaat; door de in hun ogen ongelijke aanpak van visserij versus andere activiteiten op zee (windparken die gebouwd worden in hoog tempo ondanks onzekerheden over de impact op de ecologie; benoemen dat als 'industrialisatie' en zien dat andere scheepvaart dat emissies uitstoot geen aanpassingen moet maken). Ook de enorme onzekerheid over waar men nu staat is duidelijk hoorbaar, men heeft het gevoel dat de visserij van het water gedrukt wordt, in de steek gelaten wordt, geen steun krijgt, in het 'verdomhoekje zit' en men verwijst heel vaak naar de politiek en ngo's die 'het bestaansrecht van de visserij ondermijnen'. Illustratief voor deze gevoelens van boosheid, onbegrip en onmacht is een quote van een vissersvrouw wiens familiebedrijf is aangemeld voor de sanering:

> 'De regering heeft het vloerkleed van politieke zekerheid onder de vissers vandaan getrokken. Dat is een proces dat […] ongeveer […] 30, 40 jaar geduurd [heeft] en ik ben getuige geweest van een tragedie. Die heb ik meegemaakt, in levenden lijve. Nou bedankt. Nou ja, maar nu? Nou, ik weet ook niet. Dus dan kun je mij zwaarmoedig vinden of weet ik het allemaal. Maar waar was het nou goed voor om de Noordzee vol te gooien met

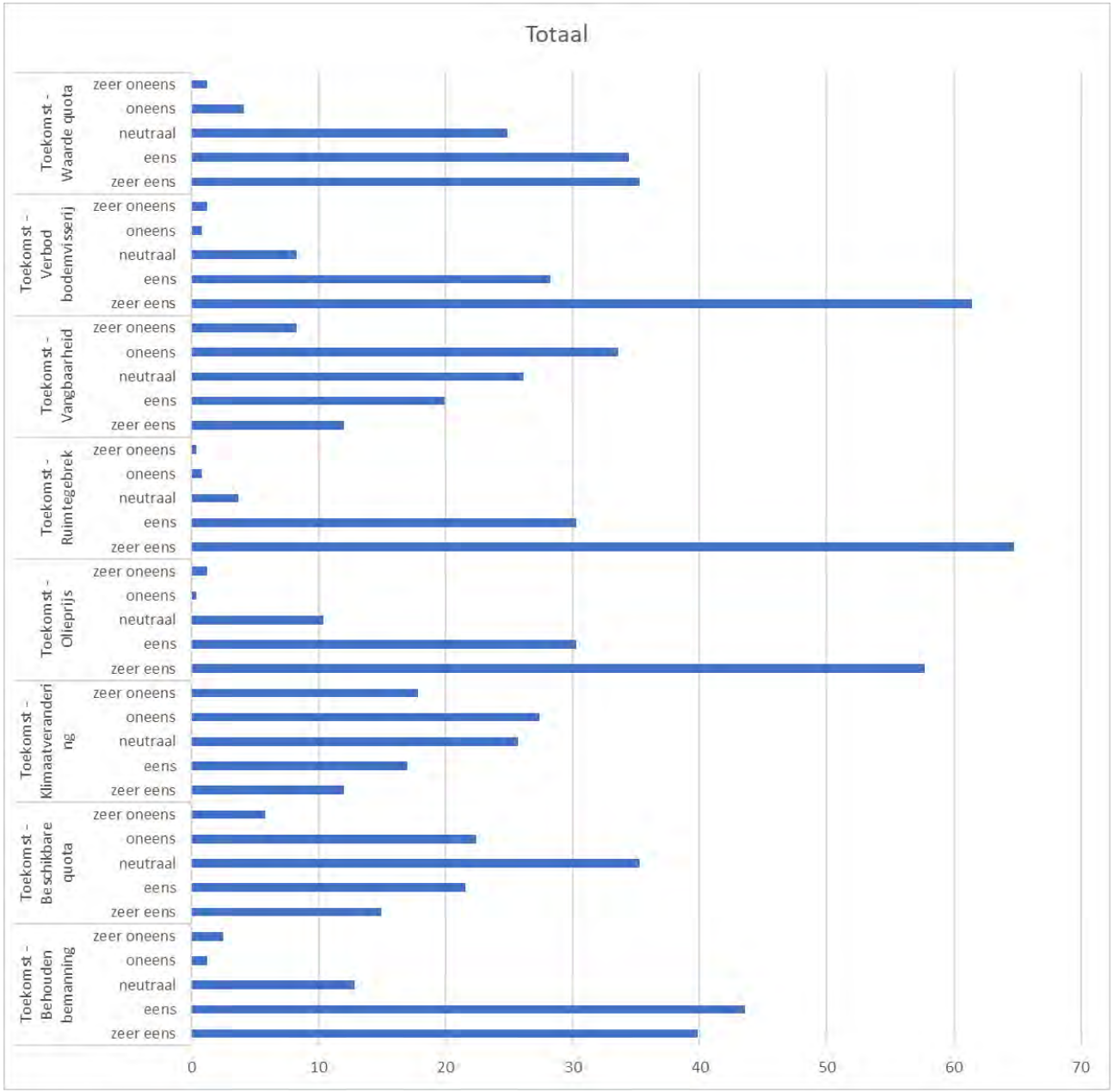
[71] Van de 57 vissers (en vrouwen) dat aangeeft dat het niet goed gaat met het bedrijf, geven 43 een toelichting door voorkeuzes aan te vinden en eventueel aanvullingen te geven. Die voorkeuzes waren 'hoge olieprijs', 'te weinig vangstmogelijkheden', 'ik kan niet meer vissen om mijn vast bestekken', ik moet investeringen doen maar daar is geen ruimte voor', 'ik heb moeite om mijn bemanning vast te houden/bemanning te vinden' of 'anders, namelijk'. Van de 138 vissers (en vrouwen) die aangeven dat het goed gaat maar zich zorgen maakt heeft 137 gebruikgemaakt van een open antwoord veld om aan te geven waarom men zich zorgen maakt. Die antwoorden hebben we gecodeerd om overeenkomstige aspecten te vinden. Die 40 aspecten zijn dus gevonden door codering. De voorkeuzes van de eerste groep hebben we meegenomen in de codering.

windmolens? Waar is Stichting [de] Noordzee nu dan? Die hoor je niet meer, maar het bouwen van een windmolen en het effect van een windmolen, daar hoor je ze ook niet over. Ik zeg dat ze [de regering] gewoon landjepik gedaan hebben en wat gelukt is bij de vissers projecteren ze nu op de boeren. Die zijn de volgende.' (SEI 7)

We hebben alle respondenten ook een aantal stellingen voorgelegd met onderwerpen waar men zich zorgen over maakt (zie figuur 6.1). Dat laat zien dat men zich het meest zorgen maakt over ruimtegebrek op zee (65% van alle respondenten is het daar zeer mee eens), gevolgd door een verbod op de bodemvisserij (61%), en de olieprijs (58%), en het behouden van bemanning (40%). Over de quota maakt men zich minder zorgen: 63% is het neutraal tot oneens over de stelling 'Ik maak me zorgen over een gebrek aan beschikbare quota'. Ook de verminderde vangbaarheid van de doelsoorten (42% (zeer) oneens) en klimaatverandering (45% (zeer) oneens) is vissers minder tot zorg. Wel maakt 70% zich zorgen over de waarde van de quota in verband met de herziening van het contingentenstelsel. De respondenten antwoorden sterk in dezelfde lijn, alleen zijn de bemanningsleden iets meer bezorgd over het behouden van een goede bemanning, en de vrouwen iets meer bezorgd over klimaatverandering en beschikbare quota.

Wat opvallend anders is tussen 2008 en 2022 is het vertrouwen dat men heeft in de toekomst. Was in 2008 40% van de respondenten het *zeer* eens met te vertrouwen dat het bedrijf er over vijf jaar nog is, in 2022 denkt nog maar 4% van de schipper-eigenaren dat. Een derde van de schipper eigenaren antwoordt 'neutraal', en 45% (zeer) oneens. In 2022 hebben we deze vraag ook aan vrouwen van vissers en aan bemanningsleden gesteld. Daarbij valt op dat de bemanningsleden een positiever beeld (29% (zeer) oneens) hebben dan de schipper-eigenaren en de vrouwen (vrouwen ook 44% (zeer) oneens).

Overigens denkt een meerderheid (73%) in 2008 dat 'de visserij nog toekomst' heeft. In 2022 is dat lager maar ook nog de meerderheid (60%). De bemanningsleden en vrouwen (2022) denken daar iets negatiever over. 20% van de bemanningsleden is het (zeer) oneens met die stelling (tegenover 10% van de schippers en 12% van de vrouwen), de vrouwen zijn vaker dan bemanning 'neutraal' over deze stelling. Op de stelling 'de Nederlandse visserij zal verdwijnen' antwoord 44% van alle respondenten negatief, 37% is neutraal, de rest is het eens met die stelling (bijna 18%). Bijna drie kwart van de respondenten verwacht wel dat de Nederlandse visserij er in de toekomst heel anders uit zal zien.

Figuur 6.1 Reacties van alle respondenten samen op een aantal stellingen die gaan over mogelijke zorgen

6.2 Van plan te stoppen met de visserij

Honderdzevenvijftig respondenten hadden een eigen bedrijf, inclusief de 49 vrouwen die aangaven dat hun man een eigen bedrijf heeft. Zesendertig procent van hen is mede-eigenaar van het bedrijf. Ook als ze dat niet zijn, rapporteren ze in de enquête wel over het bedrijf. Vierentwintig procent van de respondenten (schipper-eigenaren en vrouwen) met een eigen bedrijf, overweegt in 2023 te stoppen met vissen. En 4% geeft aan al gestopt te zijn. Dertien procent van de respondenten (schipper-eigenaren en vrouwen) met een eigen bedrijf, had zich aangemeld voor de sanering.[72] Op de vraag of men er moeite mee heeft om te stoppen, antwoordt 92% positief op de vraag. De helft van de mensen die aangeeft te stoppen in 2023 weet nog niet wat ze gaan doen als ze gestopt zijn met vissen.

Ook aan de bemanningsleden en vrouwen van bemanningsleden werd gevraagd of de eigenaar waarvoor gevist wordt, overwoog te stoppen in 2023. Veertien procent gaf aan dat het bedrijf waarvoor gevist werd, overwoog te stoppen. Dertig procent van hen wist het niet, en 55% zei: 'Nee, de eigenaar overweegt het niet.' De bemanningsleden werd gevraagd wat ze gingen doen als de eigenaar zou stoppen.

Op de enquête werd gevraagd of men het eens was met de stelling (of niet): 'Er zijn voldoende baanalternatieven beschikbaar.' Drieëntwintig procent van de respondenten was het hier (zeer) mee oneens. De rest antwoorden met 'neutraal' (31%) of (zeer) eens (45%). Ook uit de regiobijeenkomsten en de interviews bleek dat men zich over het algemeen niet bezorgd maakt over het vinden van een andere baan om in het levensonderhoud te kunnen voorzien. Zoals hiervoor al gezegd werd, er is veel werk voor mensen met praktijkervaring en een goed arbeidsethos. Zesenveertig procent van de respondenten is het (zeer) eens met de stelling dat vissers makkelijk aan en nieuwe baan komen, 36% is neutraal, en 18% is het (zeer) mee oneens. Veel vissers die stoppen met vissen, gaan vaak verder in het maritieme werkveld (baggerindustrie, bevoorrading boorplatforms). Aan schipper-eigenaren en bemanning werd ook de stelling voor gelegd 'vanwege mijn opleiding en ervaring wordt het moeilijk om in een andere sector dan de visserij te werken' 28% was het daar (zeer) mee eens. En 49% (zeer) mee oneens. Nuance verschil hier kan zijn dat men het niet zozeer heeft over kwalificaties maar ook over beleving; moeilijk om te wennen aan bijvoorbeeld niet op zee te zijn of een baas te hebben.

> 'Ik merk wel dat men zoekt om die identiteit in de maritieme sector te zoeken. Op het water, en dat vrije leven voor jezelf zoeken, bijvoorbeeld in de binnenvaart.' (SEI 4)

Vijfenveertig procent van de bemanningsleden die aangaven dat de schipper-eigenaar van het bedrijf waar ze vissen overweegt te stoppen (18%), wil door met vissen. Ook schipper-eigenaren die stoppen met hun eigen bedrijf, kiezen er soms voor om toch door te gaan. Ze kiezen er dan voor om schipper te worden bij een andere eigenaar (SEI 1).

> 'Je zou denken dat, door het stoppen, een overtal aan bemanning zal rondlopen, aan deelloonvissers. Het tegenovergestelde is waar. De vissers die doorgaan hebben de grootste moeite om bemanning te krijgen. De [naam van een schip] ligt op dit moment in de haven omdat ze niet voldoende bemanning hebben om uit te varen. De mindere resultaten in de visserij hebben ervoor gezorgd dat ze deze sanering aangepakt hebben om te zeggen: "Ik moet toch weg." Je was loyaal aan je baas. "Laat ik nu de stap maar maken richting een andere baan."' (SEI 5)

Stoppen met vissen betekent veel meer dan alleen een andere baan zoeken (zie 5.1). En:

> 'Het is een manier van leven die je altijd gehad hebt. Ze zijn vaak al als jongen al meegegaan met hun vader en het is een hele manier van leven. Het is je identiteit. [...] Het is niet zomaar even een jasje wat je uittrekt en je doet weer een andere jas aan en gaat weer verder. Het is het hele denken van waar je elke dag mee bezig bent en waar je met anderen over praat en dat valt allemaal in zekere zin weg.' (SEI 4)

[72] Gedurende de loop van dit onderzoek (najaar 2022, voorjaar 2023) werden schepen naar de sloop gebracht in Kampen.

Veertig procent van de respondenten is het (zeer) eens met de stelling 'ex-vissers lopen met de ziel onder de arm', 36% reageert met neutraal en de rest is het (zeer) oneens met de stelling. De meningen zijn verdeeld over de stelling 'Ex-vissers zijn vaak blij met hun nieuwe baan'; 49% reageert met neutraal en de rest is evenwichtig verdeeld over (zeer) eens (21%) en (zeer) oneens (26%). De meerderheid van de mensen (65%) reageert met (zeer) oneens op de stelling 'Ik vind ex-vissers niet interessant om mee om te gaan'.

Er wordt dan ook lang over nagedacht en gepiekerd, om wel of niet te stoppen. Een familie die gestopt is die we geïnterviewd hadden (SEI 11 en 12) vertelde hoe lastig het was het besluit te nemen. Rationeel ging dat goed, de sanering was er nu en betekende dat er nu een deel van het bedrijf geld opleverde. Of die gelegenheid zich over twee jaar weer voor zou doen, was onzeker.

Net als in 2008 is in 2022 twee-derde van de schipper-eigenaren *niet* van plan te stoppen met de visserij de komende één à twee jaar. In 2022 is dit ook gevraagd aan vrouwen waarvan de man schipper-eigenaar is. Dit levert een vergelijkbaar beeld op (69%). Als schippers in een meerkeuzenvraag gevraagd worden waarom men blijft in de visserij (2008)/(niet van plan is te stoppen – 2022) valt de grootste keuze zowel in 2008 als in 2022 op 'ik houd van mijn vak' (in 2023 door 30%). Andere veel aangetikte keuzes in 2022 waren: 'Het is een familiebedrijf' (21%), 'Ik weet niet wat ik anders moet doen', 'Ik heb opvolgers' (beiden 11%), 'Er komen betere tijden' (10%) en/of 'Ik verdien goed genoeg' (6%). Drie procent van de eigenaren geeft aan wel te willen stoppen maar dat er geen sanering is.

De dominee die we spraken zei:

> 'En men probeert zo'n keuze [wel of niet saneren] ook zo lang mogelijk uit te stellen. Van "komt er dan hopelijk toch niet weer iets, wat nog weer hoop geeft"; maar ja, je merkt elke keer dat het weer een beetje de bodem ingeslagen wordt en dat dat heeft wel een negatief effect. […] Een gedachte die dan hier op Urk speelt, ze zeggen, uiteindelijk wil de overheid dat misschien ook wel, dat wij er gewoon het bijltje erbij neergooien en dat we stoppen; ik bedoel, ze gunnen het ons niet.[73] En dat heeft […] ook […] met het lange termijn perspectief te maken, dat ze een overheid achter zich hebben die ervoor gaat. Om toch voor deze groep ook zich echt in te zetten, dat er een verantwoorde duurzame visserij komt.' (SEI 4)

Het nadenken over stoppen met de visserij is een moeilijk proces. Het verschilt van persoon tot persoon, maar ook van situatie tot situatie hoe die keuze gemaakt en verwerkt wordt. Een gezin dat besloten had om te stoppen, gaf aan hoe lastig het was niet te kunnen praten over het stoppen:

> 'Wij hadden dan de knoop voor onszelf doorgehakt in mei/juni en we konden het tegen niemand zeggen. Alleen maar met ons zessen de hele tijd omdat we bang waren dat de bemanning gelijk weg liep als ze wisten […] dat we ons aan gingen melden per 1 september. De bemanning kan overal terecht. […] Dat was zo raar dat je het aan niemand kwijt kunt maar je wil het wel kwijt.' (SEI 11)

De dominee geeft aan dat een aantal gezinnen in zijn gemeente ook voor deze keuze staat. Sommigen kunnen het goed verwerken, relativeren het, anderen zijn emotioneler, soms ontwikkelen ze ook depressieve klachten en moet de dominee doorverwijzen naar maatschappelijk werk of GGD. Hij gaf aan dat dit de laatste jaren vaker voorkwam. Ook vertelt hij over de impact die het heeft op gezinnen:

> 'De gezinnen hebben er natuurlijk altijd achter gestaan, (…) die hebben daar ook soms hun offers voor moeten brengen. Ik bedoel, een visserman is natuurlijk de hele week van huis en de vrouwen houden het gezin draaiende. Als het dan wordt afgebroken, dan lijkt het toch ineens allemaal voor niks te zijn geweest, al die jaren en dat dat gevoel dat je er alles in gestoken hebt. Als dat niet goed verwerkt wordt, dan ja, dan kan dat best schade toebrengen aan mensen, ook in hun onderlinge relatie.' (SEI 4)

[73] Zie hoofdstuk 3: Urk.

'Hij had er heel veel last van en dan had hij [zijn broer] aan de lijn en die zat ook heel moeilijk. Als je 7 dagen met elkaar op zee zit en de bemanning gaat vragen [stellen]. Je kan geen kant op. Je kan niet even zeggen: "Ik ga boodschappen doen of zo."' (SEI 11

Vorige sanering
Zowel in de enquête van 2008 als in 2022 is gevraagd naar de *vorige* saneringsronde; in 2008 was dat in 1995; in 2022 was dit in 2008. Gevraagd werd of eigenaren gebruikgemaakt hadden van de sanering en of dat het gewenste effect had gehad. Dertien van de 119 respondenten in 2008 had in 1995 meegedaan aan de sanering (waarvan één met twee schepen). In 2022 waren dat er vijf (waarvan één met twee schepen).

Bijna 40% van de respondenten die in 2008 hadden meegedaan aan de vorige sanering gaf aan dat deelname aan de saneringsronde niet het gewenste effect had gehad op de bedrijfsvoering, in 2022 was dat 60%. Opvallend is ook dat elf van de 'saneerders' na sanering in 1995 een nieuw schip in de vaart brachten, in 2008 waren dat er drie (Salz et al. 2008). In de saneringsregeling die in 2022 is opengesteld is als voorwaarde opgenomen dat men vijf jaar lang geen visserij-activiteit mag ontplooien. Ook moeten de contingenten worden ingeleverd.[74] Dit zijn belangrijke verschillen ten opzichte van de eerdere saneringsrondes.

'Je blijft niet met een schuld zitten, maar als je dertig jaar met een schip hebt gevaren en je eindigt dan eindelijk op nul, of je houdt er een ton aan over netto, dan ben je geen te benijden man. Die visserij gemeenschappen, ja, die gaan gewoon verdwijnen.' (SEI 9)

'O jongens, het zal je gezegd worden dat je moet stoppen. Echt. Je hele wereld, die stort gewoon in man. Ja echt, die mensen hun wereld, die stort echt in. Dan komen ze met € 2,5 miljoen aan zeulen. Het is gewoon echt helemaal niks.[75] Het is echt niks en toch moet je dan stoppen.' (SEI 8)

6.3 Investeren en innoveren

Van de respondenten geeft 70% aan dat het goed gaat met hun bedrijf en 76% dat ze niet overwegen te stoppen en dus door te willen gaan met visserij. Een aantal bedrijven heeft in 2022 ook kotters overgenomen van bedrijven die wilden stoppen (Visserijnieuws 2023).[76]

'Ondanks de algemene negatieve tendens in de visserij, hebben wij er voor gekozen om een extra schip aan te kopen. Hier hoop ik binnenkort mee te mogen uitvaren. Onze verwachting is dat de krimp in vloot een positief effect zal hebben op de overblijvers. Er zal hard gewerkt/gevist moeten worden om de markt te behouden. Het is aan de overheid om dan nu ook eens te zorgen dat die paar schepen kunnen en mogen blijven vissen.' (respondent, enquête, 2022)

De overheid heeft naast een saneringsregeling aangekondigd innovatie gelden (€ 244 miljoen) beschikbaar te maken en organiseert middels het Visserij Innovatie Netwerk (VIN) bijeenkomsten om met vissers te praten over innovatie en mogelijkheden voor visserij in de toekomst (Visserijnieuws 2022).[77, 78] Uit de enquête blijkt dat men het lastig vindt om lange termijn plannen te maken, investeringen te doen en na te denken over innovatie. Dat vindt men moeilijk in het licht van de onzekerheid en onduidelijkheid over de toekomst (wat mag er wel en wat niet, wordt bodem beroerende visserij verboden, hoe gaat het met de aanlandplicht, wat betekent stikstof voor de garnalenvisserij), de duidelijk afnemende ruimte voor visserij, de stijgende kosten en variabele olieprijs en de daarmee gepaard gaande moeite om mensen te behouden of te

[74] https://www.vissersbond.nl/wp-content/uploads/2022/09/1.-stcrt-2022-19616-publicatie-tijdelijke-saneringsregeling-brexit-25.7.2022.pdf
[75] Er is veel gemopperd over de saneringsregeling. Naast dat het vaartuig werd gesaneerd, moesten ook de aan het vaartuig gekoppelde quota worden ingeleverd. Deze hebben weliswaar geen officiële waarde, ze zijn bij de instelling van de quota om niet verdeeld, maar wel een marktwaarde omdat Nederland individueel overdraagbare quota heeft. Zie: https://www.vissersbond.nl/verbazing-en-teleurstelling-over-de-saneringsvoorwaarden/
[76] https://www.visserijnieuws.nl/nieuws/algemeen/39537/texels-visserijbedrijf-naar-urk
[77] Hierbij komt €45 miljoen uit het Noordzeeakkoord en €199 miljoen uit het Klimaatfonds (https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/07/01/minister-staghouwer-totaal-%E2%82%AC-444-miljoen-voor-aanpassing-visserijvloten).
[78] https://www.visserijnieuws.nl/nieuws/algemeen/39439/innovatienetwerk-moet-tij-keren

vinden. Het is ook belangrijk dat vissers ruimte ervaren om na te denken over innovatie. Velen van hen voelen frustratie over de puls,[79] en betwijfelen of nieuwe innovaties wel geaccepteerd zullen worden. Ook kan men niet goed nadenken over innovatie als het bedrijf financieel onder druk staat. Toch is er ook interesse voor innovatie. Eén van de schippers die we spraken is ondertussen al bezig een nieuw tuig uit te testen samen met het onderzoek:

> 'Er zijn er bij, die zeggen van "Joh wat maak je je druk om te vissen met dat ding [innovatief tuig], ja we horen het wel als we moeten stoppen". Ik heb dat niet zo, ik wil echt dat ik gewoon een toekomst heb. Dus daar zijn wij gewoon erg mee bezig. Experimenteren. Proberen. Ja, en ook gewoon met je tijd mee, want die visserij moet met z'n tijd mee.' (SEI 8)

Zowel in 2008 als in 2022 vroegen we schipper-eigenaren waar hun prioriteiten zouden liggen als ze zouden kunnen investeren. Lag de prioriteit in 2008 vooral bij de visserijtechnieken (56%) in 2022 ligt de prioriteit zuiniger vissen (nieuwe motor of aanpassing van de voortstuwing) (50%). Het vormt een weerspiegeling van het maatschappelijk debat en de omstandigheden. Ging dat in 2008 vooral om technische aanpassingen voor de boomkorvisserij (Advies Taskforce Duurzame Noordzeevisserij 2008), in 2023 gaat het enorm om minder gasolie verbruiken in verband met de sterk gestegen prijs door de oorlog in Oekraïne, en om de aanpassingen in de garnalenvisserij in verband met de stikstofuitstoot.

6.4 Gevolgen van beleidswijzigingen voor de vloot en gemeenschappen

De vele beleidswijzigingen tezamen hebben hun sporen nagelaten bij de vloot. Ook al raken sommige maatregelen bepaalde vloten meer dan andere,[80] men is vrij unaniem in het omschrijven van de problematiek waar men mee geconfronteerd wordt. Door dit onderzoek hebben we een goed beeld gekregen hoe de vloot de beleidswijzigingen ervaart. Aan het einde van alle enquêtes hadden respondenten de mogelijkheid om nog overige opmerkingen te plaatsen. Deze antwoorden komen overeen met andere open vragen in de enquête en wat er tijdens de regionale bijeenkomsten en interviews werd verteld. De meeste onderwerpen worden veel herhaald. Kort samengevat komt dit op het volgende neer.

Vissers en vissersvrouwen hebben behoefte aan een toekomstperspectief en (financiële) zekerheid; er is weinig perspectief en mede daarom is opvolging zo moeilijk. Ze voelen zich niet gehoord of begrepen. Er is geen of weinig vertrouwen in de overheid, de EU, en de 'groenen'/natuurorganisaties en hun 'leugens'. Er is veel frustratie over het verbod op de puls en over de 'industrialisatie van de Noordzee'. Met name de grootschalige aanleg van windmolenparken vinden veel vissers onbegrijpelijk; dat die gebouwd blijven worden terwijl de lange termijneffecten, volgens hen, op het zeemilieu onduidelijk zijn. Er worden alsmaar nieuwe gebieden gesloten (inclusief natuurgebieden). Een groot deel van de vissers van kleinschalig tot grootschalig maakt zich zorgen over of er voldoende ruimte overblijft om te vissen op zee (door Brexit, de aanleg van windparken en beschermde gebieden). Alleen voor kleinschalige vissers bieden *multi-use* oplossingen mogelijk kansen voor vissen in windparken.

De respondenten van dit onderzoek ervaren bepaalde situaties als onrechtvaardig.

> 'De politie die je straks aanhoudt, vaart met een motor die jij niet mag hebben.' (deelnemer regiobijeenkomst Waddenkust)

Ook in de interviews is die frustratie te horen. Een vrouw van een ex-pulsvisser die nu gekozen hebben om te stoppen:

[79] De pulsvisserij is voor (ex-puls) vissers een pijnlijke kwestie. Ze hebben veel geïnvesteerd in de ontwikkeling (en kosten) van de nieuwe techniek, samen met de wetenschappers en technische bedrijven, en in hun ogen veel bereikt. De puls was de oplossing voor de boomkor techniek die veel brandstof kost en doordat het tuig door de bodem gaat, veel impact heeft op langlevende bodemsoorten. Het wetenschappelijk onderzoek was uiteindelijk overtuigd dat de puls een verbetering betekende voor de boomkor (ICES 2021) maar toch werd de techniek verboden in 2021 met name na een succesvolle anti-pulscampagne van een Franse ngo. Voor een meer gedetailleerde beschrijving zie Haasnoot et al. (2015) en Kraan (2022). Het punt hier is dat vissers twijfelen of innovatie wel zin heeft, wie garandeert ze dat een nieuwe uitvinding wel geaccepteerd wordt?

[80] Stikstof is met name problematisch voor de garnalenvisserij en Brexit treft met name de vissers hard die op het Engels plat vis(t)(s)en, zoals de tongvissers en de pelagische reders, evenals de vissers die quotum hebben moeten inleveren als gevolg van de Brexit-deal.

> ‘De boomkor zoals die nu is. Dat je teruggegaan bent naar dat Kniertje[81] en dan krijg je nog te horen dat dan je piraat bent. We moesten terug. We hadden dit en dat zoals de wereld wil, maar we moesten terug en dan word je weer als slecht betitelt.’ (SEI 11).

Visserij is onderdeel van de cultuur en deel van de identiteit van velen. Er wordt veel gesproken over dat er meer waardering mag zijn voor hun cultureel en historisch beroep: ze dragen immers bij aan de voedselvoorziening en voedselzekerheid. Ondanks alles, wordt er herhaaldelijk gezegd dat men wil blijven vissen, het is onderdeel van de identiteit en ‘a way of life’. Men zoekt dus naar ruimte om dit te kunnen blijven doen. De onderstaande quote van een vissersvrouw toont aan hoe diep het visser zijn onderdeel is van de identiteit, hun leven en de gemeenschap.

> ‘Het is mooi als de resultaten uit deze enquête gedeeld worden en er wordt gecommuniceerd wat er gedaan gaat worden met de uitkomsten.
>
> Wij zien de toekomst, ondanks alles, nog altijd gezond in. Voor mijn man is het ook bijna onmogelijk en ondenkbaar dat hij iets anders gaat doen dan wat hij nu doet. Er zou wat dat betreft wel een soort voorzorg bij de beslissing om te stoppen en nazorg mogen zijn voor vissers die zijn gestopt en met hun ziel onder hun arm lopen. Voor het hele gezin is dit een hele verandering. Het maakt echt enorme impact op iedereen en dat wordt weleens vergeten. Stel dat mijn man nu moet stoppen en met zijn ziel onder zijn arm hier thuis zou komen te zitten. Dat zou niet lang goed gaan. Ik en de kinderen zijn het niet gewend dat hij zoveel thuis is en je krijgt een gedeprimeerde man die ineens heel veel thuis is en zijn draai aan de wal niet kan vinden. Ik denk dat het in veel gezinnen echt weer zoeken is naar de balans. Die mannen zijn soms zo boos en gefrustreerd over wat hun is afgepakt … daar zou echt wel meer aandacht voor mogen zijn. Zeker omdat het zo’n enorme impact heeft op het hele gezin en alles daar omheen.’ (respondent a, enquête vissersvrouwen, 2022)

Kortom naast de vraag over duidelijkheid (visie) van de overheid voor de Nederlandse vloot, over welke toekomst er mogelijk is voor de visserij op het NCP en de bredere Noordzee (zowel qua ruimte, maar ook qua regels) is er door de ontwikkelingen van de afgelopen jaren een groot gebrek aan vertrouwen ontstaan.

Doordat visserij voor vissers en hun vrouwen meer is dan alleen een baan maar onderdeel is van hun identiteit drukt de onzekerheid over het beleid, de toekomst en het gebrek aan vertrouwen in de overheid, op het gemoed en het ervaren subjectieve welzijn van vissers (zie hoofdstuk 5).

6.4.1 Een kleiner wordende vloot

Eén van de beleidsmaatregelen, ingegeven door de Brexit en het ruimteverlies op zee, is de sanering. Afhankelijk van hoe het bedrijf er voor staat is de sanering meer of minder ‘gunstig’, maar in elk geval is de sanering voor diegenen die er gebruik van maken, een uitweg die men als beter inschat dan het alternatief (door gaan en/of later failliet gaan).

Door de sanering zal de vloot krimpen, en die krimp zal ook in de gemeenschappen ervaren worden. In veel gemeenschappen is de visserij al een relatief kleine sector en in sommige plaatsen gaat naar verwachting[82] een derde tot de helft saneren.

Uit ons onderzoek blijkt dat men al vóór de sanering merkte dat de hoeveelheid vissers, in de loop van de tijd, minder wordt. Dit zal door de sanering alleen maar toenemen. Zo geeft men aan dat je vroeger op een

[81] Kniertje verwijst naar de hoofdpersoon van een beroemd toneelstuk van Heijermans dat ook later verfilmd is. Kniertje is een vissersvrouw die haar man en twee zoons verloren heeft aan de zee, en ook haar volgende zoons naar zee laat gaan. Visserij is de enige denkbare wereld. Het toneelstuk laat zien, en daar wordt hier naar verwezen, dat het vissersleven veel armoede met zich meebracht. ‘teruggaan naar dat Kniertje’ terug naar hard werken en niet al te veel verdienen.

[82] Tijdens het schrijven van dit rapport was nog niet bekend wat de definitieve lijst van saneerders was. De verwachting was dat 78 kotters zich gingen aanmelden voor sanering. Deze groep kotters heeft dan nog tot de zomer de tijd om af te zien van de sanering. https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/artikel/5350057/vissers-melden-78-kotters-aan-voor-saneringsregeling

feestje met vele vissers samen stond maar tegenwoordig ben je als visser de uitzondering. En moet je vaak ook uitleg geven over wat je doet. Zeventig procent van de schipper-eigenaren geeft aan te merken met steeds minder actieve vissers te zijn op feestjes. De bemanningsleden ervaren dit iets sterker (78% (zeer) eens). Toen we dit in 2008 ook vroegen, zei iets minder dan de helft van de vissers dit te merken.

Niet alleen op feestjes maar in het algemeen komt men vissers die gestopt zijn (of gesaneerd – vraagstelling 2008) niet meer zo vaak tegen. In 2022 is het 20% meer van de schippers die dit ervaart (69%). Vergeleken met de bemanningsleden en vrouwen (2022) merken de schipper-eigenaren dit wel sterker vergeleken met de vrouwen (41%) en bemanning (51%).

> 'In onze jonge tijd hadden we wel een groep vrienden en dat was wel 80% visser. Bij jullie (wijst naar schoondochter) is dat van jongs af aan al niet meer.' (SEI 11)

Er zijn volgens de respondenten merkbaar minder vissers, vinden beide groepen. Waarbij in 2008 de meesten het daar *zeer* mee eens (54%) waren, in 2022 was met het voornamelijk eens (57%) met stelling. Vergeleken met de vrouwen en bemanning zien we dat de bemanning het merkbaarder vindt (92% is het er (zeer) mee eens).

Zoals eerder aangegeven is bemanning vinden en opvolging in de visserij en keten erg lastig momenteel. Eén van de gevolgen van de afname van het aantal vissers is dat het Sociaal Fonds voor de Maatschapsvisserij (SFM) de kosten voor de verzekering voor maatschapsvissers moet verhogen. Deze onderlinge waarborgmaatschappij is in 1971 opgericht en verzekert haar leden voor het risico van 'de geldelijke gevolgen van arbeidsongeschiktheid' (www.aovsfm.nl). Door het afnemende aantal vissers heeft het de kritische grens voor het aantal leden verlaagd. Dat was altijd 1.000, maar is nu 850. Er zijn nog ongeveer 1.100 leden.

De gevolgen van de sanering voor de gemeenschappen zal verschillend zijn per visserijregio. In Den Helder ging eind 2022 de afslag al dicht met het oog op de ontwikkelingen (hoge olieprijs en het verwachtte grote aandeel grote boomkor kotters uit de Kop van Noord-Holland dat gebruik wilde maken van de aanstaande sanering) (NH Nieuws 2022,[83] NRC 2022,[84] NOS 2022).[85] In de Waddenregio is er voornamelijk een garnalenvloot, dus daar wordt momenteel niet zo'n krimp als gevolg van de sanering verwacht.[86] Wel hebben in 2019 een aantal schepen hun Waddenzee vergunning gesaneerd maar de gevolgen voor de gemeenschappen waren toen niet zo groot (zie Hamon et al. 2023). In de regio Scheveningen-Katwijk zijn relatief weinig kotters, wel maken kotters gebruik van de haven en afslag in Scheveningen.

Hoe de sanering in de regio's IJmuiden, Urk en Zuidwest-Nederland uitpakt weten we nog niet. Dat hangt af van de hoeveelheid kotters er per regio (en voor Zuidwest, per gemeenschap) definitief zullen stoppen. Te verwachten effecten zijn: verlies aan werkgelegenheid, legere havens, minder visserij (familie) bedrijven in de gemeenschappen en doorwerkende effecten in de keten en toeleverde bedrijven.

Omdat er mogelijk 78 kotters stoppen is het de vraag of het aantal afslagen dat er nu nog is, straks nog kan blijven draaien. Als de afslag in een haven verdwijnt, heeft dat waarschijnlijk een hefboom functie. Een kotter maakt in de haven met een afslag gebruik van andere diensten zoals transport. Welke afslagen het moeilijk gaan krijgen hangt af van welke vaste aanvoerders gaan saneren. Omdat vissers uit de Zuid gebruikmaken van de afslag waar ze aanlanden, kunnen als veel kotters in de Zuid saneren effecten ook elders merkbaar zijn. Zo werkt de afslag van Stellendam samen met de afslag in Scheveningen, dus een sterke krimp in de Zuid kan ook effect hebben op Scheveningen. Als er op Urk veel kotters stoppen zal het effect met name merkbaar zijn op de Urker afslag, omdat Urker kotters vaak (waar ze ook aanlanden) hun vis naar Urk brengen. Verder wordt op Urk wordt veel schol

[83] https://www.nhnieuws.nl/nieuws/311464/visafslag-den-helder-sluit-definitief-de-deuren

[84] https://www.nrc.nl/nieuws/2022/12/26/voor-de-allerlaatste-keer-kopen-handelaren-hun-vis-op-de-veiling-in-den-helder-a4152583

[85] https://nos.nl/artikel/2457991-einde-dreigt-voor-nederlandse-kottervisserij-door-brexit-windmolens-en-dieselprijs

[86] Om voor de sanering in aanmerking te komen, moet men kunnen aantonen dat men hinder heeft ondervonden van Brexit omdat de sanering voortkomt uit de BAR (Brexit Adjustment Reserve) gelden. Dat geldt voor de meeste garnalenvissers dus niet, behalve voor eurokotters die naast garnalenvisserij ook platvisvisserij kunnen uitvoeren en quota hebben. Aangetoond moet worden dat men 90 visdagen per jaar gemaakt heeft tussen 2018-2021 en dat ze voor 20% afhankelijk zijn van door Brexit 'geraakte' quota (https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/07/22/openstelling-saneringsregeling-visserij).

verwerkt, mochten er veel grote schol vissers saneren kan dit ook effect hebben op de verwerkingsbedrijven.

Naast de afslagen zal de reductie van de vloot met 78 schepen ook effect hebben op coöperaties en werven. Er zijn veel coöperaties in de visserij. Vissers ontdekten dat ze door gezamenlijk in te kopen goedkoper uit konden zijn. De VCU Visserij Coöperatie Urk werd opgericht in 1922 toen Urker vissers door de inkooporganisatie goedkoper aan gasolie konden komen. Jarenlang waren vissers de enige werkgever van de VCU dat ook vistuigmateriaal inkoopt en plaatst, maar dat is gaan twintigste eeuw gaan veranderen (Schuttevaer 2012).[87] Ook baggerbedrijven en de binnenvaart weten de VCU te vinden. Wel wordt de organisatie nog altijd bestuurd door vissers. Dat het een coöperatie is, betekent dat de winst die gemaakt wordt met het bedrijf terug vloeit naar de leden. Maar als leden van de coöperatie stoppen met vissen en als ze hun inleg terug willen uit de coöperatie dan moeten ze eruit stappen. Dit kan dus met de huidige sanering, waarbij veel kotters tegelijk stoppen dit problemen opleveren. Eén van de coöperaties heeft hier nu problemen mee:

> 'Die [vissers die stoppen] blijven lid voorlopig om de doodeenvoudige reden dat we ze niet uit kunnen kopen. De bank heeft de visserij volledig op nul gezet. [...] We kunnen de leden [vissers] pas uitkopen als het bedrijf de lengte heeft om ze uit te kopen. En dat is natuurlijk heel vervelend want als ze door willen met hun bedrijf dan rekenen ze erop ze het geld dat in de coöperatie zit kunnen gebruiken in een nieuwe investering.''SEI 5 Ook is de verwachting dat alles duurder wordt voor de overblijvende vissers: 'Het apparaat is niet meer kostendekkend, omdat er minder afgenomen wordt door de kleinere groep vissers. Er moet gezocht worden naar andere wegen om omzet te maken. [...] Geloof mij het gaat behoorlijke gevolgen hebben, want alles gaat duurder worden. Netwerk, het wordt in kleinere partijen afgenomen. De massa raakt eruit. De kortingen bij bedrijven raken eruit.' (SEI 5)

In welke regio dit het meest gevoeld zal worden hangt dus af van welke schepen definitief saneren, en waar ze normaliter gebruikmaken van deze diensten. Sommige bedrijven kunnen een omslag maken in hun activiteiten (bijvoorbeeld ander koeltransport) of verruimen naar andere klanten dan de visserij, in Den Oever levert de coöperatie bijvoorbeeld ook aan de offshore. Maar één van de twee werven in Stellendam gaf echter aan voor een groot deel afhankelijk te zijn van de Nederlandse visserij.

Omdat niet verwacht wordt dat de pelagische schepen gebruikmaken van de sanering, zal er voor IJmuiden en Scheveningen voor de verwerking van pelagische vis geen effect zijn, noch voor de toeleverende bedrijven.

6.4.2 Bredere sociaal-culturele gevolgen sanering

Naast de effecten van de krimp van de vloot voor de vloot, havens, afslagen en verdere keten die zich deels landelijk laten voelen deels regionaal, zijn er ook effecten op onderwijs, onderzoek, voedselprovisie (en indirect op mondiale voedselzekerheid), toerisme, cultureel erfgoed en sociale cohesie.

De krimp van de vloot raakt het visserijonderwijs (zie Hoekstra 2023). Een docent op de visserijschool die we sparaken denkt dat als de visserij verder krimpt het moeilijk wordt om alle visserijscholen open te houden.

> 'Dus dan heb je je kans dat de visserij opleiding in de toekomst gecentraliseerd wordt, naar één centraal in Nederland gelegen vakschool.' (SEI 2)

Dit betekent dat vissers-in-spé meer moeten reizen of eerder uit huis gaan om in gastgezinnen te wonen om de opleiding te kunnen doen.

Waar het ook effect op zal hebben, is op de bijdrage die de vloot levert aan wetenschap. Niet alleen kan de vlootsamenstelling enorm veranderen (als vooral boomkorschepen saneren) waardoor de wetenschappelijke bemonsteringsprogramma's moeten veranderen, ook zullen er minder schepen zijn om samenwerkingsprojecten mee te doen, waardoor de belasting van samenwerken relatief zwaarder wordt. Want de behoefte aan onderzoekssamenwerking vanuit het beleid en onderzoek bezien neemt niet af, er liggen nog altijd opgaven voor betere selectiviteit, minder bodemberoering,

[87] https://www.schuttevaer.nl/nieuws/schip-en-bedrijf/2012/10/01/alles_hier_ademt_visserij/

lagere CO_2-uitstoot en voor het zoeken naar multi-use oplossingen zoals vissen in windmolenparken.

Mogelijk betekent het ook dat de quota niet opgevist worden. Dit was de laatste jaren al een trend[88] maar uiteindelijk kan dit zich verder doorzetten resulterend in hogere prijzen voor de vis waardoor het minder goed toegankelijk wordt voor consumenten die minder te besteden hebben. Het is niet de verwachting dat de vraag naar vis wereldwijd zal dalen (Hoekstra 2023), er zal dus vraag blijven naar vis. Twee kanten zijn hierbij van belang, het kan zijn dat bij het doorzetten van minder visserij op de Noordzee,[89] er elders op de wereld effect is. De Europese vraag naar vis zal ofwel gestild worden door meer import met consequenties voor voedselzekerheid in die landen, ofwel niet gestild kunnen worden vanwege een toegenomen vraag en koopkracht elders. Ten tweede vragen vissers zich af wie de vis gaat vangen als wij (de Nederlanders) het niet doen:

> '[...] wij zijn wereldwijd actief als vissers. En dat is wel iets wat we kwijt gaan raken. En als wij het niet doen, dan komt onze een Kaapverdiaan of onze een Filippijn of onze een Roemeen het wel doen, hier voor de kust. En dat is ook iets waar ze nu aan het over nadenken zijn; omdat ze(door de verwachte terugloop van starters in de visserij) bepaalde functies niet meer in kunnen vullen willen ze eigenlijk Nederlandse vaarbevoegdheid bewijzen gaan legaliseren voor niet-Nederlandse opvarenden. Dus dat wij straks met schippers uit Roemenië of Bulgarije zitten voor onze kust. Dat willen ze wel overwegen, omdat ze straks een tekort verwachten aan gediplomeerde mensen, - instroom-, om schepen te kunnen laten varen, kunnen laten vissen. Wij zijn er zwaar op tegen als onderwijs zijnde en niet alleen wij, maar ik denk ook aan andere partijen. Dat kunnen we echt wel niet over onze kant laten gaan als Nederlandse zeevarende natie en visserij natie al eeuwenlang.' (SEI 2)

Men verwacht dat dit ook effecten zal hebben voor toerisme. In de regio Kop van Noord Holland vertelden ze dat toeristen en buitenlanders speciaal komen voor de vis (bijvoorbeeld in Den Helder & Texel) iets waar de horeca nauw bij betrokken is ('vis staat op de kaart'). De afslag Den helder maakt het voor de horeca mogelijk om in kleine hoeveelheden vis af te nemen (zie hoofdstuk 3), met korte ketens tot gevolg. Het is de vraag hoe (en of) deze korte keten zich kan herpakken of dat er iets verandert in de rol van vis in horeca en voor toerisme in de Noordkop.

Vorig jaar werd Vlaggetjesdag niet gevierd, bijvoorbeeld in Stellendam, of is al veranderd naar 'havendag' (bijvoorbeeld in Goederede). Recreatief bezig zijn zonder visserij zou niet goed werken, wordt gezegd. Het is voorstelbaar dat in gemeenschappen waar de actieve vloot flink reduceert de draagkracht voor dit soort evenementen verdwijnt, waardoor het gezamenlijk beleven van visserij-gerelateerd cultureel erfgoed in zulke gemeenschappen verder naar de achtergrond verdwijnt.

Visserij is een 'streek-eigen iets' en men geeft aan de actieve vloot nodig te hebben in de haven en de gemeenschap om dat verhaal te kunnen blijven vertellen. Voor sommige gemeenschappen is de visserij een van de ankers van de 'typisch' lokale verhalen voor het toerisme. Een ambtenaar uit de provincie Zeeland vertelt hoe nauw toerisme en visserij samenhangen in Zeeland:

> 'Daarnaast is er natuurlijk de horeca, die voor een deel afhankelijk is van de visserij en schaal- en schelpdiersector. Daarom zeggen we altijd, het belang van visserij is niet alleen af te meten aan de bijdrage aan het bruto regionaal product. Het is veel breder dan dat. Er komen honderdduizenden toeristen naar onze provincie, mede vanwege de aanwezigheid van de visserij en visserijproducten.' (SEI 1)

De huidige situatie wordt óók als moeilijk ervaren, zo hoorden we in de regiobijeenkomsten omdat er minder hechtheid en sociale cohesie binnen de visserijgemeenschap wordt ervaren: in lijn met de landelijke trend wordt ook in visserijgemeenschappen ervaren dat de samenleving steeds

[88] https://www.vismagazine.nl/artikelen/onderbenutting-van-platvisquota

[89] Ook in Frankrijk (https://www.letelegramme.fr/dossiers/plan-de-sortie-de-flotte-coup-dur-pour-la-bretagne/plan-de-sortie-de-flotte-quatre-questions-pour-y-voir-plus-clair-17-02-2023-13281101.php) en Ierland (https://visserij.nl/2022/07/29/sloopregeling-van-80-miljoen-voor-ierse-visserijsector/) zijn saneringen aangekondigd.

individualistischer wordt en er is meer polarisatie.[90] Die polarisatie heeft zich ook afgespeeld in en tussen de PO's en visserijorganisaties. De sector was verdeeld over de strategie bij het tot stand komen van het Noordzee-akkoord en dat heeft in 2021 uiteindelijk geresulteerd in het uit elkaar vallen van één van de twee visserijorganisaties: VISNED.[91] Dit gebeurde in coronatijd, waardoor er weinig mogelijkheid was voor bijeenkomsten, ook dit heeft effect gehad op de sector (zie ook hoofdstuk twee). Die onrust en verbrokkeling ervaren de vissers als onhandig en ongunstig. Een deelnemer verteld dat er allemaal 'stammen' zijn.

Ook de lobby naar Brussel waar toch het beleid gemaakt wordt heeft inzet nodig van de vloot maar dat wordt met een kleinere vloot lastiger. De capaciteit en lobbykracht is afgenomen en men verwacht dat dit steeds meer onder druk komt te staan. Hoe de sociale cohesie zich binnen de gemeenschappen zal ontwikkelen als gevolg van de afname van de visserij valt moeilijk te zeggen, daar hebben we op basis van dit onderzoek onvoldoende zicht op.

Tot slot wordt de kennis over visserij in beleidsmatige en bestuurlijke context steeds kleiner is de verwachting. Friesland heeft geen gedeputeerde voor de visserij meer. En de aandacht die er nu nog is voor visserij op lokaal niveau neemt mogelijk verder af.

Kortom de beleidsmaatregelen werken via de vloot door op de keten en de visserijgemeenschappen. Naast dat de (afzonderlijke en combinatie van) maatregelen 'feitelijke' consequenties hebben voor de vloot (zoals minder ruimte op zee om te vissen) hebben ze door *hoe* de maatregelen genomen zijn (door het beleidsproces) ook effect gehad op het vertrouwen van vissers in het beleid(sproces). Omdat visserij niet alleen een baan is maar ook onderdeel is van de identiteit van vissers en hun vrouwen beïnvloedt dit ook hun (subjectieve) welzijn en dit werkt, omdat het familiebedrijven zijn, weer verder door op de bredere visserijgemeenschap.

Het kleiner worden van de vloot (bijvoorbeeld door de sanering) heeft het meest 'direct' effect op de visserijgemeenschappen. Heel simpel gezegd zijn er straks minder vissers in verschillende gemeenschappen en neemt het aantal visserijgemeenschappen verder af. Door diverse domino-effecten kan dit nog verder doorwerken, doordat bijvoorbeeld in een gemeenschap de afslag sluit, transportmogelijkheden afnemen, of schepen elders gaan aanlanden. Het aandeel mensen in de gemeenschap dat direct met visserij verbonden is neemt af, waardoor het karakter van de gemeenschap als visserijgemeenschap kan veranderen. Naast lokale effecten zijn er bredere maatschappelijke effecten van een kleiner wordende vloot zoals de bijdrage die de visserij levert aan onderzoek, of voedselprovisie in Nederland en door export elders.

Wat belangrijk is om in de gaten te houden, is dat er diverse cumulatieve effecten mogelijk zijn; een hefboom effect van een verdwijnende afslag op toeleverende bedrijven (bijvoorbeeld transport of onderhoud); of als er minder bedrijven overblijven (door sanering en of door consolidatie) dan veranderen de verhoudingen binnen de visserijorganisaties, maar verandert ook de nu nog vanzelfsprekende verankering van familiebedrijven in visserijgemeenschappen. Momenteel is nog niet duidelijk of en waar (op het sluiten van de afslag en coöperatie in Den Helder na) deze effecten gevoeld zullen worden. Dit onderzoek heeft laten zien dat de visserij niet alleen een economische activiteit is dat banen oplevert maar ook maatschappelijke meerwaarde heeft door de historie, de ervaringskennis, door het cultureel erfgoed dat het heeft achtergelaten en (nog) levend houdt, door hoe het georganiseerd is (i.e. familiebedrijven) en door de enorme betrokkenheid van de visserijgemeenschap(pen) bij dit ambacht. Het visserijbeleid wordt deels nationaal en deels op EU-niveau bepaald, maar de sociaal-culturele effecten worden op verschillende schaalniveaus maar *met name* lokaal in de verschillende visserij regio's en gemeenschappen ervaren. Om de sociaal-culturele waarde van visserij zo goed mogelijk te behouden (of te versterken) naast de economische waarde is dan ook een sterk samenspel nodig van 'Brussel', 'Den Haag', de visserijvertegenwoordigers en lokale bestuurders van visserijgemeenten.

[90] Dit wordt ook door meer Nederlanders benoemd als zorgpunt (SCP 2002 en https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/52/worden-we-individualistischer-)

[91] https://www.visserijnieuws.nl/nieuws/algemeen/20758/kottervereniging-visned-uit-elkaar

7

Discussie en conclusie

7 Discussie en conclusie

De afgelopen jaren is er veel veranderd voor de Nederlandse visserij. De inrichting van de Noordzee verandert in hoog tempo door Brexit, het aanwijzen van natuurgebieden en de aanleg van windparken op zee. Daarnaast zijn er ook andere beleidsmaatregelen genomen met grote gevolgen voor de vloot (zoals bijvoorbeeld het pulsverbod). Om die reden kreeg Wageningen Economic Research, onderdeel van Wageningen UR de opdracht van LNV om een sociaal-economische impact analyse uit te voeren. Waar in de studie Hoekstra 2023 wordt ingegaan op de economische waarde van de Noordzeevisserij voor de Nederlandse visserijketen wordt in deze studie ingegaan op de vraag: Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland en welke effecten van de beleidsveranderingen voorzien we voor de visserijgemeenschap(pen)?

De volgende deelvragen zijn in dit onderzoek beantwoord om uiteindelijk de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

- Deelvraag 1: Hoe kun je de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland onderzoeken?
- Deelvraag 2: Wat zijn de visserijgemeenschappen van Nederland?
- Deelvraag 3: Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland?
- Deelvraag 4: Welke effecten hebben de beleidsveranderingen gehad op de visserijgemeenschappen?

Vlak nadat het onderzoek van start ging brak de oorlog in Oekraïne uit en steeg de olieprijs. Dit had al snel veel effect op met name de boomkorvloot van Nederland, waar brandstof een zeer groot deel uitmaakt van de wekelijkse kosten. Wat ook speelde gedurende deze studie was de onzekerheid over de WNB vergunning voor de garnalenvissers in samenhang met de noodzaak een katalysator in te bouwen in beperkte tijd. Beide aspecten hebben invloed gehad op deze studie. Ten eerste betekende het dat veel vissers[92] acute problemen ondervonden in hun bedrijfsvoering, uitermate bezorgd waren over de toekomst, maar ook zeer kritisch over de (uitblijvende) reactie(s) van het ministerie, wat invloed heeft gehad op de interviews, enquête-antwoorden en regiobijeenkomsten. Ten tweede veranderde de sector als gevolg van een mix van de beleidsmaatregelen in combinatie met de acute oliecrisis, gedurende het jaar. Schepen lagen voor de kant en bemanningen zochten ander werk. Ook werd door veel vissers met smart uitgekeken naar de, als gevolg van Brexit (en daarmee verloren gegane vangstmogelijkheden), ingestelde saneringsregeling. Deze regeling die op 1 september 2022 open ging, resulteerde in schepen die gedurende het najaar 2022 en voorjaar 2023 naar de sloop gebracht werden. De afslag in Den Helder sloot haar deuren. De definitieve lijst van schepen is nu (april 2023) nog niet bekend, maar verwacht wordt dat tientallen schepen in 2023 gesaneerd worden. De onderzoeksvraag waar we de studie mee begonnen was nog toekomst gericht: 'Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij en wat betekent (een eventueel kleiner wordende vloot als gevolg van) beleid voor visserijgemeenschappen?', maar werd gaandeweg het onderzoek de werkelijkheid.

We hebben in deze studie alleen naar de Noordzeevisserij gekeken, en hebben de binnenvisserij en schelpdier- en mosselvisserij grotendeels buiten beschouwing gelaten. De sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland is een veelomvattend onderwerp dat niet volledig recht kan worden gedaan met één rapport. Hoewel de sociaal-culturele waarde van visserij in algemene zin veelal onderkend wordt en er verspreid over Nederland veel informatie over te vinden is in visserijmusea, in (plaatselijke) bibliotheken en in academische sociaal wetenschappelijke literatuur, is er tot nu toe weinig toegepast en systematisch onderzoek naar gedaan. Met deze studie is een begin gemaakt met het beschrijven van het onderwerp, afgebakend naar de aanpak die past bij de opdracht, op basis van theoretische concepten en aan de hand van een

[92] We hebben in deze studie vragen gesteld aan schipper-eigenaren en bemanningsleden, zowel op en van kotters, trawlers als kleinschalige vissers. Sommige bemanningsleden werkten in een maatschap, anderen in deel-loon. We hebben geprobeerd ook buitenlandse opvarenden te bereiken (door de enquête in het Engels te vertalen en schipper-eigenaren te vragen in een brief deze onder de aandacht te brengen van hun opvarenden), maar dat is niet gelukt.

mix van methodes. Met meer onderzoek op dit onderwerp, waaronder een structurele monitoring van sociale en culturele ontwikkelingen in de visserij kan deze lacune opgevuld worden. Met de groeiende aandacht voor de 'sociale dimensie' ook bij DGMARE lijkt daar steeds meer ruimte voor te komen. Dit is belangrijk zodat sociaal-culturele veranderingen gemonitord kunnen worden en waar nodig en gewenst op tijd bijgestuurd.

Deelvraag 1: Hoe kun je de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland onderzoeken?
Allereerst hebben we gebruikgemaakt van de literatuur. Daardoor weten we dat visserij, naast dat het een economische activiteit is en zorgt voor handel, werkgelegenheid, inkomen en voedsel, ook bijdraagt aan het sociaal welzijn van vissers en hun families. We weten ook dat visserij historisch plaatsvindt vanuit een aantal visserijgemeenschappen en zo een bron is van historische, ecologische en ambachtelijke kennis. Ten slotte draagt visserij bij aan sociale cohesie in die gemeenschappen en heeft visserij zijn sporen achtergelaten in divers (im)materieel erfgoed. Visserij draagt dus niet alleen bij aan de identiteit van vissers maar is ook onderdeel is van de Nederlandse identiteit.

Vervolgens hebben we door gebruik te maken van een mix aan methoden, namelijk regiobijeenkomsten (9 bijeenkomsten in 6 regio's met in totaal 116 mensen), interviews (12), een enquête (241 respondenten), veldbezoeken (in het waddengebied: Wieringen en Zoutkamp en Zeeland: Arnemuiden, Yerseke en Zierikzee) en door het maken van kaarten (van visserijgemeenschappen en van cultureel erfgoed) geïllustreerd waar je aan moet denken bij visserij cultureel erfgoed in Nederland; hebben we vissers en hun vrouwen bevraagd over wat het sociaal-culturele belang is van visserij voor hen en voor hun families en over de gemeenschappen waar ze wonen, over sociale cohesie en over hun welzijn.

De sociaal-culturele waarde van visserij kan op verschillende schaalniveaus onderzocht worden; op individueel niveau (door het aan vissers en hun vrouwen te vragen), op lokaal niveau (dus in een visserijgemeenschap) en op landelijk of internationaal niveau (door geaggregeerd naar diverse uitkomsten te kijken). Het maken van kaarten is daar een handig hulpmiddel voor. Door visserijgemeenschappen op de kaart te zetten, wordt beter duidelijk voor welke regio's in Nederland visserij van betekenis zou kunnen zijn. Vervolgens kan er data aan die plaatsen gekoppeld worden, zoals vlootgegevens of visserij- gerelateerd cultureel erfgoed of andere sociale, culturele en of economische indicatoren. Het is belangrijk om daarbij zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek te doen.

Om ook een tijdsdimensie te hebben, hebben we ook historische visserijgemeenschappen op de kaart gezet en hebben we de enquête zo gemaakt dat hij sterk leek op een enquête die in 2008 onder schipper-eigenaren was uitgezet, zodat we ook veranderingen door de tijd konden zien.

Deelvraag 2: Wat zijn de visserijgemeenschappen van Nederland?
Visserijgemeenschap is een gelaagd concept met drie dimensies, het kan een geografische plaatsaanduiding zijn, zowel actueel (1) en / of cultureel historisch (2) en het kan een praktijkgerelateerde dimensie (3) hebben (Clay en Olsen 2008). Deze laatste dimensie laat zien dat er een gemeenschap van mensen is die met elkaar verbonden zijn door gedeelde visserij ervaringen en/of praktijken.

Dit onderzoek heeft laten zien dat alle drie de dimensies ook daadwerkelijk van belang zijn voor de Nederlandse Noordzeevisserij. We kunnen kaarten maken van historische visserijgemeenschappen, zo hebben we bijvoorbeeld een kaart gemaakt van alle 128 visserijgemeenschappen in Nederland uit 1906. Of een actuele kaart van 2022 met 44 plaatsen, in 34 gemeenten verdeeld over de zes visserijregio's. Om deze kaarten te maken, maakten we gebruik van het visserijregister. De definitie van een visserijgemeenschap was dan simpelweg: komt de gemeenschap voor in het register, ja of nee. Ja, dan is het een visserijgemeenschap. Dit betekent natuurlijk niet meteen dat iedereen in de gemeenschap werkzaam is, betrokken is bij de visserij of afhankelijk is van de visserij. Wel betekent het, dat je een startpunt hebt om in die plaats nader onderzoek te doen naar het sociaal-culturele, historische of economische belang van visserij en om verder onderzoek te doen aan de hand van kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren.

Uit de regiobijeenkomsten hoorden we over de variatie tussen de visserijgemeenschappen. Urkers identificeren zich over het algemeen sterk met de visserij, dat bleek ook uit de enquête. Maar mensen uit andere plaatsen deden dat niet zo sterk; bijvoorbeeld uit Scheveningen of IJmuiden, maar ook Den Helder of Texel (vroeger wel, in Oosterend en Oudeschild, nu niet meer). Dit kwam deels (deels is dat ook een maat van hoe groot de vloot is) ook terug

door de deelname aantallen van de enquête naar gemeente. We hadden veel Urkers die meededen, meer dan 20 deelnemers per respondentengroep (schipper-eigenaren, bemanning, vrouwen) maar uit IJmuiden hadden we geen deelname van bemanning en vrouwen. Ook door de veldbezoeken weten we dat inwoners van de drie plaatsen in Zeeland zich op verschillende manieren verhouden tot de visserij. Of hun plaats een visserijgemeenschap was of niet, was voor veel mensen vooral een relatief begrip. Ze vergeleken zich dan met andere plaatsen om zichzelf relatief ten opzichte van de voorbeelden al dan niet als visserijgemeenschap te kwalificeren. Door de enquête weten we dat de respondenten zelf ook sterk verdeeld zijn over de vraag of ze in een visserijgemeenschap wonen, terwijl ze bijna allemaal uit 1 van de 44 geïdentificeerde visserijgemeenschappen afkomstig waren. Is visserij en het daaraan gerelateerde cultureel erfgoed in die plaatsen dan alleen voor de bühne en woont men in een museumdorp, daar reageren de meeste respondenten neutraal of negatief op (behalve in Den Helder) een groter deel van de respondenten denkt overigens wel dat hun gemeenschap een museumdorp wordt.

Naast deze geografische en cultureel historische kijk op visserijgemeenschap(pen), heeft dit onderzoek laten zien dat er in Nederland ook een praktijkgerelateerde visserijgemeenschap is. Vissers en de vrouwen van vissers hebben een gedeelde ervaring doordat ze aan de visserij verbonden zijn. Internationaal onderzoek laat zien dat dit ook in andere landen het geval is en dat vissers over de grenzen heen, veel ervaringen delen. Velen hebben familiebedrijven en de visserij dus van jongs af aan meegekregen, ze delen de vanzelfsprekendheid daarvan en de trots, delen de ervaring van hoe zwaar en gevaarlijk vissen is, iedereen kent wel iemand die niet teruggekomen is van zee, delen de ervaring van de invloed van 'buitenstaanders' die 'zich met hun werk bemoeien' (zoals beleid, onderzoekers, ngo's, media of 'de maatschappij') en ze leven mee met vissers en hun families die moeten stoppen. De overeenkomsten tussen de antwoorden van de respondenten in de enquête was vaak groter dan de verschillen (tussen mannen en vrouwen of tussen regio's). Doordat de visserij kleiner wordt, verwacht wordt dat door de sanering tientallen kotters zullen stoppen in 2023, wordt het relatieve belang van visserij in de afzonderlijke gemeenschappen en in Nederland kleiner. Het zal daarom steeds lastiger worden voor de vissers en hun families om aandacht te vragen voor hun specifieke noden en belangen. Samenwerking in de organisatie van visserijbelangen wordt hierom steeds belangrijker.

Deelvraag 3: Wat is de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland?
Visserij is niet alleen belangrijk voor de vissers en hun familie maar ook voor de maatschappij in bredere zin, deels op lokaal niveau deels op landelijk niveau. De Nederlandse Noordzeevisserij biedt directe werkgelegenheid en inkomen aan de vissers (1.779 opvarenden in 2021) en omzet aan de bedrijven (344 miljoen euro in 2021) en indirect (samen met de aanlandingen van de vlagkotters) aan de keten die daar verder achter zit (12.500 werknemers en 5,8 miljard omzet) (zie Hoekstra 2023). Daarnaast is er nog veel verborgen werkgelegenheid doordat vrouwen (of gepensioneerde vissers) vaak meewerken in het familiebedrijf, maar niet op de loonlijst staan. Aangezien negen van de twintig Nederlandse krimpregio's samen vallen met visserijgemeenten, zal een verder wegvallen van de visserij in juist deze regio's effect hebben. Het versterken van het viscluster juist in deze regio's, gebaseerd op een moderne duurzame visserij, zou de ontwikkelingen in de regio kunnen bevorderen

Deze banen (al of niet betaald) dragen bij aan een materieel, relationeel en subjectief welzijn van de vissers en de vrouwen van vissers. Uit dit onderzoek blijkt, als het gaat over het subjectief welzijn van vissers en vrouwen in Nederland, dat *financiële zekerheid*, *een goede toekomst* en *werktevredenheid* belangrijk zijn voor vissers om een goed leven te hebben, naast *gezondheid*, *familie en vrienden* en *geloof*. Deze aspecten waren gekozen uit een lijst van 16 aspecten. Drie hiervan hebben voor de respondenten sterk te maken met hun beroep en identiteit als visser(vrouw). Tegelijkertijd zijn de respondenten over *een goede toekomst* en *financiële zekerheid* het minst tevreden (naast *visserijbeheer* en *het zeemilieu*) en willen ze hier ook het liefst iets aan veranderen. Dus de aspiraties die vissers en hun vrouwen hebben om hun subjectieve welzijn te verbeteren (om een goed leven te hebben) zijn zéér visserij (werk en identiteit) gerelateerd.

Dit toont aan hoe belangrijk de samenhang is tussen hoe men zich voelt (welzijn) en hoe het met de visserij gaat. Dit werd ook duidelijk tijdens de gesprekken die we hielden met vissers en hun vrouwen, maar bijvoorbeeld ook met een dominee die de laatste jaren vaker moet doorverwijzen naar maatschappelijk werk of GGD. De regiobijeenkomsten in dit onderzoek werden gehouden na een lange periode van geen bijeenkomsten als gevolg van corona, terwijl er ondertussen wel veel gebeurd was (bijvoorbeeld Brexit en

het pulsverbod). De deelnemers waren vaak ook zeer emotioneel, bezorgd, boos en soms ook wantrouwend tegenover de overheid.

Uit dit onderzoek blijkt dat visserij nog altijd voor een belangrijk deel een familie-activiteit is. 75% van de schipper-eigenaren heeft ofwel een familiebedrijf, dus familieleden zijn mede-eigenaar (61%), ofwel men heeft familie aan boord (50%). Bij de bemanningsleden werkt 45% met familie aan boord en 40% is familie van de schipper-eigenaar. De helft van de vrouwen gaf aan kinderen te hebben die werkzaam zijn in de visserij. Ook komen bemanningsleden, als het geen familie is, veelal uit dezelfde woonplaats (70%), wat een indicatie geeft van lokale worteling.

Het gegeven dat visserij uitgevoerd wordt door familiebedrijven met veelal plaatsgenoten aan boord, betekent dat visserij bijdraagt aan de sociale cohesie in een vissersgemeenschap. Ook zijn er veel sociale en traditionele gewoontes samenhangend met de Nederlandse visserijcultuur die beïnvloeden hoe de visserij georganiseerd is en uitgevoerd wordt. Deze zijn cultureel uniek voor Nederland. De maatschapscultuur is hier een voorbeeld van; aan boord van Nederlandse schepen is men redelijk egalitair en verloopt de hiërarchie, die er wel moet zijn (belangrijk op zee, de kapitein is baas), redelijk natuurlijk omdat de schipper vaak ook de vader of oom of oudere broer is. Een ander voorbeeld van de typisch Nederlandse visserijcultuur is de rol die religie speelt. Veel vissers zijn religieus en dat bepaalt mede het ritme van de visserij. De dominante week trip is van zondag avond (na 12 uur in de nacht) tot vrijdag, zodat men zondag de rustdag kan eerbiedigen en naar de kerk kan gaan. Verder (internationaal vergelijkend etnografisch) onderzoek zou meer van dit soort voorbeelden van de typische werkcultuur kunnen laten zien. Uiteraard zijn er verschillen tussen de vissersplaatsen. in plaatsen waar de visserij in het geheel genomen klein is geworden (zoals Scheveningen), zal de bijdrage van visserij aan sociale cohesie niet zo groot zijn als in plaatsen waar een groter deel van de bewoners in de visserij(-handel) werkt (zoals Urk en Yerseke). Ook zijn dit soort culturele gebruiken niet onveranderlijk. Zo blijkt uit dit onderzoek dat bij meer dan 20% van de schipper-eigenaren er buitenlandse opvarenden in dienst zijn, in 2008 was dit 12%. Dat is dus bijna een verdubbeling in vijftien jaar.[93] Ook in de visverwerkende industrie werken steeds meer buitenlandse werknemers. Deze ontwikkeling kan consequenties hebben voor de sociaal-culturele inbedding van de visserij in Nederland en voor de wijze waarop visserij georganiseerd is, zo zijn buitenlandse werknemers vaker in loondienst in plaats van een maat. Het zou interessant zijn onderzoek te doen naar hoe deze buitenlandse opvarenden deel (of niet) uitmaken van de visserijgemeenschap en wat hun leef- en werkomstandigheden zijn, dit is nog niet bekend. Ook kan door consolidatie het aantal (familie)bedrijven in de visserij afnemen, en daarmee ook de sociaal-culturele verankering van visserij in visserijgemeenschappen. En tot slot zien we dat het weekritme verandert, meer vissers gaan continu vissen (in 2022 was dit op basis van dit onderzoek 9% van de vloot; maar dit bleek ook uit eerder onderzoek - zie Schadeberg et al. 2021). Als ook sociaal-culturele aspecten van de visserij regelmatig onderzocht worden, of zelfs gemonitord, komen dit soort verschuivingen beter in beeld. Deze hebben namelijk consequenties voor de nu als 'normaal' geziene sociale organisatie en cultureel-historische verankering van visserij in gemeenschappen.

De Nederlandse visserij draagt, doordat het vis aan de kant zet, bij aan de voedselprovisie van Europa. Vis is een gezond product dat zonder gebruik van (zoet) water (dat wereldwijd steeds schaarser wordt) of andere middelen zoals mest of antibiotica geoogst kan worden. De wijze van oogsten is gereguleerd[94] en onderwerp van maatschappelijke discussie, maar dat geldt ook voor ander voedsel. Tachtig procent van de vis die Nederlandse vissers vangen wordt geëxporteerd en draagt in geval van pelagische vis ook op de Afrikaanse markt (bijvoorbeeld Ghana) bij aan voedselzekerheid.

Vissers hebben veel technische, ecologische, economische, sociale en ervaringskennis over vis, visserij, de zee, de habitats, de natuur en het bestieren van bedrijven. Daarnaast dragen ze actief bij aan wetenschappelijk onderzoek. In 2012 is dit eens geteld; 153 schepen deden mee aan 43 verschillende onderzoeksprojecten. De Nederlandse vloot staat internationaal bekend voor haar aandeel in coöperatief wetenschappelijk onderzoek. Die korte lijntjes tussen vloot en onderzoek zijn waardevol omdat het onderzoekers makkelijk toegang verschaft tot (het beter begrijpen van) de visserijpraktijk dat belangrijk is voor het onderzoek op zee.

[93] Het is wel goed om op te merken dat in deze studie ook pelagische vissers meededen waar buitenlandse opvarenden langer gebruikelijk zijn. Dit was wel een klein aantal.

[94] In tegenstelling tot voedselproductie op land is het merendeel van de visserijbeheermaatregelen gericht op natuurbescherming.

Visserij draagt bij aan ontspanning en recreatie onder meer doordat de havens en infrastructuur verbonden aan de visserij ook van praktische betekenis is voor sportvissers en watersporters. Maar havens zijn ook plaatsen die een *sense of place* kunnen markeren voor bewoners van visserijgemeenschappen. Zo vertelden inwoners van Yerseke en Zierikzee dat ze vaak een wandelingetje maakten naar de 'kaai'. Ook toeristen weten havens vaak te waarderen, vooral met de aanwezigheid van vissersboten en ander visserij-gerelateerd materieel erfgoed.

Visserij is een traditionele activiteit in Nederland. Visserij en handel hebben in de Nederlandse geschiedenis altijd een grote rol gespeeld, en handel was lange tijd een maritieme aangelegenheid (denk aan de Hanzesteden). De Nederlandse haringvloot heeft een belangrijke rol gespeeld voor Nederlands maritieme rol. Visserij is onderdeel van twee aspecten die verankerd zijn in de Nederlandse identiteit: leven met het water en maritieme historie. Ook in gemeenschappen waar visserij vandaag de dag niet meer belangrijk is als economische activiteit, zoals Enkhuizen, identificeren mensen zich er nog wel altijd mee.

De eeuwen aan visserijgeschiedenis hebben hun sporen nagelaten in diverse musea en in veel (im)materieel erfgoed in kustgemeenschappen. Denk daarbij aan kades, gebouwen, schepen, standbeelden, herinneringsmonumenten, schilderijen, verhalen, kennis, achternamen, uitdrukkingen, recepten, vlaggetjes-, visserij- en havendagen, liederen en straatnamen. Nederland heeft heel veel visserij-musea en openlucht- en maritieme musea met aandacht voor visserij (onder meer walvisvaart). Daarnaast hebben de zee en visserij gefungeerd als belangrijk thema in de Nederlandse geschreven en geschilderde kunst (denk aan Jozef Israëls en Hendrik Willem Mesdag). Al dit visserij-gerelateerde cultureel erfgoed is onderdeel van de sociaal-culturele waarde van visserij in Nederland. Echter, de kennis over visserij cultureel erfgoed is heel erg gefragmenteerd. Dit rapport geeft ook geen complete beschrijving van al het visserij cultureel erfgoed in Nederland maar schetst eerder het begin van een nieuw onderzoeksveld. Wat belangrijk is te benadrukken is dat veranderingen in het visserij- en maritiem beleid via de vloot en de gemeenschappen ook doorwerken op het visserij cultureel erfgoed. Visserij cultureel erfgoed is overvloedig aanwezig in visserijgemeenschappen. Het heeft betekenis voor de inwoners en, vooral het immateriële erfgoed, wordt door de aanwezigheid van een actieve vloot levend gehouden.

Tegelijkertijd lijken de veldbezoeken die we verricht hebben voor dit onderzoek te suggereren dat visserij-gerelateerd erfgoed een prominentere plek zal krijgen als de visserij zelf kleiner wordt (zoals in Arnemuiden en Zoutkamp). Om deze relatie beter te kunnen begrijpen zou meer diepgravend onderzoek gedaan moeten worden. Uit gesprekken gevoerd in het waddengebied lijken er kansen te liggen om het erfgoed beter tot waarde te laten komen waarbij de visserijsector zou kunnen samenwerken met lokale ondernemers, toerisme en bestuurders. Het meer tonen en uitdragen van visserij cultureel erfgoed kan bijdragen aan het versterken van een positief imago van de sector en het visserijverhaal kan een boost brengen en sommige regio's meer op de kaart zetten. Toerisme en visserij kunnen elkaar op die manier versterken. Maar er kleven ook risico's aan het willen 'behouden' of 'vast' houden of benutten van erfgoed. Zo kan de authenticiteit van het erfgoed ook juist verdwijnen omdat het bevroren wordt in de tijd en het risico loopt een karikatuur te worden (denk aan Volendam). Het leidt ook tot vragen over wie er besluit over wat erfgoed is, of het behouden moet worden en voor wie het erfgoed is.

Kortom, visserij levert zo niet alleen vis, banen en inkomsten op voor mensen in de sector en daarbuiten, maar draagt bij aan mondiale voedselvoorziening en internationale wetenschappelijke kennis; aan de identiteit, het welzijn en de gehechtheid aan de plaats van de bredere gemeenschap, wat allemaal bijdraagt aan maatschappelijke veerkracht op verschillende schaalniveaus. Het is belangrijk om deze koppeling (welzijn gemeenschap, toerisme en visserij) mee te nemen in politieke beslissingen en beleidsmatige uitvoering van visserijbeleid. Dat vergt een goede koppeling tussen schaalniveaus aangezien het visserijbeleid op EU en landelijk niveau ontwikkeld wordt, maar de impact op lokaal niveau is (en daarmee op EU-niveau en landelijk onvoldoende in beeld). Door meer (met name op sociaal gebied) en structurele monitoring (in plaats van incidentele aandacht) van sociale en economische ontwikkelingen in de visserij op lokaal en geaggregeerd niveau uit te voeren, kan dit verbeterd worden. De zee lijkt wel oneindig groot te zijn, maar met name in de ondiepe Noordzee en de kustzone is er een toenemende concurrentie voor ruimte te zien tussen natuurbehoud, hernieuwbare energieproductie en visserij. Als een gebied niet meer beschikbaar is voor visserij, leidt dit op vloot niveau niet direct tot zeer ingrijpende veranderingen maar het kan voor sommige vissers, en daarmee voor hun visserijgemeenschappen, verstrekkende gevolgen kan hebben.

Deelvraag 4: Welke effecten hebben de beleidsveranderingen gehad op de visserijgemeenschap(pen)?
Deze vraag moet, volgend uit het multidimensionale begrip van visserijgemeenschap (zie deelvraag 2), op twee manieren beantwoord worden. Wat is het effect van de beleidsveranderingen op de visserijgemeenschap (gezien als een gemeenschap van mensen is die met elkaar verbonden zijn door gedeelde visserij ervaringen en/of praktijken) en op de visserijgemeenschap*pen* (gezien als een geografische gemeenschap).

De visserijgemeenschap ondervindt veel gevolgen van de beleidsveranderingen van de afgelopen jaren. Het pulsverbod betekende dat vissers weer terug moesten schakelen naar de boomkor, wat leidde tot meer kosten en anders vissen (vangstsamenstelling en andere gebieden). Ook heeft de 'puls-saga' het vertrouwen van vissers in de politiek, in ngo's en hun 'zin' in innovatie beïnvloed. De puls is een van de voorbeelden die vissers noemen om de inconsistenties van beleid aan te tonen (minder CO_2-uitstoot, en de puls dan?). Ook al raken sommige maatregelen bepaalde vloten meer dan andere,[95] men is vrij unaniem in het omschrijven van de problematiek waar de vloot mee geconfronteerd wordt. De herinrichting van de Noordzee door Brexit, windmolenparken en beschermde gebieden maakt dat men zich zorgen maakt over of er voldoende ruimte overblijft voor de visserij. Dit was na de zorg om de hoge gasolieprijs (wat niet door het beleid komt) het meest genoemde aspect van zorgpunten (in een open vraag). Een derde van de respondenten dat die vraag had beantwoord (74% van het totaal) noemde dit aspect (in een open vraag), en 65% in een gesloten vraag. Tweede aspect dat men noemde (31%) was de regelgeving (te veel, onuitvoerbaar, complex). Slechts 4% van de schipper-eigenaren is het *zeer* eens met te vertrouwen dat het bedrijf er over vijf jaar nog is. In 2008 was dat 40% van de respondenten. Dat is een enorm verschil, terwijl er in 2008 ook een crisis was in de visserij met ook een hoge olieprijs en kritiek op de boomkor. Uit de antwoorden klinkt veel boosheid, onbegrip en onmacht door over de situatie waar de visserij zich in verkeert. Ze voelen zich niet gehoord of begrepen. In feite gaat dit meer over het *proces* van beleid dan over het beleid zelf. Daarbij komt dat er ook binnen de visserij onenigheid is geweest, wat niet helpt om het verhaal van de visserij over te brengen in Den Haag en Brussel.

Overigens denkt een meerderheid (73%) in 2008 dat 'de visserij nog toekomst' heeft. En 70% van de respondenten geeft aan dat het goed gaat met hun bedrijf en 76% dat ze niet overwegen te stoppen en dus door te willen gaan met visserij. De overheid heeft aangegeven dat er innovatiegelden beschikbaar zijn, maar uit dit onderzoek blijkt dat men het lastig vindt om langetermijnplannen te maken, investeringen te doen en na te denken over innovatie. Dat vindt men moeilijk in het licht van de onzekerheid en onduidelijkheid over de toekomst (wat mag er wel en wat niet, wordt bodem beroerende visserij verboden, hoe gaat het met de aanlandplicht, wat betekent stikstof voor de garnalenvisserij), de duidelijk afnemende ruimte voor visserij, de stijgende kosten en variabele olieprijs en de daarmee gepaard gaande moeite om mensen te behouden of te vinden. Het is ook belangrijk dat vissers ruimte ervaren om na te denken over innovatie. Zoals gezegd onder deelvraag 3, visserijregelgeving en de inrichting van de Noordzee heeft invloed op hoe de vissers en vissersvrouwen zich voelen. Omdat visserij zo'n belangrijk onderdeel is van hun identiteit en omdat ze dit vak bij voorkeur blijven uitoefenen. De sterke emoties, die ze voelen en geuit hebben in dit onderzoek, bij hoe het nu met de visserij gaat, zijn goed te begrijpen. Ook de hoge mate van deelname aan de bijeenkomsten en de enquête, en de tijd die men heeft gestopt in het beantwoorden van de open vragen, toont aan hoe belangrijk ze dit onderwerp vinden. Die betrokkenheid is in feite ook een kracht waar gebruik van gemaakt kan worden in het beleidsproces. Om dat te kunnen doen zal wel eerst gewerkt moeten worden aan het (herstel van) vertrouwen in het beleid(sproces), waarna hun kennis, ervaring en motivatie gebruikt kan worden voor het ontwikkelen van toekomstplannen, bijvoorbeeld op het gebied van innovatie, multi-use en het vasthouden aan of veranderen van (traditionele) praktijken.

Er zijn verschillende effecten van de beleidsveranderingen *op de visserijgemeenschappen* in Nederland. Ten eerste wordt de vloot kleiner door de sanering, die ingesteld werd om de reductie aan vangstmogelijkheden weer beter in overeenstemming te laten zijn met de capaciteit van de vloot. Het verlies van kotters betekent: verlies aan werkgelegenheid, legere havens, minder visserij (familie) bedrijven in de gemeenschappen, doorwerkende effecten in de keten en toeleverende bedrijven voor coöperaties (als vissers die gestopt zijn eruit willen stappen) en andere toeleverde bedrijven, maar ook voor het visserijonderwijs en de wetenschap. Voor sommige gemeenschappen

[95] Goed om op te merken dat aan de enquête vooral respondenten meededen die aan de kottervisserij verbonden waren (80% viste met de boomkor op garnalen of platvis).

zal deze sanering naar verwachting leiden tot een halvering van de Noordzee kottervloot.

Ten tweede omdat de visserij grotendeels uit familiebedrijven bestaat met veel plaatsgenoten aan boord, werken beleidsmaatregelen flink door in de gemeenschap. We hebben in deze studie gezien hoe het (subjectief) welzijn van vissers en hun vrouwen in sterke mate wordt beïnvloed door hoe het met de visserij gaat. Daarnaast weten we dat het aandeel vissers in de plaatselijke bevolking afneemt. Dit heeft invloed op de vissers en hun families, ze denken met een zekere nostalgie terug aan de tijd dat je met vissers(vrouwen) onder mekaar stond op feestjes. Ook heeft dit invloed op de bredere gemeenschap omdat de verankering van (met name) het (im)materiële culturele erfgoed afneemt. Men kan besluiten te stoppen met het vieren van vlaggetjesdag waardoor het gezamenlijk beleven van visserij gerelateerd cultureel erfgoed in zulke gemeenschappen verder naar de achtergrond verdwijnt. Een actieve vloot betekent 'levend' cultureel erfgoed en dat heeft meerwaarde voor de beleving van de identiteit van de plaats maar ook voor het toerisme in visserijregio's. In de Kop van Noord Holland drukte men zijn zorgen uit over een afname van de visserij en de plaats die verse vis inneemt in de horeca. Tegelijkertijd kan juist een afname van de visserij leiden tot een opleving van de beleving van cultureel erfgoed (zie deelvraag 3). Om de relatie tussen visserij cultureel erfgoed en een actieve vloot beter te begrijpen, zou meer onderzoek nodig zijn.

Hoe de sociale cohesie zich binnen de gemeenschappen zal ontwikkelen als gevolg van de afname van de visserij valt moeilijk te zeggen, daar hebben we op basis van dit onderzoek onvoldoende zicht op. Het zou in een gemeenschap als Urk, waar eerder al onderzoek gedaan was naar sociale cohesie (van der Gaag 2009) juist ook versterkend kunnen werken, maar ook de weerstandsidentiteit kunnen versterken.

Als gekeken wordt naar de verschillende visserijregio's dan is de Kop van Noord Holland al getroffen door de sanering door het stoppen van grote boomkor kotters uit Texel en Den Helder, ook is de afslag al dicht. Kotters van Texel en Den Helder die wel nog doorgaan, zullen gebruik moeten maken van andere afslagen en havens. In de Waddenregio is er voornamelijk een garnalenvloot, dus daar wordt momenteel niet zo'n krimp als gevolg van de sanering verwacht. De sanering van de 19 wadvergunningen in 2019 had niet veel gevolgen voor de gemeenschappen (zie Hamon et al. 2023). Wel is het de vraag hoe het stikstof vraagstuk en de natuurvergunning voor de garnalenvloot gaat uitpakken. Dat geldt ook voor Zuidwest-Nederland, waar veel garnalenvissers zijn. In de regio Scheveningen-Katwijk zijn relatief weinig kotters, wel maken kotters gebruik van de haven en afslag in Scheveningen. Hoe de sanering in de regio's IJmuiden, Urk en Zuidwest-Nederland uitpakt weten we nog niet, hierover verschijnt in de loop van 2023 een studie.

Omdat er mogelijk 78 kotters stoppen[96] is het de vraag of het aantal afslagen dat er nu nog is, straks nog kan blijven draaien. Als de afslag in een haven verdwijnt, heeft dat waarschijnlijk een hefboom functie. Een kotter maakt in een haven met een afslag gebruik van andere diensten zoals havendiensten, transport en onderhoud. Welke afslagen het moeilijk gaan krijgen hangt af van welke vaste aanvoerders gaan saneren. Naast zulke hefboom effecten kunnen de verhoudingen binnen de visserij op verschillende manieren veranderen, wat ook sociaal-culturele gevolgen kan hebben. Het gaat dan om (bestuurlijke) verhoudingen binnen de visserijorganisaties, in de PO's puur door het wegvallen van (bepaalde) kotters. Het speelveld zal in elk geval veranderen, hoe precies hangt af van welke bedrijven en schippers door gaan en welke stoppen. De verhouding Nederlands gevlagd en buitenlands gevlagd verandert door de sterke afname van Nederlands gevlagde kotters. Wat betekenen deze veranderingen voor de innovatiekracht en -zin? Maar ook kan deze sanering leiden tot verdere consolidatie wat een verdere afname betekent van familiebedrijven en schipper-eigenaren, het kan leiden tot verdere verandering van het visserijritme (meer continu-visserij) of van de maatschapscultuur als standaard. Elk van die ontwikkelingen kan 'neveneffecten' hebben op hoe de visserij georganiseerd is en op wat de visserij voor wie oplevert. Een afname van familiebedrijven zal effect hebben op de nu nog vanzelfsprekende verankering van familiebedrijven in visserijgemeenschappen.

Dit onderzoek heeft laten zien dat de visserij niet alleen een economische activiteit is dat banen oplevert maar ook maatschappelijke meerwaarde heeft door de historie, de ervaringskennis, door het cultureel erfgoed dat het heeft achtergelaten en (nog) levend houdt, door hoe het georganiseerd is (i.e.

[96] Pas eind juli 2023 is bekend hoeveel kotters daadwerkelijk stoppen. Een aantal zal zich wellicht nog terugtrekken en geen gebruik maken van de regeling.

familiebedrijven) en door de enorme betrokkenheid van de visserijgemeenschap(pen) bij dit ambacht. Een kleinere actieve vloot kan resulteren in verdere gevolgen voor de visserijbeleving in de gemeenschappen doordat er minder draagkracht voor visserij gerelateerde festiviteiten zal zijn (bijvoorbeeld vlaggetjesdag). Als dit gebeurt in een regio waar al krimp gaande is, kan dit 'harder' aankomen, zowel in de visserij(keten) als mogelijk ook voor toerisme. Ook neemt de kennis over visserij en aandacht voor visserij in met beleidsmatige en bestuurlijke context af is de verwachting.

Het visserijbeleid wordt deels nationaal en deels op EU-niveau bepaald, maar de sociaal-culturele effecten worden op verschillende schaalniveaus maar *met name* lokaal in de verschillende visserij regio's en gemeenschappen ervaren. Om de sociaal-culturele waarde van visserij zo goed mogelijk te behouden naast de economische waarde is dan ook een sterk samenspel nodig van 'Brussel', 'Den Haag', de visserijvertegenwoordigers en lokale bestuurders van visserijgemeenten. Het samen met de sector en bestuur bespreken van de wenselijkheid van mogelijke ontwikkelingen die de sociaal-culturele impact veranderen, voorkomt dat men straks met onvoorziene en ongewenste gevolgen geconfronteerd wordt die voorkomen hadden kunnen worden. Hierbij helpt het als de 'sociale dimensie' van het visserijbeleid zowel in Brussel als nationaal versterkt wordt, door expliciete sociale doelen te stellen en deze met passende indicatoren te monitoren.

Het verdient aanbeveling om, nadat gewerkt is aan het (herstel van) vertrouwen, gezamenlijk (visserij en beleid) een visie te ontwikkelen op hoeveel ruimte er is, zowel fysiek als maatschappelijk (dus ook in overleg met de ngo's en gebruikers van de zee), voor visserij op de Noordzee en hoe die visserij er dan uit moet zien zodat het een optimale en duurzame impact heeft zowel op zee als op het land, en zowel economisch als sociaal-cultureel. Zo'n visie geeft ondernemers weer een langetermijnperspectief dat nodig is voor investeringen en opvolging. De rust die dat geeft is belangrijk voor het welzijn van de vissers en hun gemeenschappen. Eventuele onzekerheden moeten benoemd worden met heldere beleidsprocessen om afspraken indien nodig bij te sturen. Door op verschillende bestuurlijke schalen samen te werken kunnen de plannen zowel internationaal als lokaal geborgd worden.

Bronnen en literatuur

Acheson, J.M., 1981. Anthropology of fishing. Ann. Rev. Anthropol. 10: 275-316.

Advies Taskforce Duurzame Noordzeevisserij 2008 https://edepot.wur.nl/118195

Angelini, A. en M. Lesueur, 2013. Interactions between fishing and tourism. Rennes: Geography if Inshore Fishing and Sustainability.

Bazelmans, J.G.A., 2012. Erf-goed: Waarde in meervoud. Vitruvius: onafhankelijk vaktijdschrift voor archeologie, cultuurlandschap en monumentenzorg, (20), 14-20.

Beeris, T., 2018 Belonging to Paesens-Moddergat: friction in a village next to the Wadden-Sea. A study on different feelings of belonging, changing interests and human-environment relations. Master Thesis. Cultural Anthropology. Universiteit Utrecht.

Britton, E. en S. Coulthard, 2013. Assessing the social wellbeing of Northern Ireland's fishing society using a three-dimensional approach. Marine Policy 37: 28-36. http://dx.doi.org/10.1016/j.marpol.2012.04.011

Brouwer, J. en L. de Vries, 2006. Zoutzoet. Urk: GBU. https://zoutzoetproject.files.wordpress.com/2021/06/zout-zoet.pdf

Buijze, S. en B. Scholten, 2021. De potentie van cultureel erfgoed van visserij in het Nederlandse waddengebied. Bachelor Kust- en Zeemanagement. Van Hall Larenstein en WUR.

Clay, P. en J. Olson, Defining 'Fishing Communities': Vulnerability and the Magnuson-Stevens Fishery Conservation and Management Act. Human Ecology Review 1 (2):143-160.

College voor de Zeevisscherijen (Redactie. E.N. Rahusen en H. Van der Hoeven). 1906. Staat van de Nederlandsche Zeevisscherijvloot en hare bemanning.

De Madariaga, C.J. en J.J.G. Del Hoyo, 2019. Enhancing of the cultural fishing heritage and the development of tourism: A case study in Isla Cristina (Spain). Ocean and Coastal Management, 168, 1-11.

Dinklo, I., 2006. 'Fabels En Feiten over Kwalitatieve Onderzoeksresultaten Hardnekkige Misverstanden over Generaliseren van Kwalitatieve.' *KWALON* 32(2): 35–43.

European Commission, Joint Research Centre, Guillen, J., Fitzpatrick, M. 2019. Social data in the EU fisheries sector (STECF-19-03), Guillen, J. (editor), Fitzpatrick, M. (editor), Publications Office. https://data.europa.eu/doi/10.2760/638363

Gaag, M. van der 2009. Oenze aigen bult dor in die vlakke polder. Een studie naar de geslotenheid van de Urker gemeenschap. Master thesis Culturele Antropologie.

Ghazali, S., 2011. Safeguarding natural and cultural heritage: The experiences of Teluk Bahang fishing communities, Penang, Malaysia. Malays J Environ Manag, 12, 47-58.

Ginkel, R. van 1989. The musselmen of Yerseke: an ethno-historical perspective. La recherche face a la Peche Artisanale'. P. 491-499 in Internationaal Symposium van ORSTROM-IFREMER, MontPellier, 3-7 juli 1989.

Ginkel, R. van 2009a. Braving troubled waters. Sea change in a Dutch Fishing community. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Ginkel, R. van 2009b. De verbeelding van 'Hollands' vissersvolk. Visuele cultuur en het folkloristische cliché van Marken en Volendam. Sociologie, jaargang 5:2-26

Ginkel, R. van 2014. A Texel fishing lineage: the social dynamic and economic logic of family firms. Maritime Studies 2014, 13.10. http://www.maritimestudiesjournal.com/content/13/1/10

Haasnoot, T., M. Kraan en S. Bush, 2016. Fishing gear transitions: lessons from the Dutch flatfish pulse trawl. ICES Journal of Marine Science, 73(4), 1235-1243.

Hamon, K.G., E. Giesbers, F.F. Hoekstra, A. Klok, M. Kraan, S. van der Veer, X. Verschuur en B. Deetman, 2023. Decommissioning of Wadden Sea shrimp fishing licences: Impact analysis of management measures on the fishery. Wageningen, Wageningen Economic Research, Report 2023-2023-032. 46 pp.; 13 fig.; 6 tab.; 21 ref. ISBN 978-94-6447-640-8

Hendrix, T., E.A. Hop, A.J.J. Jonker, A. Straesser en W.G. Zwanenburg, 2022. The social and cultural importance of fisheries: A case study on cultural heritage of fisheries in South West Netherlands. ACT (YMC-60809), Project 2985. UNUM Consultancy.

Hoekstra, F.F., Y. de Valk en, B. Deetman, 2023. Visclusters in Nederland (nulmeting): omvang en afhankelijkheid voor de keten en toeleverende industrie van Noordzeevisserij. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport

ICES. 2021. Working Group on Social Indicators (WGSOCIAL). ICES Scientific Reports. Report. https://doi.org/10.17895/ices.pub.7690

Jentoft, S. The Community: A missing link of fisheries management. Marine Policy 24(1):53-59. DOI: 10.1016/S0308-597X(99)00009-3

Jong, A. de, 2019. Visserij, Cultureel Erfgoed en Vlaggetjesdag in Zoutkamp. Stageverslag. Universiteit Leiden.

Keken, G. van, 2014. Heritage as a source of inspiration: changing identities in Arnemuiden. Municipality of Arnemuiden.

Kraan, M., 2009. Creating space for fishermen's livelihoods: Anlo-Ewe beach seine fishermen's negotiations for livelihood space within multiple governance structures in Ghana. Leiden: African Studies Centre.

Kraan, M., R. Groeneveld, A. Pauwelussen, T. Haasnoot, S.R. Bush, 2022. Science, subsidies and the politics of the pulse trawl ban in the European Union. Marine Policy 118. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.103975

Leeuwen, M. van, 2011. In hetzelfde schuitje? Groepsidentiteit op Scheveningen tussen 1900-1940. Masterscriptie History: SOcieties and institutions. Instituut voor Geschiedenis, Universiteit Leiden.

Mulder, R., 2017. Maatschappelijke veerkracht van eiland- en kustgemeenschappen een casestudy in het Nederlandse waddengebied. Master thesis Urban Geography. Faculteit Geowetenschappen – Department of Human Geography and Spatial Planning. Universiteit Utrecht.

Most, K. van der, 2019. Onderzoek food tourism. Trends & Tourism. Powerpoint presentatie. Onderzoek in opdracht van Kenniscentrum Kusttoerisme. University of Applied Sciences. Zeeland.

Nadel Klein, J. 2003. Fishing for heritage. Modernity and loss along the Scottish Coast. Routledge.

Neefjes, J., H. Bleumink, bureau Overland, 2017. Cultuurhistorische IJsselmeerbiografie. Synthese met ruimtelijke karakteristieken als bouwstenen voor ontwikkeling. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Pauwelussen, A., 2016. Community as network: exploring a relational approach to social resilience in coastal Indonesia. Maritime Studies 15,2. https://doi.org/10.1186/s40152-016-0041-5

Ounanian, K., J.P.M. van Tatenhove, C.J. Hansen, A.E. Delaney, H. Bohnstedt, E. Azzopardi, W. Flannery, H. Toonen, J. O. Kenter, L. Ferguson, M. Kraan, J. Vegas Macias, M. Lamers, C. Pita, A.M. Ferreira da Silva, H. Albuquerque, F.L. Alves, D. Mylona, K. Frangoudes. 2021. Conceptualizing coastal and maritime cultural heritage through communities of meaning and participation. Ocean and Coastal Management 212. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2021.105806

Ross, N., 2015. Understanding the Fishing 'community': The role of communities of the mind. Sociologia Ruralis. Journal of the European Society of Rural Sociology. https://doi.org/10.1111/soru.12094

Salz, P., E. Hoefnagel, M. Bavinck, L. Hoex, J. Bokhorst, A. Blok en J. Quaedvlieg, 2008. Maatschappelijke gevolgen van de achteruitgang in de visserij. Den Haag: LEI Wageningen UR. Rapport 2008-020.

Schadeberg, A., M. Kraan en K.G. Hamon, 2021. Beyond métiers: social factors influence fisher behaviour. ICES JMS 78 (4):1530-1541. https://doi.org/10.1093/icesjms/fsab050

SCP. 2002: J. de Hart (red.) 'Zekere Banden, sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid, SCP, Den Haag, 2002.

Stam, H., 2015. Haring. De vis die Nederland veranderde. De geschiedenis, de economie en de cultuur van de Nederlandse haring. Uitgeverij Carrera.

Quirijns, F.S. Smith, J. Steenbergen, M. Turenhout, K. Taal en W. Zaalmink, 2015. Familiebedrijven en samenwerkingsvormen in de visserij. Den Haag: LEI Wageningen UR. LEI 14-039.

Quirijns, F.J., N.A. Steins, B.W. Zaalmink, A. Mol, M. Kraan, W.J. Strietman, M.A.P.M. van Asseldonk, P. Molenaar, J.A.E. van Oostenbrugge en W.H.M. Baltussen, 2019. Duurzame Noordzee kottervisserij in ontwikkeling: Ervaringen, lessen en bouwstenen. Wageningen Marine Research rapport. C085/19 (Salz et al. 2008).

UNESCO (2003) Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

Urquhart, J. en T. Acott, 2013. Constructing 'The Stade': Fishers' and non-fishers' identity and place attachment in Hastings, south-east England. Marine Policy 37: 45-54.

Viejo-Rose, D. (2015). Cultural heritage and memory: untangling the ties that bind. Culture & History Digital Journal, 4(2), e018.

Voort, J.P. van de, 1975. Vissers van de Noordzee. Het Nederlandse visserijbedrijf in geschiedenis en volksleven. Boekencentrum, 's Gravenhage.

Voyer, M. K. Barclay, A. Mcllgorm en N. Mazur, 2017. Using a wellbeing approach to develop a framework for an integrated socio-econ evaluation of professional fishing. Fish and Fisheries 18: 1134-1149.

Vriend, E., 2020. Eens ging de zee hier tekeer. Het verhaal van de Zuiderzee en haar kustbewoners. Atlas Contact.

Westerdahl, C., 2007. Fish and ships: towards a theory of maritime culture. Deutsches Schiffahrtsarchiv, 39:191-236.

Wit, J.M. de, 2008. Leven, werken en geloven in zeevarende gemeenschappen. Schiedam, Maassluis en Ter Heijde in de zeventiende eeuw. Amsterdam: Aksant

Zeijden, van der, P.Th., M.J. Overweel, F. Pleijster en J. Snoei, 2011. Marktstudie visserijketen. In Autoriteit Consument & Markt (sectorstudie 7080). EIM.

Bijlage 1 Persartikel over impactanalyse

Op de volgende twee pagina's is het persartikel gekopieerd dat in de special nr. 5 als bijlage van het vakblad Visserijnieuws is verschenen op 4 februari 2022, waarin de impactanalyse uitvoerig is beschreven.

Nieuw onderzoek naar sociaaleconomische gevolgen beleid

Effecten op visserij, keten en gemeenschappen onder de loep

DEN HAAG - Donkere wolken trekken samen boven de visserij. Om beter zicht te krijgen op de sociaaleconomisch gevolgen van de huidige ontwikkelingen voor de visserij, de visketen en de visserijgemeenschappen start Wageningen Economic Research dit jaar een groot onderzoek in opdracht van het ministerie van LNV.

Figuur 1: Ontwikkeling van de economische resultaten in de kottersector. Bron Visserijincijfers.nl

De afgelopen jaren is de wereld rond de visserij in sneltreinvaart veranderd. De aanlandplicht, het pulsverbod en de bouw van windparken op zee zijn een paar van de ontwikkelingen die grote invloed hebben op de ruimte voor de visserij op zee en van een ieder die graag in de visserij wil blijven werken. Doordat niet meer met de puls gevist mag worden en door steeds minder ruimte op zee moeten de vissers op de Noordzee hun visserijgedrag aanpassen om hun boterham te kunnen blijven verdienen, waarbij de vraag steeds terug komt of dit door de veelheid aan veranderingen überhaupt nog wel kan.

De teruglopende verdiensten en de oplopende olieprijs van de laatste maanden maken het bovendien nu al voor steeds meer (kotter) vissers moeilijk het hoofd boven water te houden, zie fig. 1.

Deze enorme veranderingen voor de vissers hebben niet alleen gevolgen voor de visserij, maar ze werken indirect ook door op de keten. Minder Noordzeevis leidt tot minder aanvoer op de afslag, minder verwerking van verse vis en als er minder vissers zijn, is er ook minder werk voor toeleverende bedrijven. De afhankelijkheid van import voor de visverwerkende industrie voor de grondstoffen (nog te bewerken vis) is al hoog en zal steeds verder toenemen bij dalende aanvoer.

Naast economische consequenties zijn er ook sociale gevolgen, die verder gaan dat de directe gevolgen voor de vissers zelf. Uit eerdere studies is bekend dat het kleiner worden van de visserij in visserijgemeenten leidt tot sociale veranderingen (Salz en anderen 2008). Visserij is een beroep dat vaak al generaties lang uitgeoefend wordt door families die samenwerken in de visserijbedrijven, en het speelt een belangrijke rol in de culturele identiteit van visserijgemeenschappen. Daarnaast heeft het gevolgen voor werkgelegenheid, (vak)kennis en innovatie, maar ook op het perspectief voor toekomstige studenten, (zij)instromers en bedrijfsopvolgers om in de visserij hun vak uit te kunnen oefenen.

Ook in de Tweede Kamer zijn deze verdergaande effecten van het visserijbeleid onderkend. Vorig jaar zijn er twee moties aangenomen (Lodders en Von Martels) die vragen om een impactanalyse van het Noordzeeakkoord, de Waddenagenda, de Kottervisie en de Brexit, inclusief gebiedsafsluitingen/beperkingen door windmolenparken op zee en natuurgebieden, voor de visserijsector, de visketen (inclusief visverwerkende industrie) en de regio's waar de Noordzeevisserij een belangrijke sector is. Het ministerie van LNV heeft naar aanleiding van dit verzoek vanuit de Tweede Kamer aan Wageningen Economic Research gevraagd de komende twee jaren dit onderzoek uit te voeren in nauwe samenwerking met vissers, verwerkers/handelaren, toeleveranciers en overheden.

Het ministerie van LNV geeft aan veel waarde te hechten aan de uitvoering van dit onderzoek. Het is de eerste keer dat de relaties in de hele keten zo systematisch worden onderzocht. Nu er zoveel op de visserij afkomt is het belangrijk om meer inzicht te krijgen hoe de onderdelen van het viscluster van elkaar afhankelijk zijn en wat de gevolgen van een kleiner wordende aanvoersector voor het hele cluster kunnen zijn. Inzicht in de gevolgen van ontwikkelingen en beleid helpt het ministerie bij beleidsbeslissingen die samenhangen met de grote veranderingen die komende jaren plaatsvinden. Ook voor ondernemers en bestuurders kan dit onderzoek nuttige informatie opleveren om in te kunnen spelen op de ontwikkelingen. Het voorstel is besproken met vertegenwoordigers van de sector, hun aanbevelingen worden meegenomen in het onderzoek.

FOCUS VAN HET ONDERZOEK

Het onderzoek richt zich op de kottersector (inclusief de garnalensector), de pelagische trawlers, de kleinschalige kustvisserij en de toeleveranciers en verwerkers/handelaren die van deze aanvoerders afhankelijk zijn. De kweek van schelpdieren (mosselen en oesters) wordt buiten beschouwing gelaten omdat bij deze sector andere vraagstukken aan de orde zijn. Ook wordt in het kader van het mosselconvenant al een onderzoek uitgevoerd naar de economie van de mosselsector.

SAMEN MET DE SECTOR

Er is gevraagd om dit onderzoek samen met de vissers uit te voeren, zodat we weten wat er daadwerkelijk gebeurt in de gezinnen, het dorp en de bedrijven. Dit vraagt dat we in alle openheid met vissers, toeleveranciers en afnemers kunnen praten. We plannen dan ook veel tijd in om die ervaringen boven tafel te krijgen en goed vast te leggen. Via focusgroepen op de havens, interviews en schriftelijke enquêtes zullen vissers, familiebedrijven, verwerkers, toeleveranciers en lokale beleidsmakers gevraagd worden om input te leveren. We hopen dat we iedereen die mee wil denken daarvoor de ruimte kunnen geven. In Visserijnieuws zullen we regelmatig verslag doen van de voortgang en vragen om inbreng voor de volgende stap van ons onderzoek.

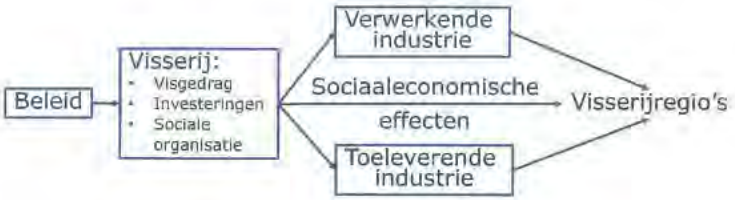
GOEDE BASIS

We gaan de komende maanden eerst in kaart brengen hoe het veranderde beleid de visserijpraktijk beïnvloedt en wat de directe en indirecte sociaal-economische consequenties kunnen zijn en hoe we dit kunnen meten/vaststellen (fig. 2). Deze overzichten met relaties tussen het beleid, de visserijpraktijk en de verschillende processen in de keten worden de basis voor de verdere onderdelen van het project. We zullen dat doen door te luisteren naar de ervaringen van mensen werkzaam in en betrokken bij de visserij en de visketen. Daarnaast gaan we ook op zoek naar cijfers (zogenaamde indicatoren) die informatie geven over de stand van zaken in de visserij, visketen en gemeenschappen, en die in het vervolg van het project kunnen worden bijgehouden en gebruikt in de analyses.

Omdat elke visserijregio uniek is wordt per regio informatie verzameld en verwerkt. Er worden zes regio's onderscheiden: Waddenkust (Friesland, Groningen), Kop van Noord Holland (Den Helder, Texel, Den Oever, Wieringen), IJmuiden, Katwijk/Scheveningen, Zuidwest Nederland en Urk.

KETENS IN BEELD

In de volgende fase worden de visclusters in kaart gebracht. Voor elk van de regio's zal worden bepaald hoe belangrijk

Figuur 2: Effecten van visserijbeleid op de visserij en (indirect) op de verwerkende en toeleverende sectoren en de visserijregio's

de verschillende schakels in de visketen (bijvoorbeeld afslagen, verwerkende industrie, handel, toelevering) zijn qua omzet en werkgelegenheid, hoe ze functioneren en hoe afhankelijk ze zijn van elkaar. Daarbij wordt onderscheid gemaakt naar de verschillende vissoorten: garnalen, platvis, demersale rondvis, langoustines, pelagische vis en overige vis (inclusief inktvis en krabben en kreeften). Deze informatie kan worden gebruikt om veranderingen in de visserijactiviteiten en aanvoer van vis te vertalen naar effecten in de keten.

SOCIALE IMPACT

Binnen de visserijregio's vertegenwoordigt de visserij naast economische waarde ook een sociale en culturele waarde. Veranderingen in de visserij hebben gevolgen voor de visserijgemeenten en de visserijgemeenschappen. Visserij is belangrijk voor de identiteit van dorpen en families. In dit onderzoek brengen we de economische, sociale en culturele gevolgen van de beleidsveranderingen in kaart, hoe die doorwerken in de visserij en daarmee in de keten op regionaal niveau. Waar mogelijk doen we voorstellen voor flankerend beleid.

Hierbij gaat het dus niet om het geld of banen, maar om het verliezen van de geschiedenis van visserijfamilies, de vaartuigen in de haven en daarmee de uitstraling van de haven. Wat verliezen we als vis steeds minder onderdeel wordt van de dagelijkse praktijk binnen een gemeenschap, wat doet dat met de identiteit van mensen?

Daartoe willen we eerst in beeld brengen wat de sociaal culturele waarde van de visserij is, en hoe dit beïnvloed kan worden door verandering. Verschillende (internationale) onderzoeken over de sociale waarde van visserij voor gemeenschappen kunnen hiervoor als basis dienen.

Dit onderzoek wordt echt een uitdaging, omdat we in vrij korte tijd een beeld moeten krijgen van de sociaal-culturele waarde en betekenis van visserij in een tijd waarin de visserij enorm onder druk staat en aan verandering onderhevig is. We hebben een flinke inhaalslag in te maken, maar met de hulp van de mensen uit visserijgemeenschappen komen we vast heel ver.

Wij zijn blij dat er nu vanuit het beleid zo expliciet aandacht is voor de sociale kant van het verhaal.

... EN DAN DE IMPACT VAN BELEID

We hopen dat we, door kennis die we krijgen van vissers, toeleveranciers, lokale bestuurders en afnemers te koppelen aan andere gegevens en wetenschappelijke inzichten, een zo goed mogelijk onderbouwd beeld krijgen van de economische en sociale effecten van beleidsverandering. Als eerste analyseren we de effecten van de uitkoopregeling in de garnalensector en de sanering in de kottersector die in voorbereiding is. Als de Europese Commissie deze sanering heeft goedgekeurd en straks bekend is hoeveel vissers daar daadwerkelijk gebruik van maken, kan onderzocht worden wat de gevolgen zijn voor het hele viscluster.

Vanaf de herfst werken we aan een model waarin de effecten van beleidsmaatregelen en externe ontwikkelingen op de visserij kunnen worden ingeschat. Dit model willen we met inbreng van de vissers ontwikkelen. Wat we willen voorspellen (de cumulatieve effect van zoveel verschillende zaken) is nog nooit gebeurd. Er gebeurt zoveel met de visserij op dit moment dat wij meer dan ooit onze statistische modellen met kennis van de sector moeten samenbrengen. Om de sociaaleconomische effecten van gebiedsluitingen te kunnen bepalen, moeten we weten waar vissers bij sluitingen naartoe gaan en wat de effecten zijn van de verplaatsing van hun activiteiten. Binnen het MONS programma[1] is een project voorgesteld om hier onderzoek naar te doen. Met deze kennis kunnen we ook veel beter inschatten wat de effecten van gesloten gebieden zijn. Met dit onderzoek en de modelontwikkeling zetten we, samen met de sector, een grote stap vooruit om de werkelijke sociaaleconomische effecten van beleid in kaart te brengen en dat is onmisbaar voor goede beleidskeuzes.

Dit onderzoek wordt gedaan door Marloes Kraan (sociale aspecten), Geert Hoekstra (ketenaspecten), Katell Hamon (vissersgedrag en modellering), Hans van Oostenbrugge (wetenschappelijke borging) en Bea Deetman (projectleider). Zij zullen, ondersteund door collega's van Wageningen Economic Research en Wageningen Marine Research aanspreekpunt zijn voor de vissers en andere betrokkenen.

LITERATUUR:

- Maatschappelijke gevolgen van de achteruitgang in de visserij
  Salz, P., E. Hoefnagel, M. Bavinck, L. Hoex, J. Bokhorst, A. Blok, en J. Quaedvlieg
  Rapport 2008 020
  ISBN/EAN 97890 8615 246 9.

1. Het MONS programma richt zich op Monitoring, Onderzoek, Natuurversterking en Soortenbescherming en is opgesteld in het kader van het Noordzeeakkoord.

Bijlage 2 Enquête digitaal uitgezet onder vissers (schipper-eigenaren en bemanning) en vissersvrouwen

Op de volgende pagina's is de papieren versie van de enquête voor schipper-eigenaren bijgesloten. De enquêtes waren digitaal en dus interactief, maar dit geeft weer welke vragen er gesteld zijn. De enquête voor bemanning en vrouwen was iets aangepast zodat de vragen passen bij de doelgroep. De meeste vragen staan echter ook in die voor schipper-eigenaren.

Enquête eigenaren actieve schepen

Inleiding

Met deze enquête willen we beter begrijpen wat de gevolgen zijn van alle veranderingen in het visserijbeleid van de afgelopen jaren op vissers en de visserijgemeenschappen. De vragen gaan over hoe het met u, uw gezin en uw visserijbedrijf gaat, en hoe u uw toekomst, de toekomst van uw bedrijf en de toekomst van uw dorp of stad ziet. In veel vissersplaatsen neemt het aantal vissers af. Wat doet dit met u en wat doet dit volgens u met de gemeenschap? We hopen dan ook dat u meedoet, zodat we vanuit alle delen van Nederland een beeld krijgen van wat er gebeurt in onze vissersplaatsen!

Naar schatting bent u 15 minuten bezig met het invullen van deze enquête. U kunt de enquête ook online invullen: https://forms.office.com/e/Se1dHUHFSs

Deze enquête is voor eigenaren van actieve visserijschepen. Er zijn ook enquêtes voor vissersvrouwen en bemanningsleden. Zie deze link voor alle enquêtes: shorturl.at/gqPS9

Met al die antwoorden samen kunnen we een goed beeld schetsen van de gevolgen voor de mensen betrokken bij de visserij en de visserijgemeenschappen.

Deze enquête maakt deel uit van een bredere studie die we doen in opdracht van LNV waarbij we kijken naar de effecten van de beleidsveranderingen op de visserij, de visketen en visserijgemeenschappen. We doen dit door gebruik te maken van gegevens die we hebben over de visserij en handel en door deze en andere enquêtes te verspreiden.

Vertrouwelijke omgang met uw gegevens en wetenschappelijke integriteit

We gaan vertrouwelijk met uw gegevens om. Deze zullen nooit herleidbaar zijn tot u. Via deze website kunt u meer lezen over hoe WUR met data omgaat:

https://www.wur.nl/nl/Over-Wageningen/Integriteit-en-privacy.htm

Zie ook 'beleidsdocument verwerking persoonsgegevens Wageningen University & Research':

https://www.wur.nl/nl/show/Beleidsdocument-verwerking-persoonsgegevens.htm

en 'Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit'
https://www.wur.nl/nl/show/Nederlandse-gedragscode-wetenschappelijke-integriteit-2018.htm

Als u vragen heeft, kunt u mij mailen of bellen: marloes.kraan@wur.nl / tel. 06-10642542

Hartelijk dank voor uw tijd!
Marloes Kraan

Algemene gegevens

1. Wat zijn de cijfers van de postcode van uw woonplaats?

Antwoord:

2. Wat is uw geboortejaar?

Huidige situatie

3. Hoe lang werkt u al in de visserij?
   - ○ 0-5 jaar
   - ○ 6-10 jaar
   - ○ 11-15 jaar
   - ○ 16-20 jaar
   - ○ Meer dan 20 jaar

4. Hoeveel schepen heeft u in totaal?
   - ○ 1
   - ○ 2
   - ○ 3
   - ○ 4
   - ○ Meer dan 4

5. Welke typen visserij beoefent u met dit schip / deze schepen? (meerdere antwoorden zijn mogelijk)
   - ○ Pelagische visserij
   - ○ Boomkor platvis
   - ○ boomkor garnalen
   - ○ twinrig
   - ○ quadrig
   - ○ flyshoot
   - ○ staand want
   - ○ anders nl: _____

6. Indien u meerdere typen visserij heeft ingevuld, welk type visserij is het belangrijkst voor u? (let op: maximaal 1 kiezen)
   - ○ Pelagische visserij
   - ○ Boomkor platvis
   - ○ boomkor garnalen
   - ○ twinrig
   - ○ quadrig
   - ○ flyshoot
   - ○ staand want

- anders nl: _____

7. Hoeveel opvarenden heeft u in totaal?

Antwoord: _____

8. Waar komen uw opvarenden vandaan? (**meerdere antwoorden zijn mogelijk**)
- Uit Nederland -> ga verder naar vraag 9
- Uit het buitenland -> ga verder naar vraag 10
- Uit Nederland en het buitenland -> ga verder naar vraag 9

9. Als uw opvarenden uit Nederland komen, waar komen ze dan vandaan? (**meerdere antwoorden zijn mogelijk**)
- Uit mijn woonplaats
- Anders namelijk: _____

10. Als uw opvarenden uit het buitenland komen, waar komen ze dan vandaan? (**meerdere antwoorden zijn mogelijk**)
- Polen
- Filipijnen
- Groot Brittannië
- Frankrijk
- België
- Duitsland
- Ik heb geen buitenlandse opvarenden
- Anders namelijk:_____

11. Hoeveel procent van de opvarenden die u heeft, is familie van u?
- Minder dan 25%
- Tussen de 25% en 50%
- Meer dan 50%

12. Wat is de rechtsvorm van uw bedrijf?
- BV
- VOF
- Eenmansbedrijf
- Anders nl. _____

13. Wie zijn de (mede)eigenaren van uw bedrijf? (meerdere antwoorden mogelijk)
- Ik ben de enige eigenaar
- Vader
- Moeder
- Zoon (zonen)
- Dochter (dochters)
- Echtgenote
- Zakelijke partner(s) buiten de familie
- Anders namelijk: _____

14. Is er een opvolger in het bedrijf?
- Nee, helemaal niet -> ga door naar vraag 15
- Nee, voorlopig niet nodig -> ga door naar vraag 18
- Nee, nog niet bekend -> ga door naar vraag 18
- Ja, een familielid -> ga door naar vraag 18
- Ja, een zakelijke partner -> ga door naar vraag 18

15. Maakt u zich zorgen over de opvolging van uw bedrijf?
- Ja -> ga door naar vraag 16
- Nee -> ga door naar vraag 17

16. U heeft aangegeven dat u zich zorgen maakt over de opvolging van uw bedrijf. Wilt u dit toelichten?

_____

_____

_____

-> ga door naar vraag 18

17. U heeft aangegeven dat u zich **geen** zorgen maakt over de opvolging van uw bedrijf. Wilt u dit toelichten?

_____

_____

_____

18. Hoe gaat het met uw bedrijf?
- Het gaat goed met het bedrijf -> ga door naar vraag 21
- Het gaat nu goed met het bedrijf, maar ik maak me zorgen over de toekomst -> ga door naar vraag 19
- Het gaat niet goed met het bedrijf -> ga door naar vraag 20

19. U heeft aangegeven dat het nu goed gaat met het bedrijf maar dat u zich zorgen maakt over de toekomst. Waarom maakt u zich zorgen over de toekomst?

_____

_____

_____

-> ga verder naar vraag 21

20. U heeft aangegeven dat het **niet** goed gaat met uw bedrijf. Kunt u aangeven wat voor u van toepassing is (meerdere antwoorden zijn mogelijk).

Het gaat niet goed met het bedrijf, vanwege:

- Hoge olieprijs
- Te weinig vangstmogelijkheden (quota, vergunningen)
- Ik kan niet meer vissen op mijn vaste bestekken
- Ik moet investeringen doen in schip / motor, maar daar is geen ruimte voor
- Ik heb moeite om mijn bemanning vast te houden / bemanning te vinden
- Anders nl., _____

_____

_____

_____

21. Hoe vist u?
    - We doen aan continu visserij
    - We vissen van maandag – vrijdag (soms zaterdag)
    - Anders namelijk: _____

Saneringsregeling 2008

22. Heeft u bij de laatste saneringsronde (2008) één of meerdere schepen gesaneerd?
    - Nee -> ga door naar vraag 29
    - Ja -> ga door naar vraag 23

23. U heeft aangegeven één of meerdere schepen te hebben gesaneerd in de laatste saneringsronde (2008). Hoeveel schepen heeft u gesaneerd?

_____

24. Heeft u na de sanering een ander schip in de vaart gebracht?
    - Ja, een groter schip
    - Ja, een kleiner schip
    - Ja, een even groot schip
    - Nee

25. Heeft de sanering het gewenste effect op uw bedrijf gehad?
    - Ja -> ga door naar vraag 26
    - Ja, in eerste instantie wel, maar, -> ga door naar vraag 27
    - Nee -> ga door naar vraag 28

26. U heeft aangegeven dat de sanering het gewenste effect had op uw bedrijf. Kunt u dit toelichten? _____

_____

_____

_____

-> ga door naar vraag 29

27. Op de vraag of de sanering het gewenste effect op uw bedrijf heeft gehad, had u de optie 'ja, in eerste instantie wel, maar...' aangekruist.
Kunt u dit toelichten: _____

_____

_____

_____

-> ga door naar vraag 29

28. U heeft aangegeven dat de sanering **niet** het gewenste effect had op uw bedrijf. Kunt u dit toelichten? _____

_____

_____

_____

29. Welk effect heeft de sanering van de NL visserij in 2008 op uw bedrijf gehad? (meerdere antwoorden mogelijk)
    - ○ Er bleef na de sanering meer vis voor ons over
    - ○ Ik kon na de sanering meer quota kopen
    - ○ Ik kreeg na de sanering een gezonder bedrijf
    - ○ Ik kon na de sanering makkelijker personeel vinden
    - ○ Ik kon na de sanering moeilijker personeel vinden
    - ○ Ik heb geen effect gemerkt op mijn bedrijf
    - ○ Anders nl: _____

Toekomst van mijn bedrijf

30. **Hoe ziet u de toekomst van uw bedrijf?** Er volgen hieronder een aantal stellingen. Geef de mate aan waarin u het met onderstaande uitspraken wel of niet eens bent.

	Zeer oneens	oneens	neutraal	eens	Zeer eens
Ik heb er vertrouwen in dat mijn bedrijf over vijf jaar nog steeds een goede toekomst heeft					
Ik maak me zorgen dat ik op de termijn niet meer kan lenen bij de bank					
Ik ben in staat grote (onverwachte) uitgaven te doen (bijvoorbeeld de motor vervangen)					
Om beslissingen te nemen over mijn toekomstige bedrijfsvoering heb ik duidelijke kaders nodig van de overheid					
Op dit moment zijn er geen duidelijke kaders van de overheid waar de visserij naartoe moet					
Ik maak me zorgen over de verminderde vangbaarheid van mijn doelsoorten					
Ik maak me zorgen over een gebrek aan ruimte om te vissen					
Ik maak me zorgen over een gebrek aan beschikbare quota					
Ik maak me zorgen over de waarde van mijn quota in verband met de herziening van het contingentenstelsel					
Ik maak me zorgen over het behouden van een goede bemanning					
Ik maak me zorgen over de gevolgen van klimaatverandering op onze visbestanden					
Ik maak me zorgen over de hoge olieprijs					
Ik maak me zorgen over een verbod op bodemvisserij					
Er zal altijd een markt zijn voor vis					
De Nederlandse visserij zal altijd blijven bestaan					
De Nederlandse visserij zal er in de toekomst heel anders uitzien					
De Nederlandse visserij zal verdwijnen					

Huidige saneringsregeling (2022)

31. Als u nu zou kunnen of mogen investeren, waar zouden dan uw prioriteit liggen? (Kies er **maximaal 1**)
    - o Aanpassingen aan mijn vistuig
    - o Andere vistechniek dan wat ik nu gebruik
    - o Aanpassingen aan de voortstuwing
    - o Nieuwe motor
    - o Quota
    - o Kleiner schip
    - o Groter schip
    - o Anders, namelijk: _____

32. Overweegt u te stoppen met de visserij in 2023?
    - o Ja -> ga door naar vraag 33
    - o Nee -> ga door naar vraag 41
    - o Nee, ik ben al gestopt -> ga door naar vraag 36

33. U heeft aangegeven te overwegen te stoppen met de visserij in het komende jaar. Zou u er moeite mee hebben om met de visserij te stoppen?
    - o Ja -> ga door naar vraag 34
    - o Nee -> ga door naar vraag 35

34. U heeft aangegeven dat u moeite zou hebben om met de visserij te stoppen. Waarom zou u er moeite mee hebben? _____

    _____

    _____

    _____

    -> ga door naar vraag 39

35. U heeft aangegeven dat u **geen** moeite zou hebben om met de visserij te stoppen. Waarom zou u er moeite mee hebben? _____

    _____

    _____

    _____

    -> ga door naar vraag 39

36. U heeft aangegeven al te zijn gestopt met vissen. Had u daar moeite mee?
    - o Ja -> ga door naar vraag 37
    - o Nee -> ga door naar vraag 38

37. U heeft aangegeven dat u moeite had om met de visserij te stoppen. Waar had u moeite mee? _____

    _____

    _____

    _____

    -> ga door naar vraag 39

38. U heeft aangegeven dat u **geen** moeite had om met de visserij te stoppen. Kunt u dit toelichten? _____

    _____

    _____

    _____

39. U heeft aangegeven te overwegen te stoppen met de visserij in het komende jaar of dat u al gestopt bent. Heeft u zich aangemeld voor de huidige sanering (2022)?
    - o Ja -> ga door naar vraag 40
    - o Nee -> ga door naar vraag 46

40. U heeft aangegeven dat u zich heeft aangemeld voor de huidige sanering (2022). Wat bent u van plan om na de sanering te doen?
    - o Ik ga met pensioen. -> ga door naar vraag 47
    - o Ik start een andere onderneming. -> ga door naar vraag 47
    - o Ik ga in loondienst. -> ga door naar vraag 47
    - o Ik weet het niet. -> ga door naar vraag 47
    - o Ik ga _____

    _____

    _____

    -> ga door naar vraag 47

41. In het geval dat uw visserijbedrijf meerdere vennoten / eigenaren heeft, weet u wat zij van plan zijn te gaan doen na de sanering?

    _____

    _____

42. U heeft aangegeven dat u niet overweegt om te stoppen met de visserij en/ of dat u zich niet heeft aangemeld voor de huidige sanering (2022). Bent u van plan om in de komende 1-2 jaar een nieuwe investering te doen?
- o Ja
- o Nee -> ga door naar vraag 46

43. U heeft aangegeven van plan te zijn de komende 1-2 jaar een nieuwe investering te doen. Heeft u dit met uw bank besproken?
- o Ja, ik heb mijn plannen met mijn bank besproken --> ga door naar 44
- o Nee, Ik heb het nog niet overlegd met mijn bank --> ga door naar 46

44. Hoe ziet uw bank uw plannen?
- o De bank zal mij steunen
- o De bank raadt het mij af

45. Wilt u toelichten waarom uw bank u wel of niet zal ondersteunen met uw investeringsplannen?

_____

_____

_____

46. U heeft aangegeven dat u niet van plan bent om te stoppen met vissen. Waarom? (meerdere antwoorden mogelijk)
- o Het is een familiebedrijf
- o Ik heb opvolgers
- o Er komen betere tijden
- o Ik weet niet wat ik anders moet doen
- o Ik houd van mijn vak
- o Ik verdien goed genoeg
- o Mijn bank blijft mij steunen
- o Anders nl., _____

Gevolgen kleiner wordende visserij voor u en visserijgemeenschappen

47. **Door de eerdere saneringsrondes en die van dit jaar, neemt het aantal schepen in de Nederlandse visserij af en dat kan gevolgen hebben voor u persoonlijk en/of voor de visserijgemeenschappen.** Er volgen hieronder een aantal stellingen. Geef de mate aan waarin u het met onderstaande uitspraken wel of niet eens bent.

	Zeer oneens	oneens	neutraal	eens	Zeer eens
Ik merk niet veel van de afname van het aantal schepen in de Nederlandse visserij					
Er zijn merkbaar minder vissers					
De stemming is bedrukt					
Wij maken deel uit van een prachtige visserijtraditie en cultuur					
Vissers die gestopt zijn, kom je niet meer zo vaak tegen					
Ondanks de moeilijkheden in de visserij, zou ik toch graag zien dat mijn kinderen de visserij in gaan					
Als visser kom je makkelijk aan een nieuwe baan					
De visserijschool kan geen leerlingen meer vinden					
Ik hoop dat mijn kinderen geen visser worden					
Ik raad mijn kinderen af om visser te worden					
Ik denk dat de visserij nog toekomst heeft					
Ex-vissers lopen met hun ziel onder de arm					
Het maakt niet uit, ik trek mijn eigen plan					
Vroeger visten jonge jongens, nu zijn het hangjongeren					
Ik vind ex-vissers niet interessant om mee om te gaan					

48. **Door de eerdere saneringsrondes en die van dit jaar, neemt het aantal schepen in de Nederlandse visserij af en dat kan gevolgen hebben voor u persoonlijk en/of voor de visserijgemeenschappen.** Er volgen hieronder een aantal stellingen. Geef de mate aan waarin u het met onderstaande uitspraken wel of niet eens bent.

	Zeer oneens	oneens	neutraal	eens	Zeer eens
Vroeger stond je op feestjes met een hele groep vissers samen, nu ben je soms een van de weinige vissers					
Mijn kinderen willen geen visser meer worden					
De visserijgemeenschap waar ik woon is minder geïsoleerd dan vroeger					
Ik woon in een hechte visserijgemeenschap					
Ik woon in een hechte gemeenschap					
Vanwege mijn opleiding en ervaring wordt het moeilijk om in een andere sector dan de visserij te werken					
Ex-vissers zijn vaak blij met hun nieuwe baan					
Er zijn voldoende baan alternatieven beschikbaar					
Ook al zijn er veel minder actieve vissers, de gemeenschap blijft hecht					
Onze visserijgemeenschap is een museumdorp aan het worden					
Onze visserijgemeenschap is een museumdorp					
De plaats waar ik woon was vroeger misschien een visserijgemeenschap maar nu niet meer					
Ook al zijn er niet veel vissers meer, dit blijft een visserijgemeenschap					
Om in de toekomst voldoende bemanning te hebben moet het makkelijker worden om visser te worden					

Sociaal welbevinden

De volgende vragen gaan over welke aspecten om een goed leven te hebben u belangrijk vindt, en in welke mate u vindt dat deze momenteel aanwezig zijn en tot slot of u er wat aan zou willen veranderen. Mocht u uw keuzes willen toelichten, dan hebben we aan het einde daar de ruimte voor met een open vraag. We stellen deze vragen omdat we willen weten hoe het met u gaat, naast hoe u de visserij ervaart. De methode is gebaseerd op internationaal onderzoek zodat de uitkomsten van deze enquête onder NL vissers en vissersvrouwen vergeleken kunnen worden met die van vissers elders.

49. Welke aspecten zijn voor u belangrijk om een goed leven te hebben. Kruis de **5** voor u **belangrijkste** aspecten aan.

Familie, vrienden	
Een goede toekomst	
Gezondheid	
Voorzien zijn in de basisbehoeften	
Werktevredenheid	
Veiligheid	
Financiële zekerheid	
Gehechtheid aan de plaats waar ik woon	
Sociale relaties	
Geloof	
Gemeenschapszin	
Visserijbeheer	
Vrijheid	
Het zeemilieu	
Eigenwaarde	
Vrije tijd	

50. Hoe tevreden bent u momenteel over de aspecten die nodig zijn om een goed leven te hebben?

	Heel ontevreden	ontevreden	neutraal	tevreden	Heel tevreden
	1	2	3	4	5
Familie, vrienden					
Een goede toekomst					
Gezondheid					
Voorzien zijn in de basisbehoeften					
Werktevredenheid					
Veiligheid					
Financiële zekerheid					
Gehechtheid aan de plaats waar ik woon					
Sociale relaties					
Geloof					

Gemeenschapszin					
Visserijbeheer					
Vrijheid					
Het zeemilieu					
Eigenwaarde					
Vrije tijd					

51. Kruis de aspecten die nodig zijn om een goed leven te hebben aan, waaraan u wat zou willen veranderen.

Familie, vrienden	
Een goede toekomst	
Gezondheid	
Voorzien zijn in de basisbehoeften	
Werktevredenheid	
Veiligheid	
Financiële zekerheid	
Gehechtheid aan de plaats waar ik woon	
Sociale relaties	
Geloof	
Gemeenschapszin	
Visserijbeheer	
Vrijheid	
Het zeemilieu	
Eigenwaarde	
Vrije tijd	

52. Wilt u hier iets over toelichten?

_____

_____

_____

Tot slot

53. Zijn er nog dingen die u kwijt wilt (bijvoorbeeld over de huidige situatie van uw bedrijf en/of uw toekomstperspectief of over uw (visserij)gemeenschap)?

_____

_____

_____

54. In de toekomst zouden we mogelijk nog een enquête willen sturen, maar i.v.m. de AVG regels hebben we uw contact gegevens niet. Om de toekomstige enquête te kunnen koppelen aan uw antwoorden in deze enquête, is het belangrijk dat we een unieke code generen. Deze code kunnen wij dan gebruiken om de verschillende vragenlijsten elkaar te koppen. Hiervoor hebben we geen persoonlijke gegevens nodig. Graag vragen wij u de volgende vragen te beantwoorden zodat er een unieke code gegenereerd kan worden.

U zult bij latere vragenlijsten gevraagd worden om dezelfde vragen te beantwoorden zodat de codes die gegenereerd worden met elkaar overeen komen.

Wat zijn de laatste twee letters van uw achternaam (meisjesnaam)?	
Wat is de eerste letter van uw geboorteplaats?	
Wat is het laatste cijfer van uw geboortejaar? (bijvoorbeeld: voor 1961, vul in 1)	
Op welke dag bent u geboren? (vul het getal in, 1-31)	

Afronding

Dit is het einde van de vragenlijst. Hartelijk dank voor uw deelname en voor de inzet van uw kostbare tijd!

Hoe ziet het vervolg van dit onderzoek eruit?

De uitkomsten van deze enquête zullen verwerkt worden en besproken in een openbare WUR publicatie over het sociaal cultureel belang van de visserij in Nederland en de gevolgen van de afname van de visserij voor de visserijgemeenschappen. Deze publicatie is gepland om in maart 2023 uit te komen, waarna deze gedeeld wordt met de opdrachtgever ministerie van LNV en zal volgens de aangenomen motie gedeeld worden met de Tweede Kamer medio 2023.

Met vriendelijke groet, Marloes Kraan

Bijlage 3 Presentatie regionale workshops voor de visserij per visserijregio

Op de volgende pagina's is een van de PowerPoint-presentaties weergegeven zoals deze is gegeven tijdens de regionale workshops voor de *visserij* in de *Waddenregio*. De presentaties werden steeds aangepast naar regio en doelgroep (visserij of keten en toeleverende industrie).

Impact beleid op visserij, visketen en de visserijregio's

H. van Oostenbrugge, K. Hamon, M. Kraan, G. Hoekstra, B. Deetman,
X. Verschuur, J. de Valk, L. Puister-Jansen, A.Klok

Regionale workshop visketen Waddenkust

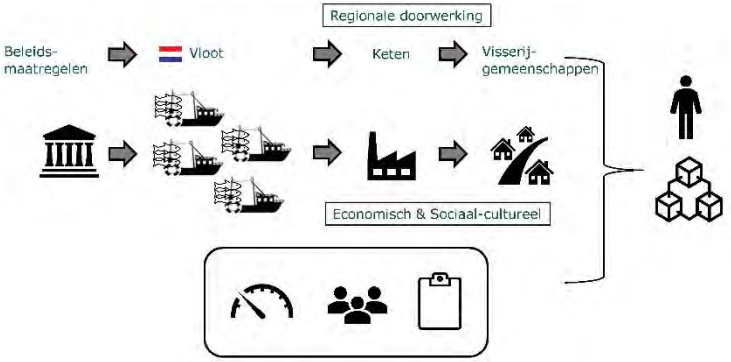

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Foto's Kraan

Ons onderzoeksproject

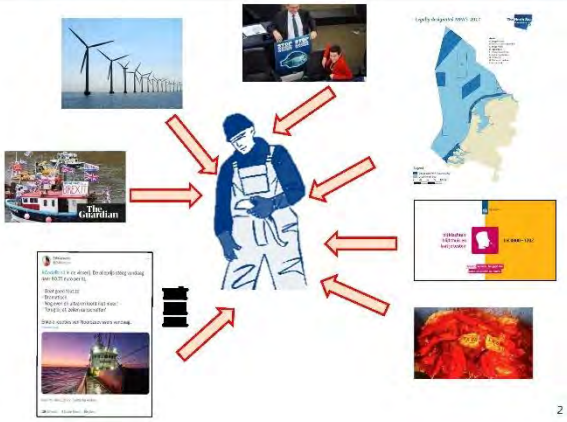

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

3

Visserij in zwaar weer...

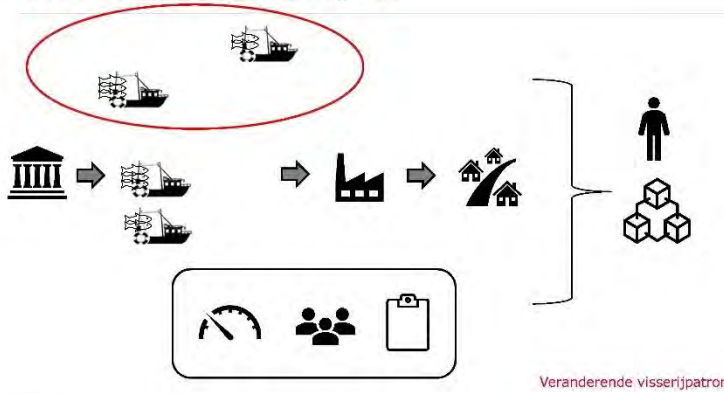

Effecten op visser ij, keten en gemeenschappen o nder de loep

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

2

Ons onderzoeksproject

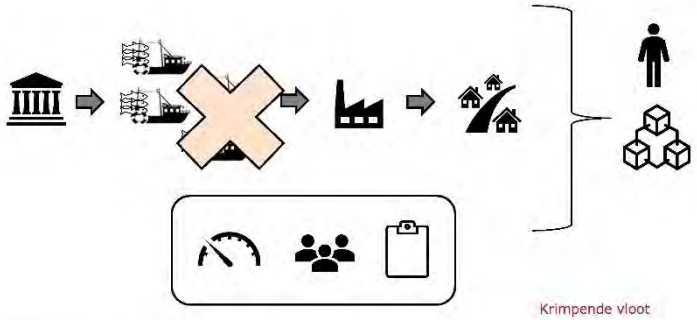

Veranderende visserijpatronen

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

4

Ons onderzoeksproject

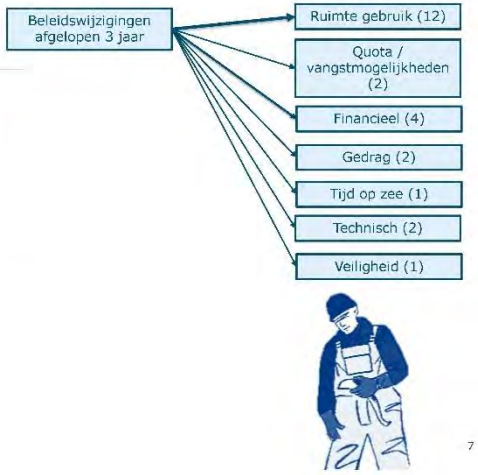
Krimpende vloot

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

5

Beleidsmaatregelen

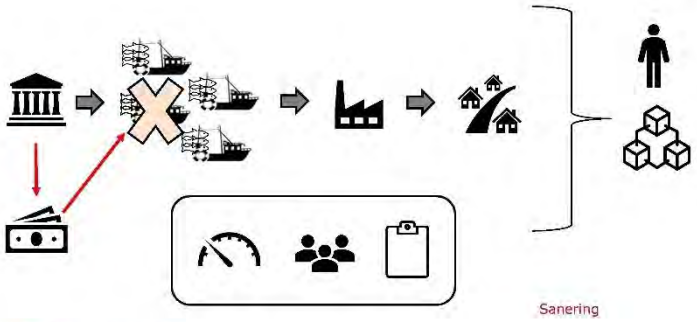
- Nieuw beleid afgelopen jaren: gevraagd om te kijken naar 19 nieuwe maatregelen (bv. Aanlandplicht, wind op zee, VIBEG, Brexit etc.)
- We hebben samengevat hoe dat beleid invloed heeft op de vloot
- De meeste nieuwe beslissingen gaan over 'ruimte op zee'

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

7

Ons onderzoeksproject

Sanering

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

6

Wat gaan we doen?

Bespreken wat jullie weten & ervaren over:

1) effect beleid op visserij
2) Hoe dat verder werkt op keten en visserijgemeenschappen

Kijkend naar:

- jullie regio: Waddenkust
- Niet alleen technisch & economisch maar ook sociaal, cultureel

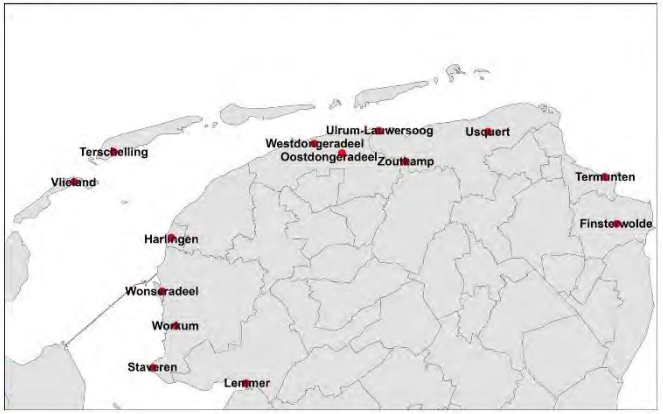

Vissen op het wad

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

8

Wat gegevens over regio Waddenkust

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

9

Visserijgemeenschappen 't Hogeland

Zoutkamp, Wierum, Ternaard, en Moddergat, Hollum (Ameland), Engwierum, Ee en Dokkumer Nieuwezijlen, Oostmahorn, Warffum/Usquert met de haven Noordpolderzijl, in Termunterzijl en in Delfzijl

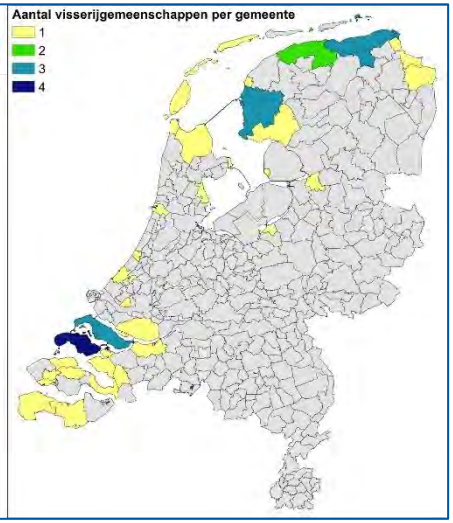
WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Source: EVF Actieplan Hoogeland 2009-2013 Strategie voor de duurzame ontwikkeling van de visserijgemeenschappen
[Strategy for the sustainable development of fishing communities]

11

Visserijgemeenschappen

- Wonseradeel
- Finsterwolde
- Harlingen
- Lemsterland-lemmer
- Ulrum-lauwersoog
- Oostdongeradeel
- Termunten
- Terschelling
- Usquert
- Vlieland
- Westdongeradeel
- Zoutkamp

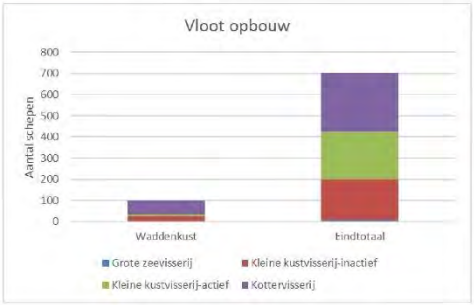
WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

vlootregister

Waddenkust: vooral kotter- (garnalen)visserij en kleine kustvisserij

Waddenkust = 102 vaartuigen
35 kleine kustvisserij
67 kotters

Waddenkust = 24% van totaal kotters
(8% kleinschalig)

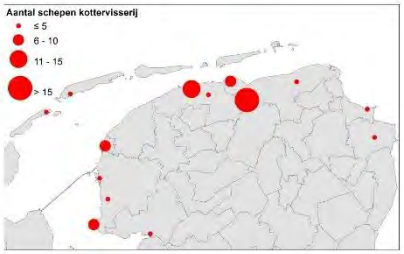
WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

Gemiddeld over afgelopen 5 jaar

12

Wadden: aantal schepen

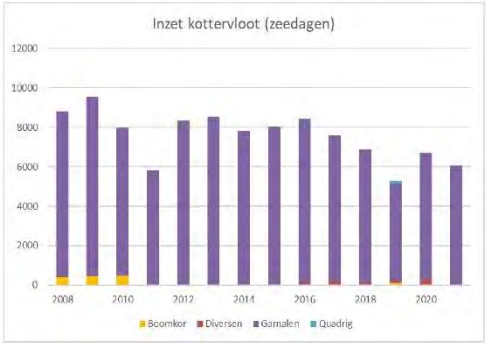
Actieve schepen

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

13

Waddenkust: inzet vloot (zeedagen)

Waddenkust bijna uitsluitend garnalenvisserij

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

15

Waddenkust: inzet kotters in zeedagen en waarde vangst

Prijzen te laag, vissers wilden niet meer varen

2019 Inzetbeperking garnalenvisserij na topvangsten 2e half jaar 2018 met grote vriesvoorraden als gevolg

Sinds 2016 afnemende kiloprijzen voor garnalen, met als gevolg dalende besommingen

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

14

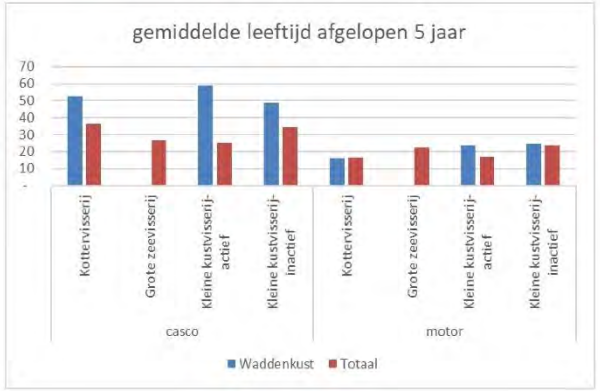
Waddenkust: leeftijd schepen

Nederland oude vloot
Gemiddeld 36j oud (kotters)
En 28j voor kleine kust v.

Waddenkust schepen gemiddeld ouder, 53jr

KKV ook

Motoren kotters iets jonger

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

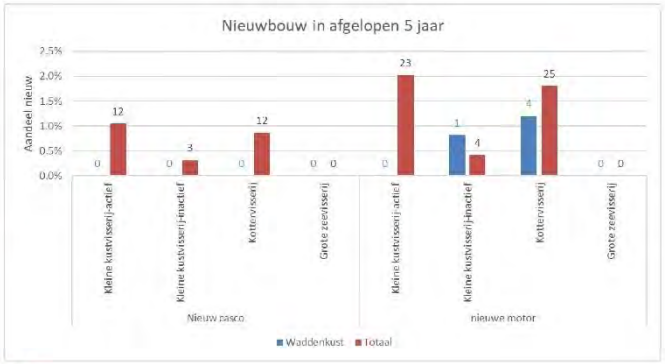
16

Waddenkust: nieuwbouw

Geen nieuwe kotters in waddenregio

4 nieuwe motoren in de kottersector

Kleine kustvisserij 1 nieuwe motor

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

17

Uitwisseling: vragen over de visserij in de regio

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

18

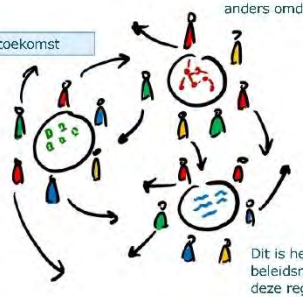
Aanpak: worldcafe

30 minuten per ronde

Deze haven(s) is/zijn anders omdat…

Deze regio & toekomst

Wat betekent het effect op de visserij voor de keten en de gemeenschappen…

Dit is het effect van beleidsmaatregelen in deze regio…

Effect op visserij

2 tafels

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

19

Vragen tafel 1

Hoe hebben beleidsmaatregelen invloed op de vloot uit *deze regio*?

Beleid ⇨

- Ruimte op zee
- Quota / vangstmogelijkheden
- Financiën
- visserijgedrag
- Tijd op zee
- veiligheid
- ..... (*bemanning*)

Keten en gemeenschappen

deze regio…

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

20

Vragen tafel 2

Waar is deze regio sterk in?

Hoe is deze regio anders dan de andere regio's in NL?

Wat betekent het effect van beleid op visserij voor de keten & gemeenschappen? (in deze regio)

Wierum

Keten en gemeenschappen

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

21

Bedankt!

Bea Deetman

Geert Hoekstra

Hans van Oostenbrugge

Xanthe Verschuur

Yolande de Valk

Linda Puister-Jansen

Arie Klok

Marloes Kraan - Marloes.kraan@wur.nl

Vlaggetjesdag 2019, Zoutkamp

WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH

22

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E marloes.kraan@wur.nl
wur.nl/economic-research

Wageningen Economic Research
RAPPORT
2023-053
ISBN 978-94-6447-685-9

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.200 medewerkers (6.400 fte) en 13.200 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.